

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ВИМІР У СУЧАСНІЙ НАУЦІ:
ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ
Матеріали VIII Всеукраїнської
науково-практичної конференції
24 квітня 2026 року

Конференцію зареєстровано в УкрІНТЕІ
(Посвідчення УкрІНТЕІ про реєстрацію
№ 851 від 21.11.2025 р.)

Миколаїв
2026

УДК 001:008(477)

У-45

Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 квітня 2026 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2026.

У матеріалах збірника VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект» порушено питання інноваційних підходів в методиці викладання гуманітарних курсів у закладах вищої освіти; сучасні проблеми функціонування української мови й мов національних меншин у загальноосвітній та вищій школі; феномен ментальної стійкості нашого народу в протистоянні російській військовій агресії; особливості вітчизняної культури в контексті європейської. Частина досліджень присвячена сучасним подіям та діяльності конкретних постатей у контексті об'єктивного вивчення історії й культури нашого регіону, а також історія України: від найдавніших часів до сьогодення.

Редакційна колегія:

д-р. техн. н., акад. В'ячеслав Шебанін; д-р. пед. н., проф. Наталія Шарата; канд. екон. н., доц. Олександр Біліченко; д-р. екон. н., проф. Олена Довгаль; канд. філол. н., доц. Тетяна Кравченко; канд. іст. н., доц. Ганна Побережець; ст. лаб. кафедри українознавства та суспільних наук Юлія Мельніченко; лаб. кафедри українознавства та суспільних наук Ірина Талюта.

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

ЗМІСТ

Шарата Н. Передмова

6

Секція «Інноваційні підходи в методиці викладання гуманітарних курсів у закладах вищої освіти»

Гордієць І. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	9
Коваленко О., Крицька А. ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ (МОВНА НЕВПЕВНЕНІСТЬ): РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ЯК МОВНОГО ФАСИЛІТАТОРА	12
Кривцов Д. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ВИКЛАДАЧА ГУМАНІТАРНИХ КУРСІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗСУ	15
Кривцова О. СИМУЛЯЦІЙНІ ТРЕНІНГИ ТА РОЛЬОВІ ІГРИ В ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	18
Лук'яненко С. KEYС-МЕТОД НА ОСНОВІ БОЙОВОГО ДОСВІДУ ЗСУ У ВИКЛАДАННІ ВІЙСЬКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН	21
Марковська А. ENHANCING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY THROUGH THE IMPLEMENTATING OF THE LATEST LEARNING TECHNOLOGIES	25
Марценюк А. ОСВІТНІ ТРЕНДИ ТА МЕТОДИЧНІ РОДЗИНКИ СУЧАСНОГО ЗАНЯТТЯ З ДИСЦИПЛІН ФІЛОЛОГІЧНОГО КУРСУ	26
Побережець Г. ПОСТАТІ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ АГРАРІЇВ І НАУКОВЦІВ У ЗМІСТІ ІНТЕГРОВАНИХ ЗАНЯТЬ ГУМАНІТАРНОГО ТА ФАХОВОГО ЦИКЛІВ	30
Рускуліс Л., Васейко А. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ РИТОРИКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	33
Рускуліс Л., Васильєва В. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	35
Рускуліс Л., Дімірова Н. "КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ	37
Рускуліс Л., Манакова Л. SMART-ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ	40
Рускуліс Л., Пономаренко В. РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	42
Рускуліс Л., Пономаренко С. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	45
Рускуліс Л., Тодорова Ю. ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	47
Саламатіна О. INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES: FEATURES AND ADVANTAGES	49
Тішечкіна К. TASK-BASED LEARNING У ВИКЛАДАННІ МОВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	52
Шулюк Н. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНОВАЦІЙНОГО ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН	54
Секція «Сучасні проблеми функціонування української мови й мов національних меншин у загальноосвітній та вищій школі»	
Кравченко Т. ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ У ТЕРМІНОЛОГІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	58
Кравченко Т., Вовченко І. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ФІНАНСОВИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	60
Кравченко Т., Коржова В. ДОСЛІДЖЕННЯ РОДОВОДУ ТА ПОХОДЖЕННЯ ПРИЗВИЩА КОРЖОВ(А) У КОНТЕКСТІ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОДИНИ	63

Кравченко Т., Кувшиннікова Я.	СИМВОЛІКА КОЛЬОРІВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	65
Кравченко Т., Федчерова Є.	ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	67
Матвієнко Людмила, Любич Дар'я	ЗНАЧИМІСТЬ СУРЖИКУ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	69
Мельніченко Ю.	ЗАПОЗИЧЕННЯ ЧИ ЗАСМІЧЕННЯ? РОЛЬ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	72
Рускуліс Л., Григоренко А.	ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З НАУКОВИМ ТЕКСТОМ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	74
Шарата Н., Волохова А.	РЕПРЕСОВАНІ СЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	77
Шарата Н., Головач А.	ЧИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	80
Шарата Н., Кісліцина А.	ДІАЛЕКТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ	82
Секція «Феномен ментальної стійкості нашого народу в протистоянні російській військовій агресії»		
Курепін В.	ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВІЙНУ	85
Курепін В., Дідняк А.	СТІЙКІСТЬ СВІДОМОСТІ: ЯК УКРАЇНЦІ ПРОТИСТОЯЛИ ВОЄННИМ ЗАГРОЗАМ	88
Курепін В., Лотарева Д.	УКРАЇНЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФЕНОМЕН АДАПТАЦІЇ	91
Маєр Ю.	БАГАТОРІВНЕВА ДЕТЕРМІНАЦІЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ	94
Муляр В.	РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І МЕНТАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНЦІВ	97
Тюганова М.	РОЛЬ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ФОРМУВАННІ МЕНТАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ	100
Секція «Особливості вітчизняної культури в контексті європейської»		
Божкова Г.	ПОВОЄННІ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ	104
Кравченко Т., Бондаренко Д.	ФОЛЬКЛОР ЯК ДЖЕРЕЛО УКРАЇНОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ	106
Кравченко Т., Корнієнко Т.	СПЕЦИФІКА УКРАЇНОЗНАВЧОГО ЗНАННЯ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК ХХІ СТОЛІТТЯ	109
Матвієнко Л., Філатова В.	БІОФІЛЬНІ ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІНТЕР'ЄРІ	111
Побережець Г., Коваль О.	ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНИЙ ТА ІНДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ ВІМИР	113
Суріна Г.	ПРИКЛАДНІ ТА ПУБЛІЧНІ ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ДЛЯ АГРАРНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	116
Секція «Сучасні події та діяльність конкретних постатей у контексті об'єктивного вивчення історії й культури нашого регіону.»		
Побережець Г., Петренчук С.	РОЛЬ МОЛОДІ У ПРОЦЕСАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ОНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	119
Снитко І.	ВИЗНАЧНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДОСЛІДНИК АНТИЧНОЇ НУМІЗМАТИКИ ВЛАДИЛЕН АНОХІН	121
Секція «Історія України: від найдавніших часів до сьогодення»		
Борисова – Ярига А.	ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА МИКОЛАЇВЩИНІ	123

Гребенников В.	ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕННЯ ДОБИ ФІНАЛЬНОЇ БРОНЗИ	125
Побережець Г.	ОКТЯБРІ	128
Побережець Г.	ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ	130
Побережець Г., Барткова А.	РОЛЬ НАРОДУ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	134
Побережець Г., Бондар І.	ЛІКВІДАЦІЯ ГЕТЬМАНЩИНИ	138
Побережець Г., Бондаренко Д.	ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ШЛЯХУ ДО	141
Побережець Г., Вовченко І.	СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ	143
Побережець Г., Волочай Н.	ВНЕСОК ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У СТАНОВЛЕННЯ	146
Побережець Г., Годик О.	УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	148
Побережець Г., Золотих С.	ВПЛИВ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА НА	151
Побережець Г., Зюкіна Ю.	ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСИ	154
Побережець Г., Карявка Ю.	ФЕДЕРАТИВНИЙ УСТРІЙ СРСР: РОЛЬ ТА АВТОНОМІЯ	156
Побережець Г., Кувшиннікова Я.	УКРАЇНИ	159
Побережець Г., Панчук А.	ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-	162
Побережець Г., Прогонюк К.	ВИЗВОЛЬНОГО ЗМАГАННЯ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ	165
Побережець Г., Романчук Р.	ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ	167
Побережець Г., Соловйов Д.	ДЕРЖАВНОСТІ	169
Побережець Г., Стельмах С.	СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ВІД	172
Побережець Г., Трофименко І.	ТРИЗУБА КНЯЗІВ ДО ГЕРБА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	172
Побережець Г., Трофименко І.	ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД	172
Побережець Г., Трофименко І.	РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ	172
Побережець Г., Трофименко І.	ПІДОЗРІЛІ ПОЛІТИЧНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ	172
Побережець Г., Трофименко І.	РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ	172
Побережець Г., Трофименко І.	ЗНАЧЕННЯ УНІВЕРСАЛІВ УЦР	172
Побережець Г., Трофименко І.	КИЇВСЬКА РУСЬ ЯК ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ	172
Побережець Г., Трофименко І.	ДЕРЖАВНОСТІ	172
Побережець Г., Трофименко І.	ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ: СПІЛЬНА	172
Побережець Г., Трофименко І.	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ТА ПОЛЯКІВ	172
Побережець Г., Трофименко І.	ДЕРЖАВОТВОРЧІ ТРАДИЦІЇ ГАЛИЦЬКО-	172
Побережець Г., Трофименко І.	ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	172

Українська – мова гідності й свободи,
Голос правди крізь століття і літа,
У ній – єднання нездоланного народу,
У ній – його незламна правота!
Не мислимо без неї свого слова,
Бо вона – наш подих і життя!
Тож плекаймо мову знов і знову,
Як основу нашого буття!
Наталія ШАРАТА

**Добрий день, шановні колеги, дорогі учасники та організатори
конференції!**

Від імені колективу Миколаївського національного аграрного університету, рада Вас вітати на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект».

У першу чергу, я хотіла подякувати нашим ЗСУ за їхню мужність і героїзм, за те, що вони виборюють нашу цілісність та незалежність нашої держави і ми маємо можливість жити, працювати, навчатися та допомагати!

Миколаївський національний аграрний університет – це сучасний центр знань, інновацій та професійного розвитку.

Завдяки потужній матеріально-технічній базі, висококонкурентному рівню підготовки фахівців, інноваційним освітнім методикам та активній науковій діяльності, колектив університету має високі результати за різними показниками. МНАУ випереджає інші заклади освіти регіону, за рівнем наукової діяльності, якістю освітнього процесу й виховної роботи та є взірцем для інших закладів.

1999 року у Миколаївській державній аграрній академії було створено кафедру українознавства як самостійний структурний підрозділ, оскільки в Україні починають приділяти особливу увагу національно-патріотичному вихованню молоді. Упродовж 11 років кафедрою українознавства завідувала кандидат педагогічних наук, доцент Валентина Михайлюк.

У 2010 році завідувачем кафедри українознавства було призначено докторку педагогічних наук, професорку Наталію Шарату, а з 2014 року – кандидата історичних наук, доцента Тетяну Березовську. Із 2025 р. кафедру було реорганізовано шляхом об'єднання кафедри економічної теорії і суспільних наук та кафедри українознавства в одну кафедру українознавства та суспільних наук, завідувачем якої є докторка економічних наук, професорка Олена Довгаль.

Одним із ключових пріоритетів у роботі кафедри є постійне вдосконалення організації освітнього процесу з орієнтацією на розвиток особистості здобувача вищої освіти. У центрі уваги – формування творчої, самостійної та конкурентоспроможної особистості, здатної до ефективної професійної комунікації.

У сучасних умовах трансформації вищої освіти та впровадження компетентнісного підходу особливої актуальності набуває формування мовленнєвої компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей. Здатність до якісної усної та письмової комунікації стає обов'язковою складовою професійної підготовки, що забезпечує готовність до міжособистісної, ділової, академічної та міжкультурної взаємодії.

Освітній процес на кафедрі вибудовується на засадах студентоцентрованого та практикоорієнтованого навчання. Значну увагу надаємо інтеграції мовленнєвої підготовки у фаховий контекст, що дозволяє формувати здатність ефективно застосовувати мовні засоби у професійно значущих ситуаціях.

Важливу роль у цьому відіграють соціально-гуманітарні курси, зокрема українська мова (за професійним спрямуванням), історія та культура України, соціологія, які не лише забезпечують базові знання, а й сприяють розвитку критичного мислення, рефлексії та соціальної відповідальності.

Кафедра активно впроваджує сучасні підходи до індивідуалізації навчання, що передбачають використання тренінгів, інтерактивних занять, «мозкових штурмів» і кейс-методів, спрямованих на вдосконалення володіння українською мовою в професійній сфері.

Такий підхід забезпечує залучення здобувачів до активної освітньої діяльності, сприяє розкриттю їхнього творчого потенціалу та формуванню навичок самостійної роботи.

Вагомий внесок у розвиток зазначених підходів здійснює професорка кафедри – Наталія Шарата, а також доцентки – Тетяна Кравченко та Ганна Побережець, які послідовно вдосконалюють методики роботи зі студентською молоддю, орієнтовані на поєднання творчості, індивідуального підходу та практичної спрямованості навчання.

П'ятнадцять років тому кафедра українознавства ініціювала проведення кожні два роки Всеукраїнської науково-практичної конференції, на якій обговорюються актуальні питання, з-поміж яких: інноваційні підходи в методиці викладання гуманітарних курсів у закладах вищої освіти; сучасні проблеми функціонування української мови й мов національних меншин у загальноосвітній та вищій школі; феномен ментальної стійкості нашого народу в протистоянні російській військовій агресії; особливості вітчизняної культури в контексті європейської; сучасні події та діяльність конкретних постатей у контексті об'єктивного вивчення історії й культури нашого регіону; історія України: від найдавніших часів до сьогодення.

Доброю традицією кафедри стало щорічне проведення історико-педагогічних, мовознавчих та краєзнавчих читань, які об'єднують науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти всіх факультетів, а також представників інших закладів вищої освіти України.

Тематика наукових заходів має широкий спектр і актуальність, охоплюючи питання постаті та спадщини Тараса Григоровича Шевченка, культури

фахового мовлення, європейського культурного простору та мовної ідентичності особистості.

Гуманітарні дисципліни забезпечують формування цілісного світогляду здобувачів вищої освіти, розвиток їхньої соціальної відповідальності та громадянської свідомості. В умовах сучасних суспільних викликів, зокрема в період воєнних випробувань, значення цих курсів істотно посилюється.

Вивчення гуманітарних наук сприяє не лише набуттю фахових компетентностей, а й розвитку критичного мислення, здатності протистояти інформаційним впливам та аналізувати складні соціально-політичні процеси. Особливої актуальності набуває формування навичок осмислення суспільних явищ у широкому історико-культурному контексті.

Гуманітарна освіта виконує також важливу ціннісно-орієнтаційну функцію, сприяючи утвердженню морально-етичних принципів, зміцненню національної ідентичності та підтримці психологічної стійкості особистості. Вона відіграє ключову роль у збереженні культурної спадщини, становленні мовної культури та формуванні історичної пам'яті суспільства.

Отже, гуманітарні дисципліни є визначальним чинником не лише професійного розвитку особистості, а й розбудови консолідованого, свідомого та стійкого до сучасних викликів суспільства.

Проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект» є закономірним продовженням науково-освітньої діяльності кафедри та важливою платформою для фахового діалогу, обміну досвідом і презентацій результатів наукових досліджень.

Конференція покликана сприяти осмисленню актуальних проблем українознавства в умовах сучасних суспільних трансформацій, утвердженню ролі української мови й культури як фундаментальних чинників національної ідентичності, а також інтеграції вітчизняної науки у світовий науковий простір.

Особливого значення набуває консолідація наукової спільноти навколо питань збереження культурної спадщини, розвитку мовної культури та формування громадянської свідомості молодого покоління.

Переконані, що результати роботи конференції сприятимуть поглибленню наукових досліджень, розширенню міждисциплінарних зв'язків та впровадженню інноваційних підходів у сфері гуманітарної освіти.

Бажаємо учасникам плідної праці, змістовних дискусій, нових ідей та наукових здобутків.

*Проректор з науково-педагогічної та виховної роботи
і підвищення кваліфікації Миколаївського національного
аграрного університету*

Наталія ШАРАТА

СЕКЦІЯ «ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ КУРСІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Гордієць Інна – викладач філологічних дисциплін ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж МНАУ», спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У роботі проаналізовано наукові підходи щодо використання штучного інтелекту в освіті, представлено результати опитування здобувачів освіти щодо використання інструментів штучного інтелекту, а також запропоновано практичні завдання з української мови, в яких штучний інтелект використовується як засіб для розвитку критичного мислення.

Стрімкий розвиток цифрових технологій докорінно трансформував сучасний освітній простір. Однією з найбільш помітних інновацій стало активне впровадження технологій штучного інтелекту в освітній процес. Ці технології надають здобувачам освіти змогу швидко отримувати доступ до інформації, створювати навчальні матеріали та виконувати різноманітні завдання. Водночас їх масштабне використання породжує нові виклики та ризики. У зв'язку з цим особливого значення набуває поєднання застосування штучного інтелекту з розвитком критичного мислення. Головною метою даної роботи є аналіз досвіду науковців і викладачів-практиків у використанні штучного інтелекту в освітньому процесі, дослідження ставлення здобувачів освіти до цих інновацій, а також розробка практичних завдань з української мови, які сприятимуть розвитку критичного мислення за допомогою технологій штучного інтелекту.

Проблематика використання технологій штучного інтелекту у сфері освіти є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних учених. На сайті «Google Scholar» можна знайти багато публікацій на цю тему. Науковці Антонов О. В. та Антонова О. Є. у своїй роботі зазначають, що нині більшість компаній, що займаються розробкою ШІ (штучного інтелекту), мають на меті якнайшвидшу комерціалізацію та виведення на ринок своїх продуктів, не передбачаючи наперед позитивних та негативних впливів на потенційну цільову аудиторію. Невирішеним залишається питання власності згенерованого контенту. Ще однією проблемою є відсутність чіткої нормативно-правової бази для використання ШІ в освітньому процесі [1].

Про переваги та недоліки використання цієї технології у вищій освіті йде мова у публікації М. Москалюка. Серед ризиків автор називає несамостійність

виконання завдань, написання рефератів, есе, курсових робіт, що ускладнює їх оцінювання; зниження рівня самостійної пізнавальної діяльності; формування залежності від цифрових технологій, негативний вплив на соціальну взаємодію між здобувачами освіти; порушення приватності, етичні проблеми та дискримінація [2].

Окремим предметом вивчення науковців став взаємозв'язок технологій ШІ і критичного мислення особистості. Толочко, С.В., Бордюг, Н.С., Годунова А.В. у своїй праці наголошують, що можна спрямувати цікавість підлітків до критичного мислення на реалістичне оцінювання можливостей і викликів, пов'язаних із штучним інтелектом. У свою чергу, розуміння основних принципів роботи ШІ стане ключем до ефективної взаємодії із цими технологіями[3].

Результати опитування, проведеного серед 70 здобувачів коледжу, показали, що 57% респондентів використовують ШІ кілька разів на день, 14% – щоденно, а 29% – кілька разів на тиждень. Більшість опитаних (57%) застосовують його для виконання домашніх завдань, а 29% використовують для пошуку інформації. При цьому 75% учасників опитування впевнені, що ШІ значно підвищує якість навчання, тоді як 11% дотримуються протилежної думки. Серед основних переваг штучного інтелекту 56% респондентів виділили зручність і економію часу. Щодо перевірки достовірності інформації, яку надає ШІ, 36% опитаних роблять перевірку завжди, 63% — інколи, 1% — ніколи. Водночас головним недоліком технології 71% здобувачів назвали несвідоме переписування інформації. Отже, більшість здобувачів освіти вже активно залучають штучний інтелект у процес навчання, тому важливо спонукати їх критично оцінювати цю технологію та сприймати її як корисний інструмент у освітньому просторі.

Вивчення філологічних дисциплін є ефективним середовищем для розвитку критичного мислення, оскільки включає в себе аналіз текстів, осмислення мовних закономірностей і формування аргументованих висновків. Наведемо декілька прикладів використання ШІ саме як інструменту розвитку критичного мислення під час вивчення української мови.

Починаючи роботу із ШІ, варто запропонувати здобувачам освіти дослідити, що таке ШІ, як він працює. Важливо, щоб вони розуміли, що ШІ не думає як людина, він працює на основі даних і алгоритмів. Він може помилятися, якщо дані були неточні. Запропонувати здобувачам освіти розробити алгоритм роботи із ШІ (наприклад: запит → відповідь → розуміння → практика → уточнення → перевірка) та дотримуватись його.

Інтерфейс чат-ботів зі штучним інтелектом часто нагадує платформи для обміну повідомленнями, що може створити у користувачів враження справжньої розмови. Це, у свою чергу, може призводити до порушення приватності. Щоб уникнути цього, варто розробити чіткі правила роботи із ШІ, які гарантуватимуть конфіденційність і безпеку особистої інформації. Здобувачі мають зрозуміти, що будь-яка інформація, надана для обробки ШІ, може зберігатися та аналізуватися.

Ефективність взаємодії зі штучним інтелектом значною мірою залежить від точності запиту та ролі, яку він має виконати. Можна запропонувати здобувачам сформулювати команду для ШІ та оцінити, чия команда мала найкращий результат.

Серед основних завдань штучного інтелекту виокремлюється розпізнавання дезінформації, або фактчекінг. Здобувачі мають здійснити перевірку отриманої інформації, яка може включати мовне правило, скріншот допису із соціальних мереж, уривок з інтерв'ю чи відеоматеріал. Вони мають проаналізувати її достовірність за допомогою алгоритмів ШІ та сформулювати стислий висновок.

Можна запропонувати здобувачам взяти участь у дискусії або дебатах, обговорюючи відкриті запитання, на які немає простої чи однозначної відповіді, наприклад: Чому?, Що, якби?, Які можуть бути наслідки?, Чи існує альтернативна точка зору?. Варто також звернути увагу на актуальні теми, такі як: У яких ситуаціях ШІ може приймати рішення краще за людину? або Хто має нести відповідальність, якщо ШІ припустився помилки?. У цьому контексті ШІ може відігравати роль ефективного співрозмовника, який заохочує учасників аналізувати ситуації з різних перспектив

За допомогою ШІ здобувачі можуть навчатись критично оцінювати твердження. Варто запропонувати для роботи два тексти з різними точками зору на якесь важливе для сучасного суспільства питання. За допомогою штучного інтелекту здобувачі мають проаналізувати ці тексти та з'ясувати, які аргументи є сильними, а які – слабкими чи емоційними. Це завдання не лише дозволяє практикувати навички критичного мислення, а й сприяє розвитку вміння аргументувати власні погляди та оцінювати складні соціальні явища в умовах цифровізації.

Моделювання ситуацій є одним з найефективніших способів розвитку критичного мислення, адже дозволяє здобувачам не лише теоретично, а й практично оцінити наслідки своїх рішень у різних сценаріях. Пропонуємо здобувачам рольову гру «Мовна політика в університеті», у якій вони виконуватимуть роль керівника навчального відділу, викладачів різних дисциплін, студентів, матимуть різні позиції, мають їх аргументувати і прийти до спільного рішення.

Отже, використання технологій ШІ у процесі вивчення української мови має значний потенціал для розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Інструменти ШІ можуть використовуватися для аналізу та оцінки інформації, розвитку навичок аргументації своєї позиції, моделювання дискусій, дебатів та життєвих ситуацій. Такий підхід має зменшити ризики бездумного використання штучного інтелекту та сформувати в здобувачів освіти привильні навички його використання.

Література

1. Антонов О. В., Антонова О. Є. Вплив сучасних моделей штучного інтелекту на розвиток критичного мислення майбутніх фахівців // Актуальні питання у сучасній науці. 2025. № 37. С. 755–768.
2. Москалюк М. М. та ін. Штучний інтелект в закладах вищої освіти: переваги та недоліки // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету : електронне наукове фахове видання. 2023. Вип. 15. С. 85–96.
3. Толочко С. В., Бордюг Н. С., Годунова А. В. Розвиток критичного мислення молоді в епоху розвитку технологій зі штучним інтелектом // Baltija Publishing. Riga, Latvia, 2024.

Коваленко Олена – к.філол.н, доцент,
професорка кафедри суспільно-гуманітарних
наук,
Одеський державний аграрний університет
Крицька Антоніна – викладач кафедри
суспільно-гуманітарних наук,
Одеський державний аграрний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ (МОВНА НЕВПЕВНЕНІСТЬ): РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ЯК МОВНОГО ФАСИЛІТАТОРА

У сучасній освітній парадигмі функціонування української мови та мов національних меншин розглядається не лише в лінгвістичній, а й у психологічній площині. Проблема «мовної невпевненості» є критичною для здобувачів та учнів, які перебувають у процесі переходу на державну мову або вдосконалення мовних навичок. Психологічний бар'єр – це своєрідний «фільтр», що блокує когнітивні ресурси людини під впливом емоційного дискомфорту.

Вчені виділяють тріаду мовної невпевненості, основу якої складають страх, тривожність, перфекціонізм. Тому для ефективної роботи викладач має ідентифікувати природу бар'єру, який зазвичай складається з трьох взаємопов'язаних компонентів:

1. Страх помилки (атихіфобія). Це найпоширеніший соціальний страх у навчальному середовищі. Здобувач боїться не самої помилки, а її наслідків: висміювання однолітками, зниження оцінки або втрати авторитету. В умовах двомовності цей страх підсилюється «мовним пуризмом» суспільства, коли за кожне вжите слово з іншої мови або неправильний наголос людина отримує зауваження. Це призводить до стратегії «краще мовчати, ніж помилитися».

2. Мовна тривожність. Специфічне відчуття напруги та побоювання, що виникає саме в контексті вивчення або використання мови. На фізіологічному рівні це проявляється як прискорене серцебиття, пітливість долонь або «ментальний блок» (людина забуває навіть добре знайомі слова і

може повністю забути весь текст, який вивчила напередодні). Тривожність виникає через відчуття втрати контролю над власною самопрезентацією – мовець відчуває, що його інтелект оцінюють через обмежений словниковий запас. За будь-якої нагоди якось виправити ситуацію, мовець заганяє себе все в більший кут і робить ще більше помилок. Далі організм переходить в стадію ступору і психіка в подальшому буде опиратись можливості публічних виступів.

3. Мовний перфекціонізм. Прагнення до ідеального, академічного мовлення без жодної вади. Перфекціоністи встановлюють для себе недосяжні стандарти (наприклад, розмовляти без акценту чи суржику з першого дня). Коли реальність не відповідає очікуванням, виникає фрустрація, що веде до повної відмови від комунікації. Мовець спочатку сварить та критикує себе. Намагається знову спробувати виправити помилки, але після чергового огріху зникає мотивація і виникає повний супротив та відторгнення.

Саме тому роль викладача є надзвичайно важливою, щоб кожен з учасників академічного середовища міг сміливо розкривати власний потенціал. В такому випадку педагог виступає як фасилітатор, який водночас здійснює і контролюючу та підтримуючу функцію.

Фасилітація (полегшення) – це зміна вектору взаємодії. Лектор перестає бути «живим словником», який виправляє кожну помилку червоною ручкою, і стає творцем безпечного комунікативного простору, в якому всі учасники здатні сміливо розвиватись.

Викладач під час роботи повинен дотримуватись таких ключових стратегій фасилітації:

1. Відтермінована корекція. Фасилітатор не перериває здобувача під час висловлювання думки. Виправлення помилок відбувається після завершення дискусії у формі загального аналізу типових огріхів групи. Це дозволяє зберегти потік мовлення та не руйнувати впевненість мовця в моменті. Кожен здобувач розуміє, де саме він припустився помилки, однак відчуває себе «частиною колективу», а не окремим об'єктом, який є прикладом низької комунікативної культури.

2. Створення «помилково-безпечної зони». Педагог свідомо демонструє власну недосконалість (наприклад, іронізує над своїми помилками або ж припускається помилок, щоб здобувачі звернули на це увагу і підкоригували), показуючи, що процес навчання – це тренування, а не фінальний іспит. Це знімає напругу та дозволяє здобувачам експериментувати з мовними конструкціями.

3. Техніка риштування. Викладач надає «мовні опори» – кліше, вступні фрази, різні підказки, які допомагають здобувачу почати речення. Коли бар'єр першого слова подолано, опора поступово прибирається. Далі здобувач вже впевненіше буде власне мовлення та не боїться елементарних помилок.

4. Комунікативний пріоритет. Згідно з дослідженнями А. Гірняк та О. Васильків, фасилітатор фокусується на успішності передачі

повідомлення, а не на чистоті мовлення. Якщо співрозмовник зрозумів думку – комунікація відбулася, і це вже успіх, який потрібно зафіксувати. [1]

Незважаючи на використання всіх стратегій, залишається відкритим питання психологічних бар'єрів, які перешкоджають реалізації всіх можливостей мовця. Для зняття психологічних блоків можна використовувати рольові ігри [2], зокрема для нівелювання тривожності доцільно використовувати методики, де увага зміщується з «Я-мовця» на об'єкт. Наприклад, рольове дистанціювання, коли здобувачу пропонується роль персонажа. Психологічно легше помилятися «від імені» вигаданого героя, ніж від власного імені.

Також можна використовувати дискусійні гойдалки. Їх суть полягає в тому, щоб здобувачі захищали позицію, з якою вони не згодні. Це активує логічне мислення, яке «приглушує» емоційний центр тривожності. До того ж це надає групі згуртованості. Коли учасник дискусії буде частиною групи, то доводити та реалізовувати власну думку буде набагато простіше. [3]

Подолання мовної невпевненості у закладах вищої освіти вимагає від педагога не лише філологічної грамотності, а й психологічної гнучкості. Роль фасилітатора полягає у трансформації освітнього простору з місця оцінювання на місце взаємодії. Тільки через подолання страху помилки та зниження рівня тривожності можна забезпечити органічне функціонування української мови як живого інструменту спілкування, а не мертвої академічної норми.

Література

1. Hirnyak A., Vasylkiv O. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Psychological Prospects Journal*. 2019. № 33. С. 79-90. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-33-79-90> (дата звернення: 01.03.2026).
2. Як подолати мовний бар'єр: поради та вправи для педагогів. *Електронний журнал «Зразковий дошкільний заклад»*. URL: <https://emeddnz.expertus.com.ua/10004907> (дата звернення: 21.02.2026).
3. Коваленко О., Крицька А. Психологічний аспект у методиці викладання української мови для здобувачів вищої школи. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 15(33). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15\(33\)-197-204](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15(33)-197-204)

Кривцов Денис – викладач кафедри підготовки льотного складу та фахівців авіаційних штабів Факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації авіаційного персоналу Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID: 0009-0002-0412-2331

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ВИКЛАДАЧА ГУМАНІТАРНИХ КУРСІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗСУ

Розглянуто сутність креативності викладача гуманітарних курсів та її роль у сучасній військовій освіті ЗСУ. Проаналізовано теоретичні засади розвитку креативності педагога в умовах воєнного часу. Особливу увагу приділено інноваційним методам розвитку креативності, таким як евристичне навчання, проєктна діяльність, використання цифрових технологій та рефлексивні практики. Розглянуто практичні аспекти впровадження цих методів у вищих військових навчальних закладах, їхні переваги для підвищення якості гуманітарної підготовки курсантів. Проаналізовано основні виклики та бар'єри розвитку креативності викладачів у воєнний період.

Інноваційні методи розвитку креативності викладача гуманітарних курсів у вищих військових навчальних закладах ЗСУ є актуальною педагогічною проблемою сучасної військової освіти. Креативність викладача розуміється як здатність до нестандартного мислення, генерування оригінальних ідей, гнучкого застосування педагогічних технологій і адаптації навчального процесу до динамічних умов сучасної війни. У контексті російсько-української війни, особливо після 2022 року, викладачі гуманітарних дисциплін (військової психології, етики, історії, педагогіки, морально-психологічного забезпечення) повинні формувати у курсантів не лише теоретичні знання, але й критичне мислення, адаптивність, ініціативність та творчий підхід до розв'язання бойових і гуманітарних завдань [1].

Теоретичні засади розвитку креативності викладача ґрунтуються на ідеях особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів. Креативність розглядається як інтегральна якість, що включає когнітивний (генерація ідей), емоційний (мотивація до творчості), рефлексивний (аналіз власної діяльності) та практичний (впровадження інновацій) компоненти. У військовій педагогіці креативність викладача гуманітарних курсів є ключовим фактором підвищення якості освіти, оскільки дозволяє інтегрувати бойовий досвід ЗСУ в навчальний процес, моделювати моральні дилеми та розвивати у

курсантів резилієнтність і патріотичну свідомість. Інноваційні методи спрямовані на подолання традиційного репродуктивного підходу та стимулювання творчого потенціалу викладача [1].

У системі вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) ЗСУ, таких як Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інші, розвиток креативності викладачів гуманітарних курсів відбувається через спеціальні програми підвищення кваліфікації, методичні семінари та самоосвітню діяльність. Це зумовлено необхідністю оперативної адаптації змісту гуманітарних дисциплін до викликів гібридної війни: інформаційно-психологічного впливу, етичних дилем сучасного бою, взаємодії з цивільним населенням та підтримки бойового духу. Креативний викладач здатен поєднувати класичні лекції з інтерактивними технологіями, роблячи навчання більш ефективним і мотивуючим [2].

Серед інноваційних методів розвитку креативності вирізняються кілька груп. По-перше, методи евристичного навчання та мозкового штурму, які застосовуються під час методичних семінарів і тренінгів для викладачів. Вони дозволяють генерувати нестандартні сценарії занять з урахуванням реального бойового досвіду ЗСУ. По-друге, проектна діяльність: викладачі розробляють власні навчально-методичні комплекси, інтегруючи елементи VR-симуляцій, кейс-методу та рольових ігор для гуманітарних тем. По-третє, використання цифрових технологій – штучного інтелекту (для генерації сценаріїв), онлайн-платформ Moodle, Google Classroom та інструментів для створення інтерактивного контенту. По-четверте, рефлексивні практики: ведення педагогічних щоденників, взаємне спостереження за заняттями колег та участь у професійних спільнотах [3].

Практична реалізація цих методів передбачає системний підхід. На підготовчому етапі викладачі проходять тренінги з розвитку креативного мислення, де аналізують власні бар'єри (стереотипи, страх помилки) і опановують техніки синектики, «акваріума» та дизайн-мислення. Під час основного етапу вони впроваджують інновації у свої курси: наприклад, створюють кейси на основі бойових ситуацій для розвитку етичної креативності чи використовують VR для моделювання психологічних аспектів війни. Етап рефлексії включає самооцінку, зворотний зв'язок від курсантів і корекцію методик. Участь у міжнародних програмах НАТО та обмін досвідом з партнерами значно прискорює розвиток креативності [4].

Переваги інноваційних методів є очевидними. Вони підвищують мотивацію викладачів, сприяють формуванню індивідуального педагогічного стилю і дозволяють швидко адаптувати гуманітарні курси до змін на фронті. Креативний викладач краще формує у курсантів навички нестандартного вирішення завдань, критичного аналізу інформації та моральної стійкості. Крім того, такі методи сприяють професійному зростанню, зменшують ризик вигорання та підвищують загальну якість військової освіти в умовах воєнного стану [1].

Водночас впровадження інноваційних методів супроводжується викликами. По-перше, ресурсні обмеження: не всі ВВНЗ мають достатнє цифрове обладнання та доступ до сучасних технологій. По-друге, психологічні бар'єри: традиційна військова культура іноді консервативна щодо радикальних змін у викладанні гуманітарних дисциплін. По-третє, часові обмеження через інтенсивність службової діяльності викладачів. По-четверте, потреба в спеціальній підготовці фасилітаторів для проведення креативних тренінгів. Для подолання цих проблем рекомендується поєднувати очні та дистанційні форми підвищення кваліфікації, створювати внутрішні банки інноваційних практик і залучати бойових ветеранів як експертів [2].

Приклади успішного застосування демонструють ефективність. У Національному університеті оборони викладачі гуманітарних курсів використовують проєктний метод для розробки міждисциплінарних модулів, де поєднують психологію, етику та історію з елементами бойового досвіду ЗСУ. У деяких ВВНЗ активно застосовують «мозковий штурм» під час методичних днів для створення нових сценаріїв занять з морально-психологічного забезпечення. Використання штучного інтелекту для генерації варіативних кейсів дозволяє викладачам швидко оновлювати матеріал і розвивати власну креативність [5].

Перспективи розвитку інноваційних методів пов'язані з цифровізацією та інтеграцією штучного інтелекту в систему професійного зростання викладачів. Створення єдиної цифрової платформи для обміну креативними практиками, розширення використання VR/AR-технологій і систематичні програми менторства дозволять суттєво підвищити рівень креативності педагогічних кадрів. Міжнародна співпраця з арміями НАТО дасть можливість адаптувати кращі світові практики з урахуванням українського бойового контексту. У повоєнний період ці методи стануть основою для оновлення гуманітарної складової військової освіти та підготовки висококваліфікованих офіцерів [3].

Загалом, інноваційні методи розвитку креативності викладача гуманітарних курсів у ВВНЗ ЗСУ трансформують педагогічний процес, роблячи його більш динамічним, адаптивним і ефективним. Вони забезпечують тісний зв'язок теорії з практикою сучасної війни, сприяють формуванню творчого мислення як у викладачів, так і у курсантів, і є важливим чинником підвищення боєздатності Збройних Сил України. Подальше наукове осмислення та методична підтримка цих підходів дозволять оптимізувати підготовку викладацьких кадрів і зміцнити гуманітарний компонент військової освіти.

Література

1. Бондарев Д.А. Інформаційні технології та інноваційні методики навчання в закладах вищої освіти // Сучасні інформаційні технології. 2025. DOI: 10.31652/2412-1142-2025-76-75-84.
2. Гришук Ю.В. Педагогічна модель розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов вищих військових навчальних закладів // Людинознавчі студії.

2023 (з оновленнями 2024–2025). URL: <http://pedagogy.dsru.in.ua/index.php/pedagogy/article/view/376> (Дата звернення: 06.04.2026).

3. Дужий Р.В., Деркач Т.М. Інтерактивні методи навчання в процесі курсової підготовки військовослужбовців Збройних Сил України // Інноватика в освіті. 2024. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/28718/1/%D0%B7%D0%B0%D0%BC.%202141%20%D0%A21%20-%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96-62-67.pdf>

(Дата звернення: 06.04.2026).

4. Замотаєва Н.В. Військова педагогіка: історія, теорія, практика. Київ: Альфа Реклама, 2021. URL: <https://nuou.org.ua/assets/files/kvp/kvp-np-zamotaieva.pdf> (Дата звернення: 06.04.2026).

5. Клішин В.М. Взаємозв'язок креативності викладача вищого військового навчального закладу із якістю підготовки майбутніх офіцерів у реаліях сьогодення // Інноваційна педагогіка. 2025. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/83.2.26>.

Кривцова Ольга – викладач кафедри підготовки фахівців бойового забезпечення авіації факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації авіаційного персоналу Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID: 0009-0005-4220-0443

СИМУЛЯЦІЙНІ ТРЕНІНГИ ТА РОЛЬОВІ ІГРИ В ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто сутність і специфіку застосування симуляційних тренінгів та рольових ігор у патріотичному вихованні курсантів військових закладів вищої освіти. Проаналізовано теоретичні засади цих методів та особливості їх адаптації до умов сучасної російсько-української війни. Особливу увагу приділено інтеграції реального бойового досвіду ЗСУ у створення сценаріїв симуляцій і рольових ігор. Розглянуто етапи практичної реалізації методів, їхні переваги для формування національної свідомості, морально-психологічної стійкості та патріотичної мотивації майбутніх офіцерів. Проаналізовано основні виклики впровадження симуляційних тренінгів і рольових ігор у воєнний період, зокрема ресурсні, психологічні та методологічні аспекти. Також розглянуто приклади ефективного застосування цих технологій у навчально-виховному процесі ВВНЗ. Узагальнено, що симуляційні тренінги та рольові ігри є потужним інноваційним інструментом патріотичного виховання, який забезпечує перехід від теоретичного засвоєння цінностей до їх глибокого особистісного переживання курсантами.

Симуляційні тренінги та рольові ігри є потужними інтерактивними методами патріотичного виховання курсантів військових закладів вищої освіти України. Вони дозволяють не лише передавати теоретичні знання, але й формувати емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини, розвивати національну свідомість, готовність до захисту держави та морально-психологічну стійкість в умовах сучасних викликів. У контексті російсько-української війни, особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, ці методи набувають особливого значення, оскільки дають можливість курсантам пережити ситуаційне моделювання реальних бойових і суспільних сценаріїв у безпечному навчальному середовищі [1].

Теоретичні засади симуляційних тренінгів і рольових ігор у патріотичному вихованні ґрунтуються на принципах діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів. Симуляційні тренінги передбачають використання спеціальних технічних засобів (тренажери, VR-системи, комп'ютерні симулятори) для відтворення бойових умов, тактичних ситуацій чи соціальних взаємодій. Рольові ігри, у свою чергу, базуються на розподілі ролей між учасниками, що сприяє емпатії, критичному мисленню та прийняттю рішень у контексті національних цінностей. У військовій педагогіці ці методи поєднують елементи гейміфікації з виховним компонентом, перетворюючи навчання на активний процес формування патріотичної ідентичності [2].

У системі військових закладів вищої освіти України, таких як Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Національна академія Національної гвардії України та інші ВВНЗ, симуляційні тренінги та рольові ігри інтегруються в дисципліни гуманітарного циклу, військової психології, тактичної підготовки та морально-психологічного забезпечення. Їх застосування зумовлено необхідністю виховання у курсантів не лише професійних навичок, але й глибокої патріотичної мотивації, готовності до самопожертви та розуміння історичної місії Збройних Сил України. Бойовий досвід ЗСУ, накопичений у боях за Київщину, Харківщину, Донеччину та Херсонщину, активно використовується для створення реалістичних сценаріїв, що робить виховний процес автентичним і актуальним [3].

Симуляційні тренінги дозволяють моделювати широкий спектр ситуацій патріотичного спрямування. Наприклад, за допомогою VR-тренажерів курсанти можуть брати участь у віртуальних операціях з оборони територій, евакуації цивільного населення чи протидії інформаційній агресії. Такі тренінги розвивають не лише тактичне мислення, але й патріотичні почуття через переживання відповідальності за долю країни. Рольові ігри доповнюють цей процес, пропонуючи сценарії, де курсанти виконують ролі командирів, підлеглих, цивільних чи навіть представників противника [4].

Переваги симуляційних тренінгів і рольових ігор у патріотичному вихованні є вагомими. Вони підвищують мотивацію курсантів, оскільки дозволяють активно пережити патріотичні ідеї, а не лише вивчати їх

теоретично. Методи розвивають критичне мислення, командну згуртованість і здатність до швидкого прийняття рішень у невизначеності – якості, необхідні сучасному офіцеру. У процесі рольових ігор курсанти глибше усвідомлюють історичну пам'ять українського народу, героїзм захисників і особисту відповідальність за майбутнє держави. Крім того, ці технології сприяють формуванню емоційної стійкості та резилієнтності, зменшуючи ризик психологічного виснаження в майбутній службі [2].

Водночас існують певні виклики впровадження. По-перше, ресурсні обмеження: створення якісних VR-симуляцій і сценаріїв потребує сучасного обладнання та часу на підготовку. По-друге, психологічне навантаження – реалістичне моделювання бойових ситуацій може викликати сильні емоції, тому необхідний супровід військових психологів. По-третє, методологічна підготовка викладачів: не всі педагоги володіють навичками фасилітації рольових ігор. У воєнних умовах ці проблеми посилюються через обмежений доступ до техніки та ротацію кадрів. Для подолання рекомендується поєднувати симуляції з традиційними формами виховання, використовувати доступні онлайн-платформи та активно залучати міжнародний досвід НАТО [5].

Перспективи розвитку симуляційних тренінгів і рольових ігор пов'язані з цифровізацією військової освіти. Створення єдиної бази сценаріїв на основі досвіду ЗСУ, інтеграція штучного інтелекту в симулятори та розширення використання VR/AR-технологій дозволять зробити виховний процес ще більш реалістичним і масовим. Міжнародна співпраця з партнерами НАТО дасть можливість адаптувати кращі практики гейміфікації з урахуванням українського контексту. У повоєнний період ці методи стануть основою не лише для підготовки кадрів, але й для реабілітації та патріотичного виховання резерву [6].

Загалом, симуляційні тренінги та рольові ігри трансформують патріотичне виховання курсантів військових закладів вищої освіти від декларативних форм до глибокого особистісного переживання цінностей. Вони забезпечують органічний зв'язок між історичною пам'яттю, сучасними викликами війни та майбутньою службою, сприяючи формуванню високопрофесійного, патріотично мотивованого офіцерського корпусу Збройних Сил України. Подальше наукове осмислення та методичне вдосконалення цих технологій дозволить підвищити ефективність військової освіти та зміцнити обороноздатність держави.

Література

1. Атаманенко І.О. Розвиток військово-технічної компетентності курсантів. 2025. URL: <http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/09/dysertacziya-atamanenka-i.o.-1.pdf>.
2. Канішевська Л.В., Журба К.О., Толочко С.В. та ін. Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання. 2025. DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-04-8-2024-108>.
3. Лучанінова О.П. Психологічний супровід воєнного та післявоєнного періодів. 2025. 290 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745461/1/IAS_Reference-Book_2025.pdf.

4. Пантюхов Б.О. Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів як педагогічна проблема. Педагогічні науки. 2018. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/4601/4067/> (Дата звернення: 06.02.2026).
5. Horiacheva K. Leveraging of role-play games in military training cadets. 2024. DOI: <https://doi.org/10.53477/2284-9378-24-17>.
6. Skirda T. Methods of military-patriotic education. Інноваційна педагогіка. 2024. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-153-162>.

Лук'яненко Сергій – викладач кафедри підготовки льотного складу та фахівців авіаційних штабів факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації авіаційного персоналу Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ORCID: 0009-0002-5936-0476

КЕЙС-МЕТОД НА ОСНОВІ БОЙОВОГО ДОСВІДУ ЗСУ У ВИКЛАДАННІ ВІЙСЬКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Розглянуто сутність і специфіку застосування кейс-методу на основі бойового досвіду ЗСУ у викладанні військової психології та гуманітарних дисциплін. Проаналізовано теоретичні засади кейс-методу та особливості його адаптації до реалій сучасної війни. Особливу увагу приділено інтеграції автентичного бойового досвіду ЗСУ, накопиченого після 2022 року, у створення навчальних кейсів. Розглянуто етапи практичної реалізації методу в системі військової освіти України. Проаналізовано переваги кейс-методу для формування професійних компетентностей військових психологів і офіцерів морально-психологічного забезпечення. Також розглянуто основні виклики впровадження даного методу в умовах воєнного часу та перспективи його розвитку. Узагальнено, що кейс-метод на основі бойового досвіду ЗСУ є потужним інструментом трансформації військової освіти, який забезпечує ефективний зв'язок теорії з практикою та сприяє розвитку психологічної резилієнтності майбутніх фахівців.

Кейс-метод (метод аналізу конкретних ситуацій, case-study) є однією з найефективніших інтерактивних педагогічних технологій у сучасній військовій освіті [1]. Він передбачає детальний розгляд реальних або максимально наближених до реальності професійних ситуацій, що вимагає від учасників активного аналізу проблеми, колективного обговорення, прийняття рішень, оцінки можливих наслідків та рефлексії власних дій. У контексті викладання військової психології та гуманітарних дисциплін у Збройних

Силах України (ЗСУ) кейс-метод набуває особливого значення завдяки інтеграції бойового досвіду, накопиченого під час російсько-української війни з 2014 року, особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року. Цей досвід охоплює психологічні аспекти позиційної війни, дронних атак, радіоелектронної боротьби (РЕБ), інформаційно-психологічного впливу противника, високого рівня бойового стресу, моральних дилем та колективної резилієнтності підрозділів [2].

Теоретичні основи кейс-методу походять із Гарвардської школи бізнесу початку ХХ століття, де його застосовували для підготовки менеджерів через аналіз реальних бізнес-кейсів. У військовій освіті метод адаптовано для розвитку критичного мислення, лідерських якостей та професійних компетентностей. У військовій психології кейси дозволяють моделювати ситуації бойового стресу, посттравматичних реакцій, групової динаміки та психологічного супроводу особового складу. Гуманітарні дисципліни (військова педагогіка, етика, морально-психологічне забезпечення) використовують кейси для формування ціннісних орієнтацій, етичної чутливості та адаптивності в умовах гібридної війни. Бойовий досвід ЗСУ стає основою автентичних кейсів, що відрізняє український підхід від традиційних матеріалів, заснованих на теоретичних моделях або досвіді інших армій [1].

В системі військової освіти України кейс-метод інтегрується в підготовку військових психологів, офіцерів морально-психологічного забезпечення (МПЗ), командирів підрозділів та курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), таких як Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського та Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Його застосування зумовлено необхідністю оперативного оновлення змісту навчання відповідно до викликів сучасного бою: високої інтенсивності, технологізації, психологічного виснаження та частотої ротації особового складу. Бойовий досвід ЗСУ, здобутий у боях за Київщину, Харківщину, Донеччину та Херсонщину, включає дані про реакції на бойовий стрес, ефективність колективної психологічної підтримки та роль мотивації в збереженні бойового духу. Цей досвід документується через післябойові розбори (debriefing), звіти психологів, інтерв'ю учасників та методику Combat Path Debriefing, яка адаптована в ЗСУ з урахуванням національного контексту [2].

Ключовим аспектом є формування професійних компетентностей військового психолога. Кейс-метод поєднує теорію з практикою, розвиваючи навички діагностики психічних станів, надання екстреної психологічної допомоги та профілактики посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Міні-кейси описують ситуацію, коли військовослужбовець після інтенсивних обстрілів проявляє симптоми гострої стресової реакції: гіперзбудження, уникнення спогадів, порушення сну. Учасники аналізують чинники ризику (інтенсивність бою, втрати товаришів, попередній досвід), пропонують алгоритми втручання (декомпресія, рефреймінг, груповий debriefing) та оцінюють ризики вторинної травматизації психолога. Такі кейси базуються на

реальних подіях з досвіду ЗСУ, що підвищує мотивацію та релевантність навчання [1]. Дослідження підтверджують, що поєднання кейс-методу з традиційними лекціями та тренінгами ефективно інтегрує теорію та практику, сприяючи розвитку емпатії, аналітичного мислення та етичної рефлексії [3].

У викладанні гуманітарних дисциплін кейс-метод акцентує морально-психологічні аспекти війни. Гуманітарний компонент охоплює питання національної ідентичності, етики ведення бойових дій, взаємодії з цивільним населенням та протидії інформаційній агресії. Бойові кейси ЗСУ ілюструють, як моральні дилеми (наприклад, рішення про евакуацію поранених під вогнем або утримання позицій за високої ціни) впливають на психологічний стан підрозділу. Аналіз таких ситуацій розвиває адаптивне мислення, здатність до нестандартних рішень і професійну рефлексію. Участь офіцерів з бойовим досвідом як фасилітаторів посилює автентичність: вони діляться особистими спостереженнями, перетворюючи абстрактні концепції на живі приклади. Це сприяє формуванню стійкості до стресу в безпечному навчальному середовищі [4].

Практична реалізація кейс-методу передбачає кілька етапів. По-перше, збір і створення кейсів на основі звітів з фронту, Combat Path Debriefing та даних психологів. Кейс містить опис ситуації (час, місце, учасники, обставини), психологічні прояви (симптоми стресу, групова динаміка), питання для аналізу та альтернативні сценарії. По-друге, проведення заняття: індивідуальний або груповий аналіз, дискусія, рольові ігри, презентація рішень. По-третє, рефлексія: оцінка прийнятих рішень і порівняння з теоретичними моделями (стресостійкості чи резилієнтності). Варіанти кейсів варіюються від міні-кейсів до комплексних симуляцій з елементами варгеймінгу. Американський досвід використання кейс-методу в тренінгах для українських військових психологів також вплинув на розвиток підходу щодо контролю бойового стресу [5].

Переваги кейс-методу на основі бойового досвіду ЗСУ є численними. Він підвищує мотивацію курсантів, оскільки матеріал є актуальним і «живим». Метод розвиває критичне мислення та навички прийняття рішень у невизначеності – ключові для сучасного бою, де ситуація швидко змінюється через дрони та РЕБ. Сприяє формуванню колективної резилієнтності: аналіз групових кейсів показує роль згуртованості підрозділу в подоланні стресу. У гуманітарних дисциплінах метод посилює етичну чутливість і патріотичну мотивацію, пов'язуючи індивідуальні переживання з національним опором. Крім того, метод дозволяє швидко оновлювати навчальні програми: нові кейси з фронту впроваджуються в реальному часі [1].

Існують і виклики впровадження. По-перше, етичні аспекти: використання реальних кейсів вимагає анонімізації даних для захисту психологічного стану учасників і дотримання конфіденційності. По-друге, ресурсні обмеження: створення якісних кейсів потребує залучення психологів з бойовим досвідом, відео- та аудіоматеріалів і часу на обробку. По-третє, психологічне навантаження – детальний розбір травматичних ситуацій може

провокувати вторинну травматизацію, тому потрібні супровідні техніки (релаксація, групова підтримка). По-четверте, методологічна підготовка викладачів: потрібні спеціальні тренінги фасилітації. У контексті війни ці виклики посилюються через ротацію кадрів. Для подолання рекомендується комбінувати кейс-метод з VR-симуляціями та міжнародним обміном досвідом [2].

Приклади застосування демонструють ефективність. У підготовці військових психологів використовують кейси про психологічний супровід підрозділу після важких втрат: аналіз динаміки морального духу, виявлення ознак бойового виснаження та впровадження програм відновлення. У гуманітарних дисциплінах кейси охоплюють взаємодію з цивільними в деокупованих територіях – етичні дилеми та протидію пропаганді. Ситуаційне моделювання (штурм позицій, оборона під артилерійським вогнем) поєднується з психологічним аналізом: як підтримати мотивацію та запобігти паніці. Участь ветеранів як модераторів додає глибини. Такі заняття підвищують не лише знання, а й емоційну стійкість курсантів [6].

Загалом, кейс-метод на основі бойового досвіду ЗСУ трансформує викладання військової психології та гуманітарних дисциплін від пасивного засвоєння теорії до активного формування компетентностей. Він забезпечує зв'язок між фронтом і аудиторією, розвиває резилієнтність і адаптивність, необхідні для перемоги в сучасній війні. Подальше наукове осмислення та методична підтримка цього підходу дозволять оптимізувати підготовку військових фахівців, мінімізуючи психологічні втрати та максимізуючи ефективність виконання завдань.

Література

1. Американський «кейс-метод» для військових психологів // АрміяInform. 2019. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/07/30/amerykanskyj-kejs-metod-dlya-vijskovyih-psyhologiv/> (Дата звернення: 06.04.2026).
2. Лучанінова О.П. Актуалізація проблеми фахової підготовки військових психологів в умовах воєнного періоду України. Проблеми сучасної педагогічної освіти. 2025. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-9-03-01>.
3. Сторожук Н. Досвід використання кейс-методу при формуванні професійних компетентностей військового психолога. Психологічний журнал. 2022. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.9.2022.270001>.
4. Яковенко Є.С., Кізян Р.В. Бойовий досвід у професійній підготовці військових фахівців // Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності. 2025. DOI 10.59226/3041-1971.2.2025.16-22.
5. Hukovsky O., West J.C. et al. The Combat Path: Sustaining Mental Readiness in Ukrainian Soldiers. Parameters. 2024. doi:10.55540/0031-1723.3285.
6. Makarchuk N. et al. Development of Psychological Support Programs for Military Personnel Considering Combat Experience (Ukrainian Case) // Salud, Ciencia y Tecnología. 2024. DOI: <https://doi.org/10.56294/saludcyt2024.542>.

Марковська Антоніна – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри іноземних мов, Миколаївський національний аграрний університет

ENHANCING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY THROUGH THE IMPLEMENTING OF THE LATEST LEARNING TECHNOLOGIES

The article is devoted to the problem of increasing students' cognitive activity in foreign language classes. The necessity of implementing the latest learning technologies and country-specific materials during the foreign languages training is explained.

The development of new social and political relations in Ukraine, in the context of international cooperation with European Union countries, places new demands on the training of specialists in various fields within the higher education system. The enhancement of students' cognitive activity is achieved through the implementation of the latest pedagogical technologies in the managing teaching and learning activities by university lecturers.

Group learning activities foster positive motivation, as group work encourages all participants to engage actively and helps students to develop skills in mutual support. At foreign language classes, various group tasks are used to develop students' communication skills, such as online games for learning English through play and interactive online quizzes for German language students [1].

Digital teaching materials on specialist topics across various disciplines are actively used at foreign language classes. In the process of teaching foreign languages, we use online resources to stimulate students' cognitive activity and independent work. Materials on language and country studies are also used as supplementary illustrative video material for classroom-based foreign language lessons across all disciplines. The use of linguistic and cultural materials in the process of students' foreign language learning involves acquiring knowledge of the country's culture, history, realities and traditions; engaging in a dialogue between cultures (the foreign-language and native cultures); an understanding of the nature of foreign language phenomena and their comparison with the native language; and the ability to learn (to work with books, textbooks, reference materials, dictionaries, etc.).

The aim of student-centred learning is to develop the individual and cognitive abilities of each student, and to identify, encourage and make the most of students' individual (subjective) experiences. To encourage students' independent cognitive work when learning foreign languages, the following are used: online English tests for all degree programmes (vocabulary and grammar tests) [2] and online German-language tests for all degree programmes [3].

At foreign language classes, a variety of tasks are used to incorporate developmental learning methods – multimedia resources featuring a range of activities (listening, speaking, writing, reading and assessment tests) are utilised.

At foreign language classes, it is essential to prepare students to conduct independent research in various fields of science; to this end, they must study contemporary press and academic journals from different countries. Online dictionaries are used by students when preparing abstracts for articles and completing homework assignments. One of the pressing issues in modern foreign language teaching methodology is the orientation of the learning process towards active, independent work by students. The use of materials on language and culture helps to stimulate this type of work. Independent reading of magazines and newspapers, watching television programmes, educational, documentary and feature films in a foreign language will help broaden students' horizons. As a result of such independent work, students will feel the desire to talk about what they have read, seen or heard regarding events taking place in the country whose language they are studying.

Thus, the proposed approaches to enhancing students' cognitive engagement at foreign language classes are characterised by a high degree of cognitive and communicative focus, the active involvement of students in learning activities, and the assumption of personal responsibility for their own progress. Further research is needed on the issues of teacher-student interaction during lessons and on enhancing students' independence in the process of learning a foreign language.

Literature

1. Щепіна Н.В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ як наукова проблема. URL: <https://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/23/72.pdf>
2. English for everybody. URL: <http://english-for-everybody.ru/o-saite/on-lajn-testy>
3. Goethe-Institut. URL: <http://www.goethe.de/lrn/prj/pba/mat/enindex.htm>

Марценюк Алла – викладач вищої категорії, викладач-методист ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж МНАУ»

ОСВІТНІ ТРЕНДИ ТА МЕТОДИЧНІ РОДЗИНКИ СУЧАСНОГО ЗАНЯТТЯ З ДИСЦИПЛІН ФІЛОЛОГІЧНОГО КУРСУ

Інноваційні технології та оригінальні методичні підходи у поєднанні із традиційним навчанням - ефективні шляхи удосконалення освітнього процесу та розвитку творчих здібностей студентів у ЗВО і є невід'ємною складовою формування ефективного освітнього процесу.

Стратегія розвитку освіти XXI століття спрямована на підготовку фахівців, базуючись на використанні мобільної інфокомунікаційної взаємодії в межах відкритого інформаційно-освітнього простору, а процес діджиталізації спрощує та полегшує доступ до інформації.

Сучасні інформаційні технології мають значно багатогранніші й масштабніші можливості і дозволяють легко вирішити проблеми та допомагати в отриманні нових знань, дають можливість ефективно використовувати їх у системі освіти для навчання та виховання, мають вплив на розвиток творчих здібностей здобувачів освіти [3].

Сучасна освіта стикається з численними викликами, пов'язаними не лише з забезпеченням здобувачів фахової передвищої освіти якісними знаннями, але й має своїм завданням формування компетентної особистості, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів, що має бути винятково уважною як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання. І саме нововведення (інновації) є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду.

Інновації (італ. *innovations* — новина, нововведення) — нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери.

Інновація освіти — цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [2].

Оскільки інноваційні процеси охопили майже всі ланки системи освіти, то зростають вимоги до професіоналізму педагогічних працівників. Саме викладач є головною рушійною силою інноваційної діяльності, оскільки впроваджує і поширює нововведення і є їх творцем. Саме викладач на практиці має можливість переконатись в ефективності наявних методик навчання і може коригувати їх, проводити додаткові дослідження чи створювати нові методики.

Головним змістом у підготовці викладача до нового виду діяльності в умовах інновації є, насамперед, вміння «подолати самого себе», поступовий «відхід від стереотипів» у своїй педагогічній діяльності.

Для вирішення проблеми підготовки до інноваційної діяльності продуктивними є системний, індивідуально-творчий, інноваційний, особистісно зорієнтований, комунікативний та типодіяльнісний підходи.

Інноваційна педагогічна діяльність набуває нового змісту і форми в умовах діджиталізації освіти і полягає у використанні методу партнерства, побудові взаємодії між учасниками освітнього процесу з використанням можливостей цифрових технологій [7].

Сучасний викладач має вміти творчо застосовувати отримані знання в нестандартних і змінних обставинах, постійно шукати нові способи підвищення пізнавального інтересу здобувачів освіти і зміцнення їхньої позитивної мотивації до навчання. Використання мультимедійних технологій

дозволяє не тільки забезпечити наочність, але й інтегрувати інформацію, відео, звук, роблячи навчальний матеріал більш доступним і зрозумілим.

Сучасна молодь, вихована в епоху цифрових технологій, демонструє високу здатність сприймати інформацію з екрану монітора, інтерактивної дошки, проєктора чи телевізора, ніж з традиційних книжкових джерел. Це важливий аспект, який слід враховувати під час підготовки та проведення занять. На перший план виходить потреба впровадження інноваційних навчальних технологій, які сприятимуть інтелектуальній активності здобувачів освіти, розвитку пам'яті, а також максимально задіюватимуть психологічний потенціал мозку. Такі методики повинні забезпечувати активне довготривале та мимовільне запам'ятовування, а також формувати навички критичного мислення й осмислення отриманих знань.

На думку багатьох науковців, дієвими є такі способи вивчення навчального матеріалу: опорні конспекти, концептне (фреймове) структурування, візуалізація, застосування мультимедіа, метод опор, структурування тощо [4].

Серед актуальних освітніх трендів можна виокремити такі напрямки: розвиток ключових життєвих навичок, запровадження цифрових технологій, застосування гейміфікації, стимулювання креативності, STEAM-освіту та роботу з текстами «нової природи» (креолізованими текстами). На відміну від текстів «старої природи», які здебільшого є лінійними, ускладненими і складаються виключно з букв, тексти «нової природи» інтегрують вербальні та невербальні компоненти. Вони можуть містити не лише текстову інформацію, а й ілюстрації, серії зображень, аудіо- та відеоматеріали, тривимірні елементи й додаткові написи, що розширює можливості сприйняття й засвоєння матеріалу [6].

Деякі педагоги-практики називають фрейми текстами «нової природи». Згорнути й компактно подати навчальний матеріал можна шляхом використання фреймового способу подання знань, який отримав свою назву від поняття «фрейм».

Фрейм - стереотип, стандартна ситуація. Фрейм (англ. frame — «каркас, остов», «будова, структура, система», «рамка», «окремий кадр фільму» та ін.) — структура, шаблон, що відображає у свідомості (пам'яті) людини певні ситуації, за якими творяться нові.

Фрейм є своєрідною формою критичного мислення, оскільки його побудова потребує творчої уяви, креативності, самостійного аналізу, здатності до узагальнення та навичок орієнтування в соціальних контекстах. Одну й ту саму інформацію можна подавати різноманітними методами та у різних формах діяльності.

Завдяки більш раціональному підходу до організації робочого часу, ефективність заняття зростає приблизно на 30%. Це стає можливим завдяки ретельній підготовці інформаційного матеріалу з якісним дизайном і широкими функціональними можливостями. Під час занять матеріал демонструється саме тоді, коли це необхідно, що дозволяє значно економити

час. Вільний час використовується для розширення обсягу інформації, її повторення та закріплення. Крім того, безперервний діалог із аудиторією та візуальний контакт створюють максимально продуктивну атмосферу навчання.

У своїй педагогічній діяльності застосовую такі нові види текстових утворень, як QR-кодування, фрейми, меми, кроссенси, хмари слів (тегів), інтелект-карти, комікси, буктрейлери, плейкасти, соціальні сторінки, лепбуки тощо.

У викладанні української літератури подібну функцію виконують асоціативні малюнки, символи, схеми, ключові слова та графічні організатори. Вони сприяють спрощенню, компактному поданню й візуалізації інформації, яку студенти мають засвоїти. Фрейм може будуватися на основі образу, розгляду певної проблематики твору, порівняння характеристик персонажів тощо. Наприклад, під час вивчення творчості Лесі Українки можна наповнити схему інформацією, зробивши висновок про багатогранну діяльність поетеси і представити узагальнення з вивченої теми за допомогою фрейму. Саме на такому етапі здобувачі освіти мають показати рівень знання матеріалу, вміння виділити головне і стисло подати інформацію у вигляді фрейму.

Опорні схеми у вигляді малюнків, графіків чи формул дозволяють стискати інформацію та ефективно використовувати зоровий канал сприйняття, через який надходить 80–90% усіх даних. Водночас фреймові схеми-опори забезпечують можливість зменшення обсягу інформації у десятки, а часом і сотні разів, адже вони відображають стереотипні ситуації. Якщо опорні схеми вирізняються індивідуальністю, неповторністю та відображають особисте сприйняття певної теми, то фрейми мають уніфікований характер і можуть заповнюватися багаторазово. Обидва типи – опорні схеми та фрейми – мають спільні риси: вони наочні, сприяють розвитку образного мислення, дозволяють стискати інформацію й активізують зорову пам'ять.

Добре структурований і скомпонований матеріал дає можливість варіативної роботи з ним, що у свою чергу, підвищує ефективність навчання.

Активна участь учнів у створенні фреймів сприяє розвитку кількох ключових навичок: організації, упорядкування та систематизації знань, а також покращенню пам'яті і швидкості запам'ятовування. Під час відтворення навчального матеріалу активується зорова пам'ять: спочатку перед ними постає картина з символами та асоціативними зображеннями, і вже на цю основу накладається інформація, що допомагає краще відтворити зміст вивченого.

Інноваційні технології та оригінальні методичні підходи спрямовані на формування інтелектуально і соціально компетентної особистості, яка вмє творчо і критично мислити, застосовувати отримані знання в нестандартних умовах і ефективно вирішувати складні завдання. Мій власний досвід, а також досвід колег-педагогів свідчить, що саме гармонійне поєднання сучасних педагогічних технологій дозволяє розвивати творчі здібності, сприяючи

становленню всебічно розвиненої та комунікаційно компетентної особистості. Використання сучасних інформаційних освітніх трендів є невід'ємною складовою формування ефективного освітнього процесу.

Література

1. Галіцина Л. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л. Галіцина. – К.: Ред.загальнопед.газет, 2005 с.
2. Гораш К. Інноваційні складові особистості сучасного педагога / Проблеми підготовки сучасного вчителя. – № 10 (ч.1). – 2014.
3. Жаботинська С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи / С. А. Жаботинська // Мова. Людина. Світ : до 70-річчя проф. М. П. Кочергана : зб. наук. статей / під ред. О. О. Тараненка – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 178–192.
4. Жаботинська С.А. Концептуальний аналіз: типи фреймів / С.А. Жаботинська // Когнітивна семантика. Матеріали конференції. – Тамбов, 2000. – Ч.2. – С. 10-13.
5. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / Марія Пентилюк, Алла Нікітіна // Дивослово . – 2004. – № 8. – С. 5.
6. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Метод. посібник / Авт. укл.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: АПН, 2002.
7. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Наук.-метод. посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К.: А.С.К., 2006.
8. Темченко О.В. Розвиток професіоналізму вчителя за умови інноваційної діяльності загальноосвітнього навчального закладу. – 2013. – Вип. 29. – С. 487–491.

Побережець Ганна – кандидатка
історичних наук, доцентка кафедри
українознавства і суспільних наук
Миколаївського національного аграрного
університету

ПОСТАТІ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ АГРАРІЇВ І НАУКОВЦІВ У ЗМІСТІ ІНТЕГРОВАНИХ ЗАНЯТЬ ГУМАНІТАРНОГО ТА ФАХОВОГО ЦИКЛІВ

У тезах розглянуто можливості використання біографічного підходу у процесі проведення інтегрованих занять гуманітарного та фахового спрямування в аграрних закладах вищої освіти. Обґрунтовано доцільність залучення постатей видатних українських аграріїв і науковців як засобу поєднання історико-культурного й професійного знання. Проаналізовано потенціал інтеграції історії науки, економічної думки, екології та аграрного менеджменту на основі персоналізованого підходу до викладання. Акцентовано увагу на формуванні професійної ідентичності, критичного мислення та ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців аграрної галузі. Доведено, що використання історико-біографічного матеріалу сприяє підвищенню мотивації здобувачів вищої освіти і забезпечує цілісність освітнього процесу в умовах сучасних трансформацій аграрного сектору України.

Сучасна аграрна освіта потребує оновлення змісту й методів навчання з урахуванням міждисциплінарних підходів. В умовах трансформації українського суспільства, викликів війни та необхідності відбудови аграрного сектору особливої ваги набуває інтеграція гуманітарних і фахових дисциплін. Одним із перспективних напрямів такої інтеграції є використання біографічного матеріалу, постатей видатних українських учених-аграріїв як засобу поєднання історико-культурного та професійного знання.

Обґрунтувати доцільність використання постатей видатних українських аграріїв і науковців у процесі проведення інтегрованих занять гуманітарного й фахового спрямування в аграрних закладах вищої освіти.

Біографічний підхід у викладанні дозволяє персоналізувати історію науки, показати еволюцію аграрної думки через діяльність конкретних учених. Так, постать Володимир Вернадський дає можливість інтегрувати знання з історії науки, філософії, екології та ґрунтознавства. Його вчення про біосферу може розглядатися не лише у контексті природничих дисциплін, а й як світоглядна основа сучасного сталого розвитку аграрного виробництва.

Важливе місце у інтегрованих заняттях може посідати спадщина Василя Докучаєва, засновника наукового ґрунтознавства, діяльність якого тісно пов'язана з українськими територіями. Розгляд його експедицій, методів дослідження ґрунтів, соціально-економічних умов розвитку землеробства дозволяє поєднати історичний аналіз із сучасними агротехнологіями та питаннями раціонального природокористування.

Особливу роль у формуванні національної наукової традиції відіграли українські економісти-аграрники, зокрема Михайло Туган-Барановський, який досліджував проблеми кооперації та аграрної економіки. Його ідеї можуть бути інтегровані в курси з історії економічної думки, аграрного менеджменту та фінансів, сприяючи формуванню у здобувачів вищої освіти цілісного бачення розвитку аграрного підприємництва.

Доцільним є також звернення до діяльності Петра Столипіна у контексті аграрних реформ початку ХХ ст., що дає можливість аналізувати історичні моделі земельних перетворень та їхній вплив на соціальну структуру села. Порівняння історичних реформ із сучасними земельними процесами формує критичне мислення майбутніх фахівців.

Інтегровані заняття можуть передбачати використання проблемно-дискусійних методів: аналіз історичних джерел, кейсів, моделювання управлінських рішень на основі історичних прикладів, підготовку мініпроектів, присвячених внеску конкретних учених у розвиток галузі. Такий підхід сприяє розвитку дослідницьких компетентностей, умінню працювати з історичними документами, статистичними матеріалами, науковими текстами.

Водночас гуманітарна складова (історія, культурологія, філософія, етика) дозволяє розкрити світоглядні орієнтири науковців, їхню громадянську позицію, роль у формуванні національної ідентичності. У сучасних умовах це

сприяє вихованню професійної відповідальності, патріотизму та усвідомлення соціальної місії аграрія.

Отже, використання постатей видатних українських аграріїв і науковців у змісті інтегрованих занять є ефективним інструментом поєднання гуманітарного та фахового компонентів освіти. Біографічний підхід дозволяє забезпечити історичну глибину навчального матеріалу, сформувавши цілісне професійне мислення та посилити ціннісний вимір підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичних моделей інтегрованих курсів, що поєднуюватимуть історико-біографічний матеріал із сучасними технологічними та економічними викликами аграрного сектору України.

Література

1. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В. Андрущенко // Філософія освіти. Київ : Майстер-клас, 2005, №1. С. 5-17
2. Кремень В. Освіта і наука: інноваційний аспект / В. Кремень // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. 2011. № 1. С. 4-7. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2011_1_3
3. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Теорія і практика вищої освіти : навч. посібник / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. 2016. 338 с.
4. Sharata N., **Poberezhets, H.**, Berezovska, T., Kravchenko, T. (2025). Educating in wartime: emotional impact and teaching challenges in humanistic training under armed conflict. *Clío. Revista de Historia, Ciencias Humanas y Pensamiento Crítico*. 2025, julio-diciembre, año 5, No. 10, 1916-1962.
5. Novitskyi, V., Taranenko, H., Kalenych, V., Baranova, O., & Poberezhets, H. (2025). Fostering Media and Information Literacy and Critical Thinking Skills in the Digital Age. *International Journal on Culture, History, and Religion*, 7(S11), 193–207. <https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iS11.161>
6. Saienko, Y., Poberezhets, H., Isakova, O., Bondarenko, M., & Liashenko, R. (2025). Educational methods for enhancing students' critical thinking skills. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 18(7), 21–32. <https://dSPACE.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/21014>

Рускуліс Лілія—д-рка пед. н.,
професорка, в.о. завідувачки кафедри
української мови, літератури та методики
навчання Національного університету
кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Васейко Анастасія студентка
філологічного факультету Національного
університету кораблебудування імені адмірала
Макарова, спеціальність А4 Середня освіта
(Українська мова і література).

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ РИТОРИКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У тезах розглянуто лінгводидактичні засади засвоєння основних відомостей про риторику, проаналізовано чільні риторичні уміння, що повинні бути сформовані в майбутніх учителів української мови і літератури, схарактеризовано систему вправ.

Усезагальний інтерес до риторики як до обов'язкової, важливої та специфічної сфери людської культури прогресує на початку третього тисячоліття: у суспільстві в умовах активної й масштабної його інформатизації зростає кількість і популярність професій із посиленою комунікативною відповідальністю. Важко назвати професії, де б майстерне володіння словом як універсальним інструментом думки і переконання було непотрібним, проте в багатьох галузях інтелектуальної діяльності (насамперед в юстиції, журналістиці, педагогіці, політиці, філології, культурології, менеджменті та ін.) це стає визначальною умовою професійного успіху та обов'язковим атрибутом іміджу інтелігентного, кваліфікованого і компетентного фахівця.

Риторика – наука про «способи переконання, ефективні форми впливу (переважно мовного) на аудиторію з урахуванням її особливостей [1, с. 5]; мистецтво грамотно, змістовно і захоплююче побудувати свою промову і переконливо довести свої думки до аудиторії» [3, с. 7]; «способи підготовки та виголошення ораторської промови з метою впливу на аудиторію» [5, с. 11].

Вибір дидактичних засад навчання риторики ґрунтується на працях Н. Голуб, О. Горошкіної, Л. Мацько, В. Мельничайка, І. Підласого, П. Підкасистого, М. Пентилюк, О. Пометун, Л. Рускуліс, О. Семенов та ін. Лінгвістичні засади риторики висвітлено у працях С. Абрамовича, Н. Колотілова, М. Кошанського, Л. Мацько, Т. Олійника, Г. Онуфрієнко, Г. Сагач, О. Сиротиніної, М. Чікарьова та ін.).

На думку М. Пентилюк, найголовнішими риторичними уміннями є:

1. Сприймати усні й писемні висловлювання різних типів і стилів мовлення.

2. Аналізувати тексти, висловлюючи власну думку про зміст і форму вираження.

3. Будувати висловлювання різної тематики і структури.

4. Оцінювати текст з погляду його змісту, форми, задуму й мовного оформлення.

5. Створювати висловлювання монологічного й діалогічного характеру відповідно до задуму, використовуючи ключові слова і речення, надаючи виразності його мовному оформленню.

6. Розрізняти види, жанри красномовства й оцінювати їх ефективність, рівень впливу на аудиторію.

7. Критично оцінювати власні висловлювання й редагувати їх, удосконалюючи їх зміст і виступати із власним повідомленням з урахуванням ситуації мовлення [2, с. 9].

Особлива роль у навчанні риторики відводиться методу *вправ*. Важливість його полягає в тому, що за допомогою вправ розвиваються і зміцнюються необхідні риторичні навички, вміння та здібності, імітується інтелектуальний процес прийняття рішень, розв'язання проблемних ситуацій, здійснення ефективного переконливого впливу засобом публічного мовлення тощо.

Н. Голуб пропонує таку класифікацію вправ з риторики:

- підготовчі – спрямовані на формування умінь визначати тему виступу, формулювати мету, тезу, моделювати аудиторію, добирати й опрацьовувати матеріал;

- тренувальні – сприяють тренуванню дихання, голосу, дикції, інтонації, пам'яті; відпрацюванню жестів і міміки; формуванню навичок виголошувати промови частинами і повністю; ситуативні вправи;

- творчі – спрямовані на формування умінь і навичок композиційно, логічно і стилістично правильно будувати текст виступу, використовувати елементи зацікавлення аудиторії; оригінально оформлювати логічну схему;

- аналітичні – розвивають аналітичне мислення, формують вміння й навички риторичного аналізу тексту чи його частин і аналізу конкретної ситуації, публічного виступу [4, с. 21].

Розвиток риторичних умінь у закладах вищої освіти доцільно проводити систематично, урахувавши можливості усіх дисциплін фахового спрямування й передбачити такі етапи:

I етап – пропедевтичний (I курс) – практичний курс з української мови;

II етап – базовий (II курс ЗВО) – сучасна українська літературна мова, історія української мови;

III етап – систематизації та узагальнення (III-IV курси ЗВО) – сучасна українська літературна мова, стилістика української мови, лінгвістичний аналіз тексту, методика навчання української мови і літератури.

Отже, одне із провідних завдань сучасної вищої школи – сприяння становленню висококваліфікованого фахівця, комунікативно освіченої особистості, яка володіє мовним багатством на усіх рівнях. Суттєву роль у

цьому процесі, на нашу думку, відіграє удосконалення риторичних умінь студентів – майбутніх учителів української мови.

Література

1. Абрамович С. Д., Чікарьова М. Ю. Риторика: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 240 с.
2. Пентиліюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей. К.: Ленвіт, 2011. 256 с.
3. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навч. посіб. К.: Кондор, 2003. 264 с.
4. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики для студентів педагогічних спеціальностей. *Дивослово*. 2007. № 12. С. 21–25.
5. Колотілова Н. А. Риторика: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.

Рускуліс Лілія – д-рка пед. н.,
професорка, в.о. завідувачки кафедри
української мови, літератури та методики
навчання Національного університету
кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Васильєва Вікторія – здобувачка вищої
освіти філологічного факультету
Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У тезах розглянуто психолінгвістичні основи навчання української мови. Проаналізовано особливості мовленнєвої діяльності як складного психічного процесу, що охоплює механізми породження, сприйняття й розуміння мовлення. Визначено роль когнітивних процесів, емоційного забарвлення мовлення й комунікативного середовища у процесі засвоєння навчального матеріалу. Обґрунтовано значення активізації мовленнєвої діяльності студентів шляхом використання діалогічних й інтерактивних методів навчання.

У сучасній освіті проблема ефективності навчання української мови має особливу актуальності. Засвоєння знань у цій сфері безпосередньо пов'язане з мовленням, адже саме через мову відбувається передача, осмислення й інтерпретація інформації. Відтак магістральне значення має дослідження психолінгвістичних підходів, які студіюють узаємозв'язок мовлення, мислення й когнітивних процесів. Мовлення як психологічне явище – одне з найбільш складних в житті кожного з нас. Мовленнєва діяльність має власні фізіологічні механізми, що детермінуються не тільки на функційному, але й

морфологічному рівні. Майбутній учитель повинен бути обізнаним із цими аспектами, оскільки мовленнєва діяльність здійснюється не на ґрунті пам'яті, а шляхом накопичення необхідного для розв'язання практичних завдань лексику з подальшим його використанням адекватно ситуації. Це складний процес відображення оточуючого світу в особливих символічних формах, особливий і достатньо складний вид діяльності. Переконливим доказом можуть слугувати труднощі, що їх відчуває більшість людей, яка намагається передати словами власні думки, переконання, почуття. Мовленнєва діяльність потребує колосального напруження й особливих здібностей [2, с. 5]. Психолінгвістика розглядає мовлення як діяльність, що охоплює процеси породження, сприйняття й розуміння мовних повідомлень. Безперечно, що ефективне навчання залежить від організації мовленнєвої діяльності здобувачів освіти, а не лише від подання інформації вчителем. Повністю погоджуємося з думкою, що учень повинен стати активним учасником комунікації, а не пасивним слухачем. Отже, психолінгвістичні особливості мовлення мають безпосереднє значення для організації освітнього процесу. Ефективність навчання української мови значною мірою залежить від того, як саме подається навчальний матеріал, наскільки він відповідає когнітивним можливостям студентів і сприяє активізації їхньої мовленнєвої діяльності.

Термін «психолінгвістика» сформувався в середині ХХ ст. у межах міждисциплінарних досліджень мови й мислення. Зазначимо, що одним із ключових психолінгвістичних механізмів є процес сприйняття мовлення. Надмірна складність термінології або перевантаженість інформацією можуть ускладнювати розуміння матеріалу, тому важливо адаптувати мовлення вчителя до рівня підготовки класу, використовуючи зрозумілі формулювання, приклади й пояснення. Крім того, важливу роль має когнітивна пам'ять: інформація краще засвоюється, якщо вона структурована, повторюється та подається у вигляді логічно пов'язаних блоків. Ще одним важливим аспектом є емоційне забарвлення мовлення. Використання метафор, порівнянь, життєвих прикладів сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу та підвищує інтерес студентів до навчання.

Практичне застосування психолінгвістичних принципів у викладанні української мови передбачає використання діалогічних методів навчання, зокрема дискусій, дебатів й аналізу текстів. Такі форми роботи стимулюють активну мовленнєву діяльність здобувачів освіти, сприяють розвитку критичного мислення й формуванню власної позиції.

Важливим є також мовні здібності учнів як явище виключно багатогранне, оскільки виступає у різних об'єктивних якостях: як функція мозку й відображення відношень об'єктивної дійсності, як природне й соціальне, як свідоме й несвідоме, як ідеальне й принципово знакове явище.

Л.Рускуліс наголошує, «мовна організація людини передбачає виявлення змісту й організації «лінгвістичного архіву» носія мови», з'ясовуючи компоненти мовних знань: фонетичний; «внутрішній лексикон»; граматичний компонент; семантичний компонент [3, с. 40].

Науковиця наголошує на розвитку спеціальних мовних здібностей:

- *академічні* – здатність засвоювати й характеризувати мовне явище (теоретичний і практичний аспекти);
- *мовленнєво-комунікативні* – здатність усвідомити фундаментальну роль мови в житті людини;
- *національноцентричні* – здатність до мовної самоідентифікації носія української мови;
- *чуттєво-словесні* – вміння відчувати, сприймати образ слова, уявляти об'єкт, стисло, чітко та ясно висловлювати власні думки;
- *естетичні* – здатність саморозвиватися засобами мови; майстерно володіти словом;
- *регулятивно-когнітивні* – здатність пізнавати навколишній світ, спираючись на отримані лінгвістичні знання.

Отже, психолінгвістичні основи є важливим чинником підвищення ефективності навчання української мови. Урахування особливостей мовленнєвої діяльності, когнітивних процесів й індивідуальних характеристик здобувачів освіти сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу й розвитку комунікативної компетентності.

Література

1. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова. К.: В Ц «Академія», 2012. 208 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Психолінгвістика: навч.-метод. посіб. / Укл. Лелека Т. О. Кропивницький, 2022. 121 с.
3. Рускуліс Л. Психолінгвістика: навч.-метод. реком. Миколаїв: Видавець Румянцева Г. В., 2024. 118 с.

Рускуліс Лілія – д-рка пед. н., професорка, в.о. завідувачки кафедри української мови, літератури та методики навчання Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Дімірова Наїна – студентка філологічного факультету Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, спеціальність А4 Середня освіта (Українська мова і література).

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Схарактеризовано когнітивно-комунікативний підхід як засіб формування національно-мовної особистості. Обґрунтовано його роль у

розвитку комунікативної компетентності за допомогою оволодіння концептами та мовною картиною світу.

У сучасній лінгводидактиці репрезентовано різні класифікації підходів до навчання мови. Нам імпонують розвідки, проведені Т. Грубою, яка узагальнила ознаки сучасних підходів до навчання мови, репрезентувавши чотири їхні групи [1, с. 66]: за способом суб'єктної організації навчальної діяльності; за способом організації засвоєння навчального матеріалу з мови; за характером добору й подання навчального матеріалу.

Когнітивно-комунікативний підхід представлено в другій групі, що визначена за способом організації засвоєння навчального матеріалу. М. Пентилюк зазначає, що «когнітивна та комунікативна методики спрямовані на виконання головного завдання мовної освіти в сучасних умовах – формування комунікативної компетенції того, хто вивчає мову, і цілком відповідає загальноєвропейським орієнтирам із питань мовної освіти. Кожна з цих методик має свої завдання, але, інтегруючись, вони виконують головну функцію – формування й подальший розвиток мовної особистості на засадах неперервної мовної освіти» [7, с. 126]. Заслуговує на увагу думка Н. Медвідь та Г. Малінської, що «однією з перших цілей є формування мовної свідомості здобувачів освіти як частини лінгвістичного світогляду, тобто сприйняття мови як об'єктивної частини світу, комунікативної системи» [6, с. 171]. Отже, аналіз розвідок щодо проблем виокремлення когнітивно-комунікативного підходу до навчання мови демонструє, що вона актуальна; науковці знаходяться в постійному пошуку, щоб визначити магістральні його характеристики.

Базисом когнітивно-комунікативного підходу, на нашу думку, є усвідомлення поняття «мовна картина світу», яку В. Жайворонок визначає як мозаїкоподібну польову структуру «взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини» [2, с. 15]; Л. Лисиченко як «характер відображення концептуальної картини світу в мові і мовні засоби вираження знань про неї» [5, с. 82]; Л. Рускуліс як «світобачення й осмислення навколишньої дійсності за допомогою мовних знаків, ментальний зв'язок людини зі світом за допомогою мовних одиниць однієї окремо взятої особистості, з одного боку, й усього етносу – з іншого» [8, с. 193].

Як наголошує Н. Кобиленко, «сучасна когнітивна методика визначає найголовнішим серед своїх завдань оволодіння концептами» [4, с. 36], які вчені потрактовують як ідеальну ментальну сутність, «модель свідомості, що узагальнює образ слова; ментальний прообраз, тобто нерозчленоване уявлення про об'єкт, ідею поняття і навіть саме поняття» ... складність його полягає в «двосторонньому зв'язку між мовою і мисленням, оскільки категорії пізнання реалізуються в мовних категоріях і одночасно детермінуються ними, тобто культура детермінує концепт» [3, с. 79]. Отже, концепт є ментальним утворенням, що трансформує уявлення особистості, сприйняття нею

навколишнього світу під час комунікації шляхом поєднання різноманітних раніше засвоєних концептів. Повністю погоджуємося з міркуваннями Н. Кобиленко, що під час оволодіння концептами слід особливу увагу звертати на слова-символи, які беруть безпосередню участь у процесі структурування навколишньої дійсності [4, с. 36]. Науковиця вважає, що «символіка – це одночасно і інструмент пізнання, і найдавніший фундаментальний метод вираження реальності, здатний розкрити різні її аспекти, невлітими для інших засобів» [Там само, с. 37]. Символ неможливо сформулювати словами, описати, бо він є поняттям абстрактним, умовним; розповсюджується в межах тієї соціальної групи, для якої він має дуже важливе значення, є зрозумілим лише для носія певної мови й недосяжний для носія іншої.

Отже, когнітивно-комунікативний підхід у сучасній лінгводидактиці постає як ефективний і цілісний інструмент формування національно-мовної особистості здобувача вищої освіти. Його сутність полягає в інтеграції когнітивного (пізнавального) та комунікативного компонентів, що забезпечує не лише засвоєння мовних знань, а й формування здатності осмислено та доречно використовувати їх у реальних мовленнєвих ситуаціях.

Література

1. Гладка В. А. Прецедентні феномени як мотиватори неофразеологізмів сучасної французької мови. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 2. Ужгород: Ужгородський національний університет. 2018. С. 46–52.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Довіра, 2007. 262 с.
3. Зайченко О. Поняття «концепт», його загальна характеристика. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Вип. 24. С. 78–81.
4. Кобиленко Н. Кореляція понять концепт і символ у когнітивній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. Вип. 60. 2016. С. 35–37.
5. Лисиченко Л. А. Рівні мовної картини світу і їхня взаємодія. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць*. Харків. Вип. 16. 2005. С. 80–87.
6. Медвідь Н., Малінська Г. Когнітивний підхід до вивчення української мови як шлях до вдосконалення комунікативної компетенції здобувачів освіти. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 27. Т. 2. С. 170–174.
7. Пентиліук М. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Вип. 50. 2010. С. 123–130.
8. Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: монографія. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.

Рускуліс Лілія – д-рка пед. н.,
професорка, в.о. завідувачки кафедри
української мови, літератури та методики
навчання Національного університету
кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Манакова Любов – студентка
філологічного факультету Національного
університету кораблебудування імені адмірала
Макарова, спеціальність А4 Середня освіта
(Українська мова і література).

SMART-ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

У тезах розглянуто сутність концепції розумної освіти як сучасного етапу розвитку освітніх систем у контексті цифровізації суспільства. Проаналізовано основні характеристики розумного навчання, зокрема його гнучкість, персоналізація, використання мультимедійних технологій і мобільних пристроїв. Визначено роль цифрових технологій у процесі формування ефективного освітнього середовища й адаптації освітнього процесу до індивідуальних потреб учнів. Окреслено переваги й перспективи розвитку розумної освіти.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних і цифрових технологій освіта зазнає суттєвих трансформацій. Традиційні підходи до організації освітнього процесу вже не повною мірою відповідають потребам інформаційного суспільства, що зумовлює необхідність упровадження нових освітніх моделей. Однією з них є smart-освіта, яка передбачає використання гнучких, адаптивних і технологічно орієнтованих підходів до навчання. Smart-освіта – це «навчання в інтерактивному освітньому просторі за допомогою світового контенту, який знаходиться у вільному доступі» [2]. На відміну від традиційної освіти, де переважають стандартні методи й викладач, smart-освіта орієнтується на індивідуальні потреби, темп і стиль навчання кожного здобувача освіти.

Аналіз діяльності громадської організації «Смарт освіта» уможливив виокремлення основних її принципів, зокрема доступність, гнучкість, цифровізація, індивідуалізація навчання й психологічна підтримка [4].

Технологічна основа smart-освіти базується на активному використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових ресурсів і мережових можливостей. Як зазначає А. І. Твердохліб, впровадження smart-технологій пов'язане з використанням комплексних інтерактивних засобів навчання, які забезпечують ефективність освітнього процесу. Важливим є застосування цифрових платформ й онлайнресурсів, що дозволяють отримувати доступ до навчальної інформації в будь-який час і з будь-якого місця. Це сприяє формуванню відкритого освітнього середовища, де учасники

освітнього процесу можуть взаємодіяти, обмінюватися досвідом і спільно створювати продукт. Значний вплив на розвиток smart-освіти має мобільне навчання, яке стало можливим завдяки широкому впровадженню мобільних пристроїв і бездротових мереж. Це розширює можливості навчання поза межами традиційної аудиторії та забезпечує гнучкість освітнього процесу [5, с. 301-304].

Інтерактивні освітні інструменти також є важливим елементом smart-уроку, оскільки підвищують зацікавленість учнів і забезпечують активну участь у процесі навчання [3, с. 20-25].

Переваги smart-освіти полягають у її гнучкості й адаптивності, що дозволяє навчатися незалежно від часу й місця й урахувати індивідуальні потреби учнів. Вона підвищує мотивацію, стимулює когнітивну активність, творчу діяльність і саморозвиток учнів. Інтеграція сучасних технологій, електронного навчання та мультимедіа полегшує візуалізацію матеріалу й ефективне управління освітнім процесом. Крім того, smart-освіта готує компетентних фахівців для розумного суспільства й сучасного ринку праці [6, с. 31–38].

Серед основних викликів smart-освіти можна виокремити цифрову нерівність, що проявляється в різному рівні доступу до сучасних технологій та інфраструктури. Важливою проблемою залишається і недостатнє технічне забезпечення закладів освіти, що уповільнює впровадження інновацій. Окремої уваги потребує підготовка викладачів, зокрема розвиток їхніх цифрових компетентностей. Крім того, актуальними є питання безпеки й захисту персональних даних у процесі використання новітніх технологій [7, с.172].

Перспективи широкого впровадження зазначених інструментів безпосередньо залежать від рівня цифрової грамотності як здобувачів, так і викладачів. Smart-освіта вимагає від педагога переходу від ролі транслятора знань до ролі ментора та фасилітатора, який допомагає орієнтуватися у світовому інформаційному просторі

Smart-освіта є стратегічним інструментом модернізації вищої школи, що забезпечує перехід від пасивного засвоєння знань до активної взаємодії в цифровому просторі. Упровадження інтерактивних платформ і персоналізованих траєкторій навчання дозволяє адаптувати освітній процес до викликів сучасного інформаційного суспільства. Попри технічні й інфраструктурні виклики, концепція smart-освіти створює фундамент для підготовки конкурентоспроможних фахівців, інтегрованих у європейський науковий і культурний контекст.

Література

1. Використання SMART-технологій в освітньому процесі.
URL: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/645/SMART%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf> (дата звернення: 26.03.2026).

2. Дубова Н. В. Smart-освіта як засіб формування конкурентоздатності фахівців харчової галузі. *Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі харчової промисловості та сфери обслуговування*. Умань: УДПУ ім. Павла Тичини, 2019. С. 20.
3. Зоря Ю., Лесечко О. SMART-освіта: особливості створення захоплюючих уроків: навч.-метод. посіб. Черкаси, 2021. С. 20-25 URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2017/1/49.pdf> (дата звернення: 26.03.2026).
4. Інноваційні технології та інноваційні методики навчання в освіті дорослих. С. 172 URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5647/5075> (дата звернення: 26.03.2026).
5. Нестеренко І. П. Основні переваги використання смарт-технологій в освіті. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка та психологія». 2023. Т. 9, № 1. С. 31–38.
6. Про організацію [Електронний ресурс] / Громадська організація «Смарт освіта». URL: https://smart-osvita.org/about_pro_nas/ (дата звернення 26. 03. 2026)
7. Твердохліб А. І. Смарт-технології в системі сучасної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців*. 2017. Вип. 1 с. 301-304 URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2017/1/49.pdf> (дата звернення: 26.03.2026).

Рускуліс Лілія – д-рка пед. н., професорка, в.о. завідувачки кафедри української мови, літератури та методики навчання Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Пономаренко Вікторія – студентка філологічного факультету Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, спеціальність А4 Середня освіта.

РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У тезах досліджено ключові вектори впровадження штучного інтелекту (ШІ) у систему закладів вищої освіти. Проаналізовано вплив його на індивідуалізацію навчання, етичні аспекти академічної діяльності й використання великих даних для управління закладами освіти. Матеріал базується на аналізі наукових публікацій 2022-2024 років, що висвітлюють актуальні тренди цифровізації університетського середовища

Сучасний етап розвитку вищої школи характеризується впровадженням персоналізованого навчання через адаптивні платформи. ШІ будує індивідуальні траєкторії, аналізуючи швидкість засвоєння матеріалу кожним студентом. Це вирішує проблему «середнього студента», надаючи додаткові пояснення тим, хто має труднощі, і складніші завдання лідерам групи [2, с. 45].

Огляд наукових джерел дозволяє стверджувати, що штучний інтелект – це «продуктом людської діяльності, має значний потенціал для трансформації

освітньої галузі, зокрема, у площині розроблення нових підходів для поліпшення якості освіти, створення більш персоналізованого, адаптивного, інклюзивного та ефективного освітнього середовища» [4, с. 123]; організована «сукупністю інформаційних технологій, застосування якої уможливорює виконання складних комплексних завдань завдяки використанню системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створення та використання власної бази знань, моделей прийняття рішень, алгоритмів роботи з інформацією та визначення способів досягнення поставлених завдань» [3, с. 223].

Використання генеративного штучного інтелекту для письмових робіт формує нову парадигму академічної доброчесності. Боротьба шляхом заборон є неефективною, як наголошує А. Мельник; необхідно впроваджувати критерії оцінювання, що фокусуються на критичному аналізі контенту та перевірці реальних навичок студента [5, с. 18].

Університети зміщують акцент на розвиток когнітивних навичок: системного мислення та здатності працювати в синергії з алгоритмами. Освіта має вчити не конкурувати з машиною, а використовувати її потенціал для складних завдань [1, с. 116].

Технології штучного інтелекту забезпечують інклюзивність, роблячи освіту доступною для осіб з особливими потребами незалежно від фізичних обмежень чи локації. [2, с. 49]. Однак залишається проблема алгоритмічної упередженості й конфіденційності даних, що вимагає правового контролю [5, с. 23].

Штучний інтелект оптимізує наукову діяльність, допомагаючи у пошуку літератури та складних обчисленнях, що пришвидшує інноваційний розвиток ВНЗ [7, с. 91].

Однак, маючи значні переваги у процесі навчання й проведення наукових розвідок, штучний інтелект має недоліки, до яких учені уналежнюють:

- стандартизація навчання (надмірна подібність освітніх програм і підходів до отримання освіти),
- налагодження контакту між учасниками освітнього процесу (зменшення вагомості людського чиннику),
- зниження мотивації до навчання (уплив на процеси самоосвіти й особистісного розвитку),
- порушення академічної доброчесності (порушення політики й етичних принципів закладів освіти),
- алгоритмічні помилки й недостовірність даних (подання невірогідної інформації),
- соціальна ізоляція (зменшення соціальної взаємодії),
- недостатня підготовка кадрів (неготовність учасників освітнього процесу до використання ШІ),

- кіберзагрози та безпека даних (ужиття заходів безпеки з метою захисту систем і даних користувачів);
 - відсутність посилань / покликань на джерела інформації,
 - ризик отримання недостовірної інформації, шахрайство в навчанні,
 - розвиток когнітивних здібностей студентів,
 - обмеження створення інноваційних ідей та концепцій,
 - не завжди є можливість урахувати індивідуальні потреби й запити, недооцінювати нестандартні здібності чи форми інтелекту,
 - може створювати бар'єри для здобувачів освіти з інших культур чи мовних груп;
 - виключає людський фактор (емоційна підтримка, мотивація тощо);
- ризик технічних збоїв [6, с. 591].

Отже, ШІ виступає каталізатором змін, що вимагає балансу між технологічною ефективністю й збереженням критичного мислення.

Література

1. Бондаренко О. В. Цифрова трансформація університетів: виклики та перспективи. *Освіта та суспільство*. 2024. №2. С. 110–120.
2. Готвянська Ю. В. Впровадження штучного інтелекту в освітній процес сучасного ВНЗ. *Наукові записки*. 2023. Вип. 4. С. 43–50.
3. Єфремов М., Ю. Єфремов. Штучний інтелект, історія та перспективи розвитку. *Вісник ЖДТУ*. № 2 (45). Технічні науки. 2008. С. 1123-127.
4. Ілійчук І. Вплив штучного інтелекту на якість освіти: можливості, виклики та загрози. <https://dnrb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/144/133>, С. 232-248.
5. Мельник А. П. Етика штучного інтелекту в академічному середовищі. *Вісник вищої школи*. 2023. №1. С. 15–25.
6. Рускуліс Л., Родіонова І., Родіонов Д. Штучний інтелект: переосмислення підходів до навчання академічного письма. *Philological Studies in the Era of Globalization Changes: European and National Contexts: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2025. С. 572-592.
7. Сидоренко І. М. Аналітика навчання як метод підвищення якості вищої освіти. *Кібернетика та системний аналіз*. 2022. Т. 58, №3. С. 85–92.

Рускуліс Лілія – здобувачка освіти II (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності спеціальності 053 «Психологія», НУК імені адмірала Макарова, група 5552мз

Пономаренко Світлана – здобувачка освіти II (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності спеціальності 053 «Психологія», НУК імені адмірала Макарова, група 5552мз

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У тезах з'ясовано прерогативи використання штучного інтелекту в психологічній науці, схарактеризовано поняття «штучний інтелект» в наукових розвідках; проаналізовано чільні підходи до використання штучного інтелекту (гіперперсоналізований освітній процес, адаптивне освітнє середовище, голосові помічники, допомога педагогічним / науково-педагогічним працівникам, інклюзивність освітнього середовища).

Штучний інтелект у сучасному світі стрімко інтегрується в усі сфери життя суспільства. Особливого значення врахування його можливостей мають психологічні науки, бо, як зауважує В. Панок «феноменологія ШІ не може не бути предметом досліджень й у психології, науці, що має безпосереднє відношення до досліджень природи, рушійних сил розвитку і формування інтелекту як однієї з найбільш «людських» рис особистості» [4].

Мета пропонованої розвідки – проаналізувати рол штучного інтелекту для розвитку мотивації сучасного студента.

У наукових колах штучний інтелект (далі – ШІ) науковці розглядають як продукт «людської діяльності, має значний потенціал для трансформації освітньої галузі, зокрема, у площині розроблення нових підходів для поліпшення якості освіти, створення більш персоналізованого, адаптивного, інклюзивного та ефективного освітнього середовища» [3, с. 233]; «модерний педагогічний механізм у процесі навчання та наукових пошуків здобувачів вищої освіти, завдяки адекватному й етичному застосуванню якого набуто умовами сучасності вміння самостійного навчання перетворюється на життєву необхідність кожного» [5, с. 207-208.]; «можливість системи автономно підбирати найбільш якісний варіант вирішення проблеми з набору наперед визначеного набору варіантів» [2, с. 123]. Отже, ШІ посідає одне з магістральних місць в різних сферах нашого життя, охоплюючи інформатику, психологію, філологію, педагогіку та ін., відкриваючи перспективні напрями покращення й удосконалення освітнього процесу. Наразі здобувачам освіти представлено чисельну кількість технологій далі ШІ – інструментами ChatGPT, Compose AI, Gemini, Search Microsoft Copilot та Adobe Podcast та ін.,

що уможливили швидкий рух від пошуку інформації до швидкої генерації нового контенту.

Доцільним, на нашу думку, є з'ясування функції ШІ, до яких учені уналежнюють: автоматизація нескладних базових завдань; інтеграція ШІ з інформатизацією освіти; ідентифікація; аклімація, де технології ШІ є невід'ємним компонентом освітнього процесу; розмежування, в основі якого – залучення залученні аналітичних можливостей ШІ [7, с. 142-143].

Глибоке студіювання наукової літератури дозволяє репрезентувати чільні підходи до використання ШІ:

1. *Гіперперсоналізований освітній процес* – розробка індивідуального профілю навчання з урахуванням здібностей здобувачів освіти, темпу їхнього сприйняття й відтворення інформації, потреб і запитів, що уможливить об'єктивне й неупереджене оцінювання отриманих знань. Створення індивідуальних освітніх траєкторій відбувається на платформах DreamBox, Knewton, Smart Sparrow.

2. *Адаптивне освітнє середовище*. ШІ дозволяє створення навчальних матеріалів, які автоматично мають можливість адаптуватися до рівня знань і потреб студентів, запропонувати альтернативні шляхи подання нового матеріалу з метою кращого засвоєння його. Зокрема, системи Khan Academy, Newton Education представлені адаптивними алгоритмами, що пропонують контент, який відповідає рівню знань здобувачів освіти на певному етапі.

3. *Голосові помічники*, які забезпечують краще сприйняття інформації та є альтернативою традиційних навчально-методичних матеріалів у друкованому вигляді (платформи Socratic by Google (розпізнавання тексту й голосу); Google Assistant (інформує про навчальні дисципліни, організовує розклад); Siri, Amazon Alexa (голосова взаємодія й доступ до інтерактивних навчальних ресурсів), ChatGPT, Jill Watson (швидка реакція на запити) та ін.

4. *Допомога педагогічним / науково-педагогічним працівникам* у процесі управління освітнім середовищем, ведення документообігу, оцінювання робіт, формулювання відгуків про виконані завдання та ін. (системи BM Watson Education, DreamBox, Socratic, Knewton).

5. *Інклюзивність освітнього середовища*, зокрема для глухих і слабочуючих осіб, особам з вадами зору (системи Dragon NaturallySpeaking, Otter.ai, Amazon Polly, Google Text-to-Speech, Seeing AI, Aira, Deaf AI, KinTrans). [1; 5; 6].

Отже, зацікавленість до використання ШІ наразі зростає. Технології ШІ успішно функціують, однак їх використання потребує подальшого вивчення й аналізу.

Література

1. Візнюк, І. М., Буглай Н. М., Куцак Л. В., Поліщук А. С., Киливник В. В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 59. С 14-22.

2. Єфремов М., Ю. Штучний інтелект, історія та перспективи розвитку. *Вісник ЖДТУ*. № 2 (45). Технічні науки. 2008. С. 1123-127.
3. Ілійчук І. Вплив штучного інтелекту на якість освіти: можливості, виклики та загрози. URL: <https://dnrb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/144/133>, С. 232-248, с. 233.
4. Панок В. Штучний інтелект як предмет психологічних досліджень. URL: file:///C:/Users/Dron/Downloads/7225_Panok.pdf.
5. Панухник Олена. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти: відповідальні межі вмісту ШІ. *Галицький економічний вісник* № 4 (83). 2023. С. 202-211.
6. Родіонова І., Родіонов Д. Штучний інтелект: переосмислення підходів до навчання академічного письма. *Philological Studies in the Era of Globalization Changes: European and National Contexts: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2025. С. 572-592.
7. Снісаренко, В. Д. (2025). Психологічні особливості використання штучного інтелекту в освіті. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (2), 139–144., с. 142-143

Рускуліс Лілія – д-рка пед. н., професорка, в.о. завідувачки кафедри української мови, літератури та методики навчання Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Тодорова Юлія– студентка філологічного факультету Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, спеціальність А4 Середня освіта (Українська мова і література).

ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

У тезах проаналізовано поняття «медіакультура» й медіаграмотність», наголошено формуванні вмінь обирати усережжєві ресурси для проведення занять, наголошено на їхніх перевагах і недоліках.

Важливим етапом розвитку сучасної вищої освіти є підготовка такого вчителя, який готовий до використання засобів медіаосвіти в професійній діяльності, тобто бути носієм «медіакультури» як «взаємодії із мас-медіа, їхню здатність бути носіями медіакультурних цінностей, реалізовувати громадянську позицію» [3].

Складовими медіакультури як культури «сприймання й виробництва соціальними групами та соціумом у цілому сукупності інформаційно-комунікаційних засобів, що функціують у суспільстві, знакових систем, технологій комунікації, пошуку, збирання, виробництва й передавання інформації» [1] науковці визначають:

- медіаобізнаність – засвоєння особистістю системи знань про засоби масової комунікації, їхню історію й особливості функціонування, користь

і шкоду для людини, вміння убезпечити себе від деструктивних медіаінформаційних впливів і вільно орієнтуватися у світі інформації;

- медіаграмотність – уміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе й спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати й критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують [2, с. 16].

Убачаємо, що формування медіаграмотності полягає в умінні обрати всемережеві ресурси. Проведений аналіз літератури дозволяє виокремити такі їхні різновиди:

I. Платформи для конференцій із використанням усемережевого зв'язку: ZOOM – простір для колективної роботи, в якому окремі користувачі, а також групи мають можливість збиратися й вирішувати освітні проблеми; HANGOUT – платформа для швидкого обміну повідомленнями, ведення відеоконференцій; SKYPE – платформа, уможлиблює спілкування з учасниками освітнього процесу, які одночасно пов'язані й текстом, й відео; PRODUCTS.OFFICE – програма, що вибудована на основі швидкості, продуктивності, гнучкості й інтелекту. Функція мультитенат та низка облікових записів (допускається взаємодія в кількох облікових записах) уможлиблюють роботу в межах певного колективу, дозволяють швидко отримання сповіщення в реальному часі. Легко приєднати до зустрічі дозволяє функція наради з міжмарною автентифікацією в будь-якій хмарі Microsoft; WEBEX платформа, що створена для проведення нарад, розкриваючи великі можливості для безперервної співпраці а реальному часі.

II. Інструменти для взаємодії з учнями: CLASSDOJO – система спілкування допомагає налагодити обмін повідомленнями між учителями, учнями та їхніми батьками у будь-якому місці та в будь-який час; підтримувати соціально-емоційне навчання; вести здобувачам освіти портфоліо; CLASSROOM створена для закладів освіти задля створення й поширення завдань; спілкування зі здобувачами освіти у «віртуальних аудиторіях»; GOOGLE DOCS – безкоштовна платформа, що дозволяє створювати й редагувати документи в режимі реального часу; обмінюватися коментарями; працювати одночасно з декількома здобувачами освіти; формувати документи (вибір та зміна кольору, шрифту, оздоблення; створення таблиць, схем тощо); завантажування файлів на сервер і скачування їх у потрібних форматах; Padlet – інтерактивна всемережева дошка, що допомагає поєднати текст, зображення, відео, аудіо й дозволяє організувати «мозковий штурм», розмістити необхідну інформацію; спільно виконувати практичні завдання; створювати й реалізовувати проекти.

III. Ресурси зі створення текстів, завдань, інформаційні ресурси: CLASSTIME – усемережева платформа, що уможлиблює здійснювати викладачеві оцінювання знань й репрезентувати прогрес як кожного окремого

учня, так і класу в цілому; КАНООТ – навчальна платформа, що дозволяє проводити заняття в інтерактивному форматі; перевіряти рівень досягнень здобувачів освіти шляхом їх тестування; LEARNINGAPPS – усемереживий сервіс, що дозволяє створювати інтерактивні вправи; STUDY-SMILE– усемереживий ресурс, що покликаний найбільш ефективно й прозоро виконувати певні функції; NAURO – освітній ресурс для вчителів, в якому представлено бібліотеку з авторськими матеріалами, корисними статтями; MIYKLAS пропонує для вчителя готові завдання для дистанційного навчання; покликана мотивувати учнів до навчання шляхом змагання з однокласниками.

Проаналізовані всемереживі ресурси відкривають широкі можливості сучасному викладачеві організувати й провести навчальне заняття, зваживши всі переваги й недоліки; репрезентувати наочний матеріал; дібрати завдання для перевірки рівня навчальних досягнень здобувачів освіти. Правильне й доречне їх використання, безперечно, формує медіаграмотність майбутніх учителів української мови і літератури.

Література

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція схвалена 21 квітня 2016 року): постанова Президії НАПН України від 21 квіт. 2016 р. № 1-2/7-110. URL: <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads>.
2. Рускуліс Л., Механцева В. Дистанційне навчання в системі вищої філологічної освіти: навч.-метод. реком. Миколаїв: СПД Румянцева, 2024. 176 с.
3. Ячменик М. М. Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до використання засобів медіаосвіти у професійній діяльності : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми. 2019. 20 с.

Саламатіна Ольга – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Миколаївський національний аграрний університет

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES: FEATURES AND ADVANTAGES

Доповідь присвячена розкриттю особливостей застосування інноваційних методів викладання іноземної мови в немовних закладах вищої освіти. Проаналізовано основні переваги застосування таких методів під час занять з англійської мови.

Innovative methods of teaching English focus on the active participation of the higher education student (learner-centered), the use of digital technologies and game elements to increase motivation. The main approaches include the “flipped classroom”, gamification, CLIL (subject integrated learning), project-based learning and intensive methods (Callana, Dogme). Let’s consider some of them.

Flipped Class. New material is studied at home (videos, texts), and practical tasks are performed in the classroom, topics are discussed and consolidated. “Flipped Class” is a type of blended learning characterized by the fact that higher education students receive homework in an online environment. For example, they watch educational videos or information resources to process new material or consolidate what has already been learned. In the classroom, students, under the guidance of a teacher, perform practical tasks on the topic they have learned at home. Flipped Class usually consists of several components: an online platform for distance learning and general access to materials; video resources, audio, texts; Powerpoint presentations; online discussions between the teacher and the students. One of the main advantages of the method is that each higher education student will watch the videos independently and read the texts at his own pace and as many times as he needs to understand the topic [1].

CLIL (Content and Language Integrated Learning). The method consists in learning English through another subject (history, biology, art), which makes learning realistic. The main idea of CLIL is to use language as a means of communication and learning, and not only as an academic subject. This motivates higher education students to actively use the language to solve practical problems, discuss and think critically. They increase the level of language competence naturally, because learning takes place in the context of topics relevant to the students [4].

Gamification. It involves the use of game mechanics (points, badges, quests) to increase engagement. Gamification involves incorporating game-like elements into non-game activities, turning English language learning, even for professional purposes, into an engaging and enjoyable experience. However, the focus of gamification is not solely on entertainment; instead, it serves as an approach to motivating higher education students by increasing their engagement, creating interactive learning materials, and promoting their (student) autonomy [5].

Callan Method. This is an intensive method based on quick question-answer and aimed at overcoming the language barrier and automatism in speaking. The method of rapid learning of a foreign language was developed by Robin Callan. Its uniqueness lies in the fact that it imitates the process of natural speech between people. Students do not have to memorize complex constructions or grammatical rules, they should only be in a continuous conversation in a foreign language. They talk with the teacher throughout the lesson, trying to involuntarily remember language constructions and expressions. And only later do they learn to write and read [2].

Dogme Style (Textbook-free learning). The focus is on live communication, when classes are based on real needs and topics of interest to higher education students, without the use of ready-made textbooks. Dogme is an approach to teaching that claims that teaching should be student-centered, and not guided by available resources, including textbooks. The founders of this method suggest abandoning all materials, instead moving to a live conversation between the teacher

and students, based on real-life experience, using the grammar and vocabulary that they possess at this stage of learning [6].

Communicative Approach. This is a great way to learn a language, because its main goal is to become a tool for communicating with people in real life. Without understanding the use of vocabulary or grammatical structures in real-life situations, studying them simply makes no sense. The communicative approach involves creating situations in the classroom that are as close to real ones as possible, in the circumstances of which students have to practice the material studied. How are such conditions created? The first necessary factor is the material being considered, which becomes the basis of communication. The second is the roles of higher education students, which reflect situations in life. The third important point is the intention and the ultimate goal. Communication and the search for understanding with one's classmate occur in order to achieve a certain goal, fulfill the intention. This can be the purchase of goods or information about the time and date of the interlocutor's departure on a trip. In this case, communication, although artificially created, is the closest to reality [3].

Thus, modern innovative methods, techniques and approaches to teaching a foreign language in non-language higher education institutions determine the best result for the applicant, taking into account the learning conditions, motivation and ultimate goal. Their use mostly forms a successful mix for each specific course. Thus, in the course of spoken English more time is devoted to communicative methodology, and in business English classes it is devoted to task-based learning. These methods shift the focus from the teacher to the applicant for higher education, turning him into an active participant in the educational process.

Literature

1. URL: https://allright.com/en/blog/teacher_blog_ua/shho-take-flipped-classroom-abo-metod-perevernutogo-uroku
2. URL: <https://buki.com.ua/blogs/metod-kallana-yak-interaktyvnyy-metod-navchannya-leksyky-na-urokakh-nimetskoyi-ta-anhliyskoyi-mov/>
3. URL: <https://cambridge.ua/uk/blog/yak-i-chomu-pratsyuyut-nashi-metodi-vikladannya-angliyskoyi-movi/>
4. URL: <https://osvitoria.media/experience/metodyka-clil-dlya-vchyteliv-inozemnoyi-movy-ta-vchyteliv-predmetnykiv-chomu-varto-sprobuvaty/>
5. URL: <https://talken.cloud/blog/gamification-using-game-elements-in-the-learning-process/>
6. URL: <https://www.way-up-english.com/post/dogme>

Тішечкіна Катерина – в.о. завідувача кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, Миколаївський національний аграрний університет

TASK-BASED LEARNING У ВИКЛАДАННІ МОВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У дослідженні розглянуто особливості використання підходу навчання, заснованого на виконанні завдань (Task-Based Learning), у процесі викладання англійської мови у закладах вищої освіти. Проаналізовано теоретичні засади підходу та визначено його роль у формуванні іншомовної комунікативної компетентності студентів. Обґрунтовано ефективність застосування Task-Based Learning у розвитку мовленнєвих навичок, підвищенні мотивації та активізації навчальної діяльності студентів. Особливу увагу приділено практичним аспектам реалізації підходу, зокрема розробці навчальних завдань, організації роботи студентів та використанню сучасних цифрових інструментів.

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти зумовлюють необхідність впровадження інноваційних методів навчання, спрямованих на формування практичних мовленнєвих навичок студентів. Особливої актуальності це набуває у викладанні англійської мови студентам нефілологічних спеціальностей, для яких іноземна мова є не лише навчальною дисципліною, а й інструментом професійної комунікації. У цьому контексті підхід навчання, заснований на виконанні завдань (Task-Based Learning), розглядається як один із найбільш ефективних способів організації іншомовного навчання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення рівня іншомовної комунікативної компетентності студентів, подолання формалізму у викладанні іноземних мов та орієнтації навчального процесу на практичне використання мови. Традиційні методи, що акцентують увагу на граматичних структурах та перекладі, часто не забезпечують достатнього рівня сформованості мовленнєвих навичок, тоді як Task-Based Learning орієнтований на виконання реальних або наближених до реальних комунікативних завдань.

Проблематика Task-Based Learning широко висвітлюється у працях провідних зарубіжних і вітчизняних науковців. Значний внесок у розроблення цього підходу зробили Сима Хезерлу, Се Чунью, Лань Гуаншен, які обґрунтували теоретичні засади Task-Based Learning та його практичне застосування у викладанні іноземних мов [3, 4]. Щодо українських дослідників, зокрема О. Чайка обґрунтовує ефективність Task-Based Learning у розвитку міжкультурної компетентності студентів та його значення для модернізації викладання іноземних мов в Україні [2]. У роботах О. Лабенко здійснено порівняльний аналіз традиційних і сучасних методів навчання, де

підхід, заснований на виконанні завдань, розглядається як такий, що сприяє формуванню практичних мовленнєвих навичок і комунікативної компетентності [6]. Дослідження Ю. Бондарчук також підтверджують, що інноваційні методи навчання англійської мови, зокрема інтерактивні та завданнєво-орієнтовані підходи, сприяють підвищенню мотивації студентів та ефективності навчального процесу [1].

Метою нашої роботи є визначення ефективності підходу Task-Based Learning у викладанні англійської мови та аналіз його практичних аспектів у навчальному процесі закладів вищої освіти.

Task-Based Learning ґрунтується на виконанні студентами комунікативних завдань, які мають чітку мету та передбачають використання мови як засобу досягнення результату. Основною одиницею навчання у цьому підході є завдання, яке моделює реальну мовленнєву ситуацію. Це може бути розв'язання проблеми, обговорення певної теми, підготовка презентації або виконання проекту.

Структура Task-Based Learning зазвичай включає три етапи: підготовчий, основний та підсумковий. На підготовчому етапі викладач ознайомлює студентів із темою та необхідним мовним матеріалом. Під час виконання завдання студенти працюють у парах або групах, використовуючи мову для досягнення поставленої мети. На завершальному етапі здійснюється аналіз результатів та мовних труднощів.

Практика показує, що використання Task-Based Learning сприяє активізації мовленнєвої діяльності студентів. Наприклад, у межах занять зі студентами аграрних спеціальностей можна запропонувати завдання, пов'язані з моделюванням професійних ситуацій: обговорення інновацій у сільському господарстві, презентація аграрних проєктів або аналіз міжнародного ринку продукції. Такі завдання дозволяють інтегрувати мовну та фахову підготовку, що значно підвищує мотивацію студентів.

Важливою перевагою Task-Based Learning є розвиток автономії студентів. Вони вчаться самостійно добирати мовні засоби, працювати в команді та приймати рішення. Крім того, цей підхід сприяє формуванню критичного мислення та навичок співпраці.

Сучасні цифрові технології значно розширюють можливості реалізації Task-Based Learning. Використання онлайн-платформ, інтерактивних ресурсів і засобів комунікації дозволяє організувати виконання завдань у змішаному або дистанційному форматі. Наприклад, студенти можуть працювати над спільними проєктами в онлайн-середовищі, створювати презентації або записувати відео англійською мовою.

Разом з тим, впровадження Task-Based Learning супроводжується певними труднощами. Зокрема, викладачам необхідно змінювати традиційні підходи до організації занять, розробляти нові типи завдань та враховувати рівень підготовки студентів. Крім того, ефективність даного методу значною мірою залежить від готовності студентів до активної участі у навчальному процесі.

Отже, Task-Based Learning є ефективним підходом до викладання англійської мови, який забезпечує формування комунікативної компетентності, підвищення мотивації та розвиток практичних навичок студентів. Його впровадження сприяє переходу від репродуктивного навчання до діяльнісного, орієнтованого на реальне використання мови.

Література:

1. Bondarchuk J., Khomenko O., Vasylenko O., Yanchuk O. Innovative strategies for learning English during wartime in Ukraine. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2024. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/7085>.
2. Chaika O. Multicultural education in foreign language teaching: task-based approach. *International Journal of Social Science and Human Research*. 2023. URL: <https://www.researchgate.net/publication/369143274>.
3. Chunliu X., Guangsheng L. The effectiveness of task-based language teaching in improving communicative competence. *International Journal of ADVANCED AND APPLIED SCIENCES*. 2025. 12. 263-273. URL: <https://doi.org/10.21833/ijaas.2025.01.025>
4. Khezrlou S. The Cambridge Handbook of Technology in Language Teaching and Learning. Cambridge University Press. 2025. URL: <https://doi.org/10.1017/9781009294850.028>
5. Khomyshak O. Using digital learning technology in foreign language teacher training. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4654>.
6. Labenko O. From traditional method to task-based approach. *Problems of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics*. 2023. URL: <https://semantics.knu.ua/en/article/view/810>.

Шулюк Надія – асистент кафедри публічного управління та адміністрування й асистент кафедри психології Державного університету економіки і технологій та Криворізького державного педагогічного університету.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНОВАЦІЙНОГО ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується активним упровадженням інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на підвищення якості підготовки здобувачів освіти. Особливої значущості набуває проблема ефективності викладання гуманітарних дисциплін, що забезпечують формування критичного мислення, ціннісно-сислової сфери та комунікативної компетентності. У цьому контексті актуальним є дослідження психологічних чинників, які зумовлюють результативність інноваційного навчання. Водночас недостатньо дослідженими залишаються психологічні механізми, що забезпечують ефективність інноваційного викладання саме гуманітарних дисциплін, що зумовлює необхідність їх теоретичного осмислення.

Мета дослідження полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні та аналізі психологічних чинників ефективності інноваційного викладання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Підкреслюючи ефективність інтерактивних методик у створенні більш привабливого, адаптивного та інтегрованого середовища навчання, існуючі дослідження також виявляють ключові прогалини в розумінні. Невирішені питання включають довгострокову оцінку впливу технологічних втручань, розробку стандартизованої системи інтеграції, вивчення психологічних аспектів вивчення технологій, вирішення проблеми доступу до технологій і розуміння тонких зв'язків між надбанням технологій і творчим підходом до навчання [1]. У контексті окреслених наукових прогалин особливої уваги потребує аналіз практичних аспектів упровадження інтерактивних технологій в освітній процес.

Упровадження інтерактивних технологій в освітній процес передбачає визначення педагогом рівня розуміння студентами мети занять, що є важливим для формування професійних компетентностей. Ефективність їх застосування зростає за умови використання мультимедійних продуктів (електронних посібників, довідників, навчальних відеоматеріалів), які інтегрують текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію [1].

Теоретичне осмислення зазначених підходів до організації навчального процесу знаходить відображення у сучасних концепціях навчання, зокрема у працях зарубіжних дослідників. У праці *How Learning Works* (Ambrose та ін.) навчання розглядається як активний, динамічний процес, що передбачає зміни у знаннях, установках, переконаннях і поведінці здобувачів освіти. Автори обґрунтовують сім ключових принципів ефективного навчання, серед яких провідне значення мають попередні знання студентів, способи організації знань, рівень мотивації, а також відповідність навчального процесу їхньому когнітивному та особистісному розвитку. Особливу увагу приділено ролі мотивації як чинника, що визначає спрямованість і сталість навчальної діяльності, а також необхідності формування глибоких, структурованих знань через осмислення та інтеграцію інформації [2]. Розвиваючи зазначені положення, автори також акцентують увагу на низці умов, що забезпечують досягнення високого рівня навчальної майстерності.

Важливими умовами досягнення навчальної майстерності є поетапне формування вмінь, цілеспрямована практика та своєчасний зворотний зв'язок. Автори наголошують на значущості соціально-емоційного клімату освітнього середовища, який впливає на пізнавальну активність і розвиток особистості студента. Окремо підкреслюється роль метакогнітивних умінь, що забезпечують здатність до самостійного навчання, планування та оцінювання власної діяльності [2]. Узагальнюючи, запропонована концепція має як теоретичне, так і практичне значення для вдосконалення інноваційного

викладання, орієнтованого на розвиток автономного та рефлексивного суб'єкта навчання.

Одним із ключових психологічних чинників ефективності навчальної діяльності є здатність здобувачів освіти до саморегуляції, яка набуває особливої актуальності в умовах інформаційно перенасиченого середовища. Низький рівень саморегуляції проявляється у відсутності чітких навчальних цілей, неефективному плануванні часу, неадекватних стратегіях засвоєння матеріалу та недостатній здатності до самоконтролю і самооцінювання, що супроводжується зниженням мотивації, підвищеною тривожністю та схильністю пояснювати навчальні труднощі зовнішніми чинниками [4]. Зазначені прояви зумовлюють необхідність більш глибокого теоретичного осмислення феномену саморегуляції в сучасній психологічній науці.

Сучасні психологічні підходи розглядають саморегуляцію як динамічний процес взаємодії когнітивних, мотиваційних і поведінкових компонентів, спрямованих на досягнення навчальних цілей. Вона передбачає постановку цілей, застосування адекватних стратегій, моніторинг і рефлексію діяльності, а також її корекцію. Ключову роль відіграють метакогнітивні процеси, внутрішня мотивація та самоефективність, що визначає саморегуляцію як важливу умову академічної успішності й навчання впродовж життя [4].

Ефективність інноваційного викладання гуманітарних дисциплін також залежить від створення психологічно безпечного освітнього середовища, що забезпечує підтримку, відкритість до висловлення власної думки та розвиток академічної автономії здобувачів освіти.

З метою конкретизації підходів до формування психологічно безпечного освітнього середовища доцільним є звернення до зарубіжного досвіду, зокрема практик провідних університетів. Показовим у цьому контексті є багатовимірний підхід до забезпечення психологічної безпеки, реалізований у Массачусетському технологічному інституті (MIT) [3].

На індивідуальному рівні в університеті функціонує система підтримки здобувачів освіти, що охоплює психологічне консультування та програми управління емоційними станами і стресом. На міжособистісному рівні акцент зроблено на розвитку довірливих взаємин між викладачами і студентами через професійний розвиток викладачів, зокрема тренінги з інклюзивного навчання та емпатійної комунікації, що сприяють формуванню відкритого й підтримувального освітнього середовища [3].

На інституційному рівні важливим елементом є формування так званої «культури помилки», яка передбачає позитивне сприйняття навчальних невдач як ресурсу для розвитку. З цією метою реалізуються освітні ініціативи, спрямовані на осмислення досвіду помилок і розвиток резильєнтності, а також забезпечується функціонування прозорих процедур академічного апелювання та гнучких систем підтримки здобувачів освіти [3]. Комплексний підхід забезпечує формування освітнього середовища, що стимулює пізнавальну активність, дослідницьку ініціативу та готовність до самостійного навчання.

Досвід Massachusetts Institute of Technology засвідчує, що психологічна безпека досягається через узгоджену реалізацію індивідуальних, міжособистісних і інституційних механізмів, що підвищує ефективність інноваційного викладання.

Висновки. У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення психологічних чинників ефективності інноваційного викладання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти. Встановлено, що результативність освітнього процесу визначається взаємодією мотиваційних, когнітивних і поведінкових характеристик здобувачів освіти, зокрема рівнем саморегуляції, метакогнітивних умінь і рефлексивного навчання, а також потребує врахування психологічних особливостей та активної залученості студентів при впровадженні інноваційних технологій.

Доведено, що підвищення ефективності забезпечується створенням психологічно безпечного освітнього середовища, яке сприяє розвитку академічної автономії та пізнавальної активності. Обґрунтовано доцільність багаторівневого підходу до забезпечення психологічної безпеки; отримані результати можуть бути використані для вдосконалення практики інноваційного викладання.

Література

1. Дудаш О. Використання інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки педагогів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 216. С. 369–373.
2. Gauthier L. How Learning Works: 7 Research-Based Principles for Smart Teaching. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*. 2013. P. 126–129. URL: <https://doi.org/10.14434/josotl.v14i1.4219> (date of access: 09.04.2026).
3. Guo X. Psychological Safety in Higher Education: Theoretical Foundations and Practical Implications. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*. 2025. Vol. 109, no. 1. P. 209–215. URL: <https://doi.org/10.54254/2753-7048/2025.nd26061> (date of access: 10.04.2026).
4. Zimmerman B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*. 2002. Vol. 41, no. 2. P. 64–70. URL: https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2 (date of access: 09.04.2026).

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛІ»

Кравченко Тетяна – канд. філол. наук,
доцент кафедри українознавства та суспільних
наук, Миколаївський національний аграрний
університет

ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ У ТЕРМІНОЛОГІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У тезах порушено проблему аналізу функціонування віддієслівних іменників у термінології сільського господарства української мови. Охарактеризовано їх словотвірні моделі, семантичні особливості та функціональне навантаження у фаховому мовленні. Визначено роль цих одиниць у формуванні та систематизації аграрної терміносистеми. Проаналізовано проблеми варіантності та вплив іншомовних чинників. Обґрунтовано доцільність стандартизації віддієслівних іменників як важливого складника наукового стилю.

Сучасний розвиток української наукової мови позначений активним формуванням і впорядкуванням галузевих терміносистем. Особливої актуальності це набуває у сфері сільського господарства, де точність термінології безпосередньо впливає на ефективність наукової комунікації та виробничих процесів. Одним із продуктивних засобів творення термінів є віддієслівні іменники, які забезпечують номінацію процесів, дій і результатів діяльності.

Метою дослідження є аналіз сучасного функціонування віддієслівних іменників у термінології сільського господарства української мови.

Віддієслівні іменники є результатом дериваційного процесу номіналізації, унаслідок якого дієслівна семантика трансформується в іменникову форму [1]. Вони зберігають значення процесуальності, але втрачають граматичні категорії дієслова.

Найпродуктивнішими є словотвірні моделі із суфіксами **-ння (-ення)** та **-ття**: *оброблення, зрошення, вирощування* [2].

Термінологія сільського господарства характеризується значною кількістю віддієслівних іменників, що позначають:

- агротехнічні процеси: *підгортання, розгортання, розкорчовування, культивування, просапання, прикопування, боронування;*
- біологічні процеси : *проростання, кільцювання, дозрівання;*
- технологічні операції: *обрізування (крони), формування (крони), прищеплювання, сортування, сушіння, пакування, вибирання;*

- управлінські процеси: *планування, фінансування, авансування, кооперування, паювання, орендування, фермерування, дотування, бонітування.*

Це пояснюється домінуванням процесуальної семантики в аграрній діяльності [3].

Віддієслівні іменники виконують такі функції: **номінативну** (*зрошення ґрунтів*); **узагальнювальну** (абстрагування дії); **системотвірну** (*обробляти – оброблення – обробник*); **текстотворчу** (забезпечення зв'язності наукового тексту). Вони сприяють формуванню безособового, об'єктивного викладу, характерного для наукового стилю [4].

У сільськогосподарській термінології найпродуктивнішими суфіксами для вираження дій процесуального, тривалого характеру є суфікс **-нн-**, за допомогою якого від основ дієслів утворюються терміни-іменники, як-от: *коткування, проріджування, кільцювання, окулірування*. Можна встановити словотворчі зв'язки (ланцюжки), які вказують на системність української термінології сільського господарства, пор.: *прищепа – прищеплювати – прищеплювання; транспорт – транспортувати – транспортування*. Зафіксовано випадки, коли цей суфікс додають до основи іменника, оскільки ні в словниках, ні у фаховій літературі не засвідчили твірних дієслів, пор.: *землювання (комплексний ремонту ґрунту)*.

Таку ж високу продуктивність має і словотвірний тип із суфіксами **-ацій-/-цій-, -ізацій-/-изацій-, -фікацій-**, що беруть участь у творенні від запозичених коренів термінів-іменників, які позначають дію, процес, стан, результат, напр.: *агрегація, вегетація, апробація, фумігація, аграризація, сертифікація, персоніфікація*.

Також у зазначеній термінології для позначення процесу чи/і результату дії може використовуватися нульова суфіксація, від префіксальних дієслів виникли такі терміни: *надій, приріст, збір, наділ, посів, просів* тощо.

Суфікс **-аж** наявний у структурі сільськогосподарських термінів на позначення ґрунтових процесів або обробітку землі, як-от: *дренаж, кольматаж*.

Серед основних проблем віддієслівних термінів такі, як варіантність (*зрошення / зрошування, субсидування (субсидіювання)*); вплив іншомовних кальок; надмірна номіналізація текстів.

Ці явища ускладнюють стандартизацію термінології та потребують подальшого унормування [5].

Отже, віддієслівні іменники є важливим засобом формування термінології сільського господарства української мови. Вони забезпечують точність, системність і логічність наукового викладу. Подальші дослідження мають бути спрямовані на уніфікацію словотвірних моделей та стандартизацію термінології.

Література

1. Вакуленко М. О. Проблеми вживання віддієслівних іменників в українській науковій мові. *Studia Linguistica*. 2010. Вип. 4. С. 353–359.
2. Гінзбург М. Д. Українські віддієслівні іменники на -ння, -ття. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. 240 с.
3. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (голова) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2004. 824 с.
4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Київ : Либідь, 2008. 248 с.
5. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Українська книга, 2000. 480 с.

Кравченко Тетяна – канд. філол. наук,
доцент кафедри українознавства та суспільних
наук, Миколаївський національний аграрний
університет

Вовченко Інна – здобувачка вищої
освіти обліково-фінансового факультету,
Миколаївський національний аграрний
університет

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ФІНАНСОВИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Проаналізовано ключові проблеми перекладу фінансової термінології з англійської мови українською в умовах глобалізації та розвитку міжнародних фінансових відносин. Висвітлено структурно-семантичні особливості фінансових термінів, основні труднощі їх адекватного відтворення, а також перекладацькі стратегії, що застосовуються у сучасній практиці. Окрему увагу приділено проблемам багатозначності, відсутності еквівалентів, перекладу багатокомпонентних термінів і ролі нормативно-правових джерел у стандартизації терміносистеми. Обґрунтовано необхідність уніфікації фінансової термінології як чинника ефективної професійної комунікації.

Проблема перекладу фінансових термінів українською мовою сьогодні є особливо актуальною, оскільки фінансова сфера активно розвивається та постійно поповнюється новими поняттями. Це пов'язано з глобалізацією, розвитком міжнародної торгівлі, співпрацею з іноземними компаніями та інтеграцією України у світовий економічний простір. Усі ці процеси супроводжуються активним використанням англійської мови, яка фактично стала основною мовою фінансів і бізнесу. Внаслідок цього в українській мові виникає велика кількість нових термінів, переклад яких не завжди є простим і однозначним.

Фінансова термінологія має свої особливості. Вона відзначається точністю, логічністю та чіткістю значення. Кожен термін повинен

максимально точно передавати певне економічне поняття, адже навіть незначна помилка може призвести до неправильного розуміння інформації. Саме тому переклад фінансових термінів вимагає не лише знання мови, а й розуміння самої фінансової сфери. Перекладач повинен орієнтуватися у базових економічних процесах, розуміти значення термінів у контексті та вміти правильно передати їх українською мовою [4].

Однією з найпоширеніших проблем є відсутність прямих відповідників для багатьох англійських термінів. Це пояснюється тим, що деякі фінансові явища виникли в інших країнах і не мають точного аналога в українській практиці. У таких випадках перекладач змушений шукати найбільш близький за значенням варіант або створювати новий термін. Іноді використовується калькування, тобто дослівний переклад, але він не завжди звучить природно і може бути незрозумілим для читача. В інших випадках застосовується описовий переклад, коли значення терміна пояснюється кількома словами. Це допомагає краще передати зміст, але робить текст більш громіздким [3].

Ще однією важливою проблемою є багатозначність термінів. Один і той самий термін може мати різні значення залежно від контексту. Наприклад, слово може означати різні фінансові поняття в банківській справі, інвестуванні або бухгалтерії. У такій ситуації перекладач повинен уважно аналізувати контекст, щоб обрати правильний варіант. Якщо цього не зробити, зміст тексту може бути спотворений, що особливо небезпечно у фінансових документах [2].

Складність також викликають багатокomпонентні терміни, які складаються з кількох слів. В англійській мові такі конструкції є дуже поширеними, але їх переклад потребує правильного визначення головного слова та зв'язків між усіма частинами. Неправильне розуміння структури може призвести до помилок і втрати змісту. Тому перекладач повинен не просто перекладати слова окремо, а розуміти, як вони пов'язані між собою.

Окремо варто звернути увагу на проблему варіативності перекладу. Часто один і той самий термін перекладається по-різному в різних джерелах. Це створює плутанину і ускладнює сприйняття інформації, особливо для студентів або людей, які тільки починають вивчати фінанси. Відсутність єдиного стандарту призводить до того, що в наукових текстах, підручниках і документах можуть використовуватися різні варіанти одного й того ж терміна [1; 3].

Важливу роль у вирішенні цієї проблеми відіграє стандартизація фінансової термінології. В Україні існують офіційні документи, які закріплюють правильні варіанти перекладу термінів. Використання таких джерел допомагає зробити мову фінансів більш єдиною та зрозумілою. Особливо це важливо для офіційних документів, законів, банківської та бухгалтерської звітності, де точність має вирішальне значення [6].

Водночас сучасна практика показує, що не всі терміни перекладаються українською мовою. Деякі з них залишаються у своїй іншомовній формі або лише частково адаптуються. Це пояснюється тим, що такі слова вже стали

звичними у професійному середовищі і використовуються на міжнародному рівні. Наприклад, багато спеціалістів вживають англійські терміни навіть у повсякденній роботі. З одного боку, це полегшує спілкування з іноземними партнерами, але з іншого – може ускладнювати розуміння для тих, хто не має достатнього рівня підготовки.

Також варто зазначити, що фінансова термінологія постійно змінюється та оновлюється. З'являються нові інструменти, технології, форми діяльності, а разом із ними - нові терміни. Це означає, що процес перекладу не є завершеним, він постійно триває. Перекладачам доводиться швидко реагувати на ці зміни, шукати нові відповідники та адаптувати їх до української мови.

Ще однією проблемою є баланс між точністю та зрозумілістю. Іноді надто точний переклад може бути складним для сприйняття, особливо якщо текст розрахований на широку аудиторію. У таких випадках важливо знайти компроміс - передати зміст правильно, але водночас зробити текст доступним і зрозумілим. Це особливо актуально для навчальних матеріалів, популярних статей і пояснювальних текстів [3; 4].

Для кращого розуміння проблем перекладу варто розглянути конкретні приклади. Наприклад, термін *hedge fund* часто перекладається як «хедж-фонд». У цьому випадку використовується транскрипція, тобто часткове збереження іншомовної форми. Термін *default* може перекладатися як «дефолт» або «невиконання зобов'язань», що демонструє проблему багатозначності. Терміни *assets* і *liabilities* зазвичай перекладаються як «активи» і «зобов'язання», але навіть у цих випадках важливо враховувати контекст, щоб правильно передати зміст.

Тож, усі ці приклади показують, що переклад фінансових термінів українською мовою є складним і багатограним процесом. Він вимагає не лише знання мов, а й розуміння економічних процесів, уважності до деталей та вміння працювати з різними джерелами. Основні труднощі пов'язані з відсутністю відповідників, багатозначністю, складною структурою термінів, варіативністю перекладу та необхідністю стандартизації [1; 2].

Незважаючи на всі ці труднощі, розвиток фінансової термінології в українській мові триває. Поступово формуються більш усталені відповідники, з'являються нові словники, наукові дослідження та нормативні документи. Усе це сприяє вдосконаленню перекладу та робить професійну мову більш зрозумілою і впорядкованою.

Отже, можна сказати, що проблема перекладу фінансових термінів не має простого рішення, але її поступове вирішення є важливим для розвитку економіки, науки та освіти. Чим більш точним і зрозумілим буде переклад, тим ефективнішою буде комунікація у фінансовій сфері, що має велике значення для сучасного суспільства.

Література

1. Грачова І. Є. Англійські економічні терміни-словосполучення та їх переклад українською мовою : монографія. Вінниця: Вінниц. держ. ун-т, 2022. 185 с.

2. Ірушкіна Д., Колісник М. Функціонування англійської термінології та її переклад українською мовою // Науковий вісник. 2024. № 3. С. 34-41.
3. Ішук Н., Грачова І. Англійські економічні термінологічні сталі вирази та їх переклад українською мовою: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2022. 142 с.
4. Каневська О. Особливості перекладу українською мовою англійської економічної термінології // Економіка та управління. 2025. № 1. С. 27-35.
5. Кравченко Т. П. Обліково-фінансові терміни в сучасній економічній терміносистемі. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2025. Том 2, № 214. С. 30-36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2>
6. Про затвердження Положення про визначення банками України мінімального розміру експозицій, зважених за кредитним ризиком (Терміни в документі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043500-25#Text> (дата звернення: 22.03.2026).

Кравченко Тетяна – канд. філол. наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет

Коржова Вікторія – здобувачка вищої освіти факультету ТВППТСБ, Миколаївський національний аграрний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ РОДОВОДУ ТА ПОХОДЖЕННЯ ПРИЗВИЩА КОРЖОВ(А) У КОНТЕКСТІ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОДИНИ

У сучасних умовах особливого значення набуває питання збереження української мови як основи національної ідентичності. Мова формується не лише на державному рівні, а насамперед у родині. Саме тому дослідження родоводу та мовних традицій сім'ї є важливим елементом збереження культурної спадщини.

Прізвище як мовна одиниця відображає історію роду, соціальні процеси та регіональні особливості. Вивчення походження прізвища Коржов дозволяє простежити зв'язок між історією родини, територією проживання та мовними змінами.

Найбільше носіїв прізвища «Коржов» та «Коржова» проживає в Миколаївській, Київській, Харківській, Дніпропетровській та Донецькій областях[1].

Якщо довіряти інтернет-джерелам, прізвище Коржов / Коржова має походження, пов'язане з традиціями іменування російської імперії. Проте сам корінь «корж» є слов'янським і спільним для української та російської мов. Тобто воно не «російське» за змістом, але російське за формою утворення.

У українському контексті споріднене прізвище «Корж» досить поширене і згадується ще в Реєстрі Війська Запорозького 1649 року, де було записано дванадцять козаків із таким прізвищем[2]. Прізвище «Коржов»

ймовірно є русифікованим варіантом українського «Корж», утвореним за допомогою російського суфікса присвійності «-ов».

Це свідчить, що прізвище відображає історичний процес культурного впливу різних держав на українські родини, одночасно зберігаючи слов'янське коріння.

У моїй родині поєдналися різні діалекти та мовні варіації:

- **Мама (Коржова-Антонцева Оксана Іванівна)** — народилася на Миколаївщині в селі Лимани, її говірка має наголос на звуці “о” (пОїхав, кОрова, пОбалакав).

- **Я (Коржова Вікторія)** — розмовляю із наголосом на “а” (паїхав, карова, пабалакав).

- **Дідусь (Коржов Павло Іванович)** – говорив суржилом із наголосом на «а» (чАго, кАго).

- **Бабуся (Андрусь Марія Федорівна)** – волинський говір, характерна заміна давніх “е” на “і” (“мед” → “мід”), скорочення та сполучення звуків (“ложка” → “лишка”).

Кожне покоління мало свою вимову, власні слова й наголоси, але всіх об'єднувала українська мова. Це показує, що мова є живим спадком родини і відображає її історію.

Якщо оцінювати мовну ситуацію в Україні то, на мою думку, мовна ситуація в Україні є різноманітною та динамічною. Українська мова поступово зміцнює свої позиції в освіті, медіа та державних установах, і все більше людей свідомо переходять на неї в повсякденному спілкуванні. Водночас у суспільстві ще існує двомовність, сформована історичними обставинами, і в окремих регіонах досі відчувається вплив російської мови. Загалом я оцінюю мовну ситуацію як таку, що активно розвивається у напрямку підтримки та поширення української мови, адже зростає інтерес до власної культури, традицій та мовної ідентичності.

Якщо говорити про зміни у мовній ситуації то, на рівні держави важливо продовжувати створювати умови, які заохочують використання української мови в освіті, культурі, медіа та публічному житті.

На рівні моєї родини, особливо з початком повномасштабного вторгнення, ми намагаємося уникати лексику держави-агресорки навіть у нашому суржику. Навіть коли випадково “проскользують” російськомовні слова, ми швидко замінюємо їх українськими. Це рішення допомагає нам зберігати родинні традиції та виховувати повагу до рідної мови.

Отже, дослідження родоводу та походження прізвища Коржов дозволило мені глибше зрозуміти історію своєї родини, її традиції та мовні особливості. У нашій родині поєдналися різні діалекти та мовні наголоси — від волинського говірка до південного суржику, але всіх об'єднує українська мова, яка передає цінності та пам'ять поколінь.

Мова в родині є живим спадком, який зберігає історію предків і допомагає відчувати зв'язок із ними. Походження прізвища Коржов

демонструє, як історичні та культурні впливи формували мовну та ідентичну спадщину нашого роду.

Загалом, дослідження показує, що родовід – це не лише імена та дати, а й жива історія, яка продовжується в наступних поколіннях через мову, традиції та родинні цінності.

Література

1.	Абсолютне	поширення	прізвищ
https://ridni.org/karta/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B6%D0%BE%D0%B2			
2.	УГФ-	Український	Генеалогічний
https://ukrgenealogy.com.ua/viewtopic.php?t=339			
3.	Архівні дані та історичні джерела		
4.	Родинне дерево та фотографії		

Кравченко Тетяна – канд. філол. наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет

Кувшиннікова Яна – здобувачка вищої освіти облікового-фінансового факультету, спеціальність D1 Облік оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет

СИМВОЛІКА КОЛЬОРІВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У тезах розглянуто символіку кольорів у фразеологізмах української мови. Проаналізовано особливості функціонування кольоративів у складі сталих виразів та їхню роль у формуванні образності мовлення. Особливу увагу приділено символічному значенню основних кольорів (білого, чорного, червоного, рожевого, блакитного) та їх використанню у фразеологізмах. З'ясовано, що кольоративи у складі фразеологічних одиниць відображають культурні традиції, світогляд і життєвий досвід українського народу.

Фразеологізми є важливою частиною мовної картини світу, адже вони відображають досвід, традиції та світогляд народу. У складі багатьох фразеологізмів української мови використовуються назви кольорів, які мають не лише пряме, а й символічне значення. Колір у таких виразах допомагає передати емоційну оцінку явищ, створити яскравий образ і підкреслити певні риси людини чи ситуації. Саме тому дослідження символіки кольорів у фразеологізмах дає змогу глибше зрозуміти особливості мислення та культури українського народу [1].

Як зазначають дослідники, символічне значення кольорів формувалося під впливом міфологічних уявлень, історичного досвіду та спостережень за природою. Назви кольорів часто пов'язані з певними природними образами-прототипами: небом, водою, рослинністю, вогнем або кров'ю. Такі асоціації поступово закріплювалися у свідомості людей і знаходили відображення у фразеологізмах [2].

Особливе місце у фразеологічній системі займають білий і чорний кольори, які утворюють давню символічну опозицію. Білий колір традиційно асоціюється зі світлом, чистотою та життям. Це можна побачити у фразеологізмах «білий світ» (усе навколишнє, життя на землі), «серед білого дня» (відкрито, у всіх на очах). Однак іноді білий колір може мати і негативний відтінок, наприклад у виразах «шити білими нитками» (робити щось невміло, занадто очевидно) або «біла гарячка» (тяжкий психічний стан після тривалого вживання алкоголю) [2].

Чорний колір у фразеологізмах частіше пов'язується з негативними життєвими явищами. Він може символізувати труднощі, небезпеку або жорстокість. Наприклад, вислів «тримати в чорному тілі» (суворо поводитися з кимось, пригнічувати) передає уявлення про тяжкі умови життя. Подібне значення має і фразеологізм «чорний день» (період важких життєвих обставин), у якому колір підкреслює складність і небажаність ситуації [2].

Важливу роль у фразеології відіграє і червоний колір. У народній традиції він часто асоціюється з красою, енергією та сильними почуттями. Це простежується у висловах «червона як ягода» або «червона як рожа» (дуже вродлива, рум'яна). Водночас червоний може передавати і сильні емоції, наприклад сором чи гнів: «червоний як рак» (сильно почервоніти від сорому або хвилювання). Інколи цей колір пов'язується і з небезпекою, як у виразі «пустити червоного півня» (підпалити щось) [2].

Інші кольори також мають власне символічне значення у фразеологізмах. Наприклад, рожевий колір асоціюється з ідеалізованим сприйняттям дійсності. Це відображено у виразі «дивитися крізь рожеві окуляри» (не помічати недоліків, бачити ситуацію занадто оптимістично). Подібне значення має і фразеологізм «бачити в рожевому світлі» (ідеалізувати щось або когось) [2].

Блакитний або голубий колір часто пов'язується з уявленням про шляхетність і високий соціальний статус. Саме тому у фразеологізмі «блакитна кров» (аристократичне походження) цей колір виступає символом знатності, хоча в народній мові такий вислів іноді має іронічне або негативне забарвлення [2].

Цікаво, що значення кольорів у фразеологізмах виникає завдяки метафоричному переосмисленню. Наприклад, у виразі «біла ворона» (людина, яка різко відрізняється від інших) буквально значення кольору стає основою для створення яскравого образу. Таким чином кольоративи допомагають зробити мовлення більш образним і виразним [2].

Отже, кольори у фразеологізмах української мови виконують важливу символічну та образну функцію. Вони допомагають передати оцінку певних явищ, відобразити емоції та ставлення людей до навколишнього світу. На мою думку, саме завдяки таким виразам мова стає більш яскравою і живою, адже у фразеологізмах зберігається багатовіковий досвід та культурна пам'ять народу.

Література

1. Національно-культурний контекст символіки кольорів в українських фразеологізмах. Назаренко О.В. URL: https://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v46/part_2/12.pdf (дата звернення: 25.03.2026).
2. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах. Кучерук.О. URL: https://eprints.zu.edu.ua/22517/1/Оксана_КУЧЕРУК_Образна_природа.PDF (дата звернення: 25.03.2026).

Кравченко Тетяна – канд. філол. наук,
доцент кафедри українознавства та суспільних
наук, Миколаївський національний аграрний
університет

Федчерова Єлізавета – здобувачка
вищої освіти облікового-фінансового
факультету, спеціальність D1 Облік
оподаткування, Миколаївський національний
аграрний університет

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Розкрито поняття терміну «фемінітив», охарактеризовано вплив історичних процесів та подій на території України на поширення фемінітивів у суспільстві, досліджено їхнє сучасне використання в усному мовленні та на письмі.

Наявність фемінітивів в українській умові та їхнє використання в суспільстві є надзвичайно важливою умовою для створення гендерної рівності. Вони забезпечують уникнення дискримінації жінок в мовному середовищі.

Фемінітиви – це морфологічні одиниці, які позначають граматичний жіночий рід і виступають як альтернативи або пари до відповідних форм чоловічого роду. Іншими словами, це група слів, яка існує для виокремлення та позначення жінок за певними ознаками: їх роль у сім'ї, національність, сфера діяльності та професія і посада [3, 5].

Вперше фемінітиви з'явилися починаючи з XI століття, в таких історичних працях, як «Руська правда», «Слово о полку Ігоревім», «Повість минулих літ». У зазначених творах було використано такі слова на позначення осіб жіночого роду, як-от: «госпожа, кормилиця, мати, ключниця, заступниця». Історичні процеси мають визначальний вплив на формування мови, тому надалі розвиток фемінітивів стає залежним від різноманітних подій, що відбувалися на території України. У період існування Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої фемінітиви розповсюджуються серед населення завдяки релігійним текстам. Сфера духовенства на той час була цікавішою для людей, аніж звичайне життя простолюдин. Пізніше, завдяки литовському статуту, виникли такі фемінітиви, як «отчичка та землянка», це було пов'язано з визнанням рівноправності жінок і чоловіків на офіційному рівні [2].

Залежно від значення фемінітивів їх можна об'єднати в наступні категорії: за професійною діяльністю, соціальним статутом, вчинками та поведінкою, національною приналежністю, сімейним станом, особистісними якостями, спорідненістю та свояцтвом, релігією. Найстарішими є найменування жінок за сімейними стосунками, пізніше починають з'являтися й інші [1].

Під час характеристики періоду ХХ століття, варто зазначити, що в той час значного поширення набули фемінітиви, які вирізняли жінок за професійною діяльністю. Наприклад, «аптекарка, артистка, протекторка, професорка». Така тенденція була пов'язана з більшою залученістю жінок до різноманітних сфер діяльності. Однак, настає наступний негативний «більшовицький» період: фемінітиви зникають з використання та починається масова політика русифікації [2].

Офіційно правила утворення фемінітивів було затверджено Кабінетом Міністрів України 22 травня 2019 року в сучасному українському правописі. Всього виділяють 13 суфіксів для формування фемінітивів, однак найпоширенішими з них є лише чотири: **-к-**, **-иц-(я)**, **-ин-(я)**, **-ес-**. Тобто від іменників, які позначають осіб чоловічої статі, утворюють іменники жіночого роду, наприклад із суфіксом **-к-**: *депутатка, лідерка, редакторка, студентка, доцентка*; **-иц-**: *керівниця, рятувальниця, учениця, порадиця, набірниця*; **-ин-**: *плавчиня, фахівчиня, майстриня, філологиня, продавчиня*; **-ес-**: *поетеса, баронеса, фотографеса*.

На жаль, в чинному законодавстві України відсутні рекомендації щодо врегулювання вживання фемінітивів. Досі в офіційно-діловому стилі перевагу надають іменникам чоловічого роду на позначення посад і професій, як-от: *директор, ректор, міністр*. Фемінітиви доцільно використовувати в усному мовленні, а також в художньому і публіцистичному стилях [4].

Отже, історія становлення фемінітивів бере свій початок з давнини, проте найбільшого поширення набуває нині. Використання фемінітивів – це передусім про повагу до осіб жіночої статі і їхні ролі в суспільстві, це про давні традиції та виокремлення української мовно-культурної традиції. Вони є

запорукою гендерної рівності в суспільстві й важливим елементом нашої мови.

Література

1. Брус М. П. Фемінитиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/pv/2237.pdf> (дата звернення: 23.03.2026)
2. Гмиря Л.В., Мунтян О.О. Еволюція вживання фемінитивів в українській мові. Вісник науки та освіти (Серія "Філологія", Серія "Педагогіка", Серія "Соціологія", Серія "Культура і мистецтво", Серія "Історія та археологія"). 2023. № 8 (14). С. 40-53.
3. День вчителя і вчительки: Коли ми полюбимо фемінитиви в українській мові? URL: <https://osvitoria.media/experience/den-vchytelya-i-vchytelky-koly-my-polyubymo-feminityvu-v-ukrayinskij-movi/> (дата звернення: 23.03.2026)
4. Лозова М.С. Фемінитиви у новій версії українського правопису. URL: <https://kppk.com.ua/pedrada/Lozova.pdf> (дата звернення: 23.03.2026)
5. Утворення та вживання фемінитивів в українській мові. URL: <https://trend-ua.club/utvorennya-ta-vzhyvannja-feminityviv-v-ukrainskij-movi.html> (дата звернення: 23.03.2026)

Матвієнко Людмила – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Любчич Дар'я – здобувачка вищої освіти спеціальності В2 Дизайн, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ЗНАЧИМІСТЬ СУРЖИКУ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті аналізується використання суржику як складника сучасного комунікативного досвіду українців. Досліджуються історико-географічні причини поширення змішаного мовлення на Сході та Півдні України та його трансформацію в інструмент патріотичного опору під час війни.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства питання мови набуває особливої актуальності. Повномасштабна війна, що розпочалася у 2022 році, значно вплинула на мовну ситуацію в Україні, спричинивши активний перехід значної частини населення на українську мову. Для багатьох українська мова стала не просто засобом спілкування, а важливим проявом національної позиції та самоідентифікації. Водночас у мовленнєвій практиці українців, особливо молоді, залишається поширеним явище суржику –

змішаного мовлення, що поєднує елементи української та російської мов. Сучасні дослідження та публічні висловлювання фахівців свідчать про неоднозначне ставлення до цього явища.

Суржик – це стійка змішана форма мови, що виникає через поєднання елементів української та російської мов. У деяких випадках до нього можуть додаватися елементи інших мов, але найпоширеніша форма – це комбінація української та російської лексики та граматики [4]. Суржик відрізняється від макаронічної мови тим, що його використання є регулярним і стійким, а не випадковим або гумористичним явищем. У сучасному дискурсі його часто розглядають не лише як відхилення від літературної норми, а і як реальне явище повсякденного спілкування, яке потребує не стільки осуду, скільки осмислення. За словами уповноваженої із захисту державної мови Олени Івановської, суржик є об'єктивною реальністю сучасного спілкування, а для частини мовців може бути навіть першим кроком до повноцінного переходу на українську мову [2].

У контексті історичних причин варто зазначити, що тривала русифікація українського суспільства залишила глибокий слід у комунікативній практиці населення. Зокрема, письменниця Лариса Ніцой у своєму інтерв'ю підкреслює, що частина українців була змушена переходити на російську мову внаслідок складних історичних обставин та репресій радянської політики, що сприяло виникненню змішаного мовлення, яке сьогодні називають суржи́ком [3]. Географічне поширення суржику в Україні не є випадковим і тісно пов'язане з адміністративним впровадженням російської мови в індустріальних центрах та великих містах. Найбільш яскраво це прослідковувалось на територіях Сходу та Півдня України, де внаслідок радянської політики «зближення націй» українська мова витіснялася з офіційної сфери, залишаючись переважно в побуті сільського населення. При переїзді селян до міст відбувалося стихійне змішування мов: намагаючись пристосуватися до російськомовного міського середовища, люди мимоволі створювали гібридні форми. Сьогодні, в умовах війни, це явище набуває нового, патріотичного забарвлення саме в цих регіонах. Для багатьох мешканців прифронтових територій суржик став формою свідомого опору – це вже не «зіпсована мова», а маніфестація відмови від чистої російської на користь українського вектора. Таким чином, суржик маркує перехідні території, де відбувається найскладніша, але найважливіша трансформація національної ідентичності: від русифікованого минулого до українського майбутнього [1,4].

Сьогодні суржик існує як звична форма спілкування для частини населення. Ставлення до нього є неоднозначним. З одного боку, суржик часто сприймають як ознаку низького рівня культури мовлення. З іншого – фахівці зазначають, що він може виконувати роль певного перехідного етапу для тих, хто поступово переходить з російської на українську мову. Саме тому виникає питання: чи є суржик виключно негативним явищем, чи він може відігравати певну роль у формуванні національно-лінгвістичної ідентичності. Особливо

це актуально для студентського середовища, де мовні звички активно змінюються. У щоденному спілкуванні молодь часто вживає змішану мову в побуті – у колі друзів, у навчанні та в неформальних ситуаціях. У таких випадках використання суржику виступає швидким і практичним засобом комунікації, який знижує комунікативний бар'єр між літературною нормою і розмовною потребою висловити думку. Така вербальна поведінка закріплюється і стає частиною повсякденного лексичного репертуару. Сфера соціальних мереж і цифрового спілкування істотно впливає на розповсюдження суржику. У віртуальних спільнотах, чатах і пабліках поєднання українських і російських елементів сприймається як нормальний спосіб вираження думки. Це частково пояснюється прагненням швидко сформулювати думку та адаптуватися до середовища спілкування співрозмовників, що часто володіють різними філологічними компетенціями.

Оцінки впливу суржику на стилістику мовлення є різними. Частина мовознавців і культурних діячів вважає його проблемою, оскільки частіше використання змішаного мовлення може сприяти послабленню норм літературної української, формуванню стійких стереотипів, що знижують загальний рівень культури висловлювання. Цей погляд часто можна почути в публічних дискусіях, де суржик розглядають як «нечисту» форму мови, що спотворює її автентичність і норми. Інші фахівці та експерти з філології зазначають, що суржик не слід розглядати виключно як негативне явище. Для багатьох мовців використання змішаної мови стає початковим кроком до більш усвідомленого й правильного застосування літературної української, дозволяючи поступово адаптувати мовленнєві звички до української норми [4].

Отже, підтримка мовців, які використовують суржик, є важливою. Часто це люди, що свідомо намагаються перейти на українську, і засудження їхнього комунікативного вибору може лише гальмувати цей процес. Освіта, медіа та культурні практики мають стимулювати поступовий розвиток культури мовлення, допомагаючи мовцям зміцнювати національну самобутність, не створюючи зайвого тиску чи сорому. Суржик не слід розглядати виключно як проблему. Він показує живу лексичну практику, дозволяє частині суспільства плавно формувати нову національну свідомість та ідентичність. Саме терпимість і підтримка допомагають українцям переходити на українську мову більш природно та ефективно.

Література

1. Ренесанс суржику в сучасній українській культурі і що із цим робити [Електронний ресурс] // Тиждень. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/renesans-surzhyku-v-suchasnij-ukrainskij-kulturi-i-sho-iz-tsym-dielat/> (дата звернення: 29.03.26)
2. Суржик в Україні: мовний омбудсмен Івановська висловила про явище [Електронний ресурс] // 24 канал. – Режим доступу: https://24tv.ua/education/surzhik-ukrayini-movniy-ombudsmen-ivanovska-vivlovilasya-pro_n2924630 (дата звернення: 29.03.26)
3. Українців «згвалтували» російською мовою: Ніцой розповіла, чому в Україні з'явився суржик [Електронний ресурс] // УНІАН. – Режим доступу:

<https://www.unian.ua/society/ukrajinciv-zgvaltuvali-rosiyskoyu-movoyu-nicoy-rozprovala-chomu-v-ukrajini-z-yavivsyia-surzhik-novini-ukrajini-11606218.html> (дата звернення: 29.03.26)

4. Успадковані стереотипи про українську мову: як відбувалася русифікація Півдня та Сходу країни [Електронний ресурс] // Суспільне Новини. – Режим доступу: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/676604-uspakovani-stereotipi-pro-ukrainsku-movu-ak-vidbuvalasa-rusifikacia-pivdna-ta-shodu-kraini-intervu-z-istorikom/> (дата звернення: 29.03.26)

Мельніченко Юлія – старша лаборантка
кафедри українознавства та суспільних наук
Миколаївського національного аграрного
університету

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЧИ ЗАСМІЧЕННЯ? РОЛЬ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Сучасна українська мова перебуває в умовах активних змін, зумовлених процесами глобалізації, інформатизації та міжкультурної комунікації. Одним із найпомітніших явищ є зростання кількості іншомовних запозичень, передусім із англійської мови. Це викликає неоднозначні оцінки серед мовознавців і носіїв мови: з одного боку, запозичення розглядають як природний шлях розвитку лексики, з іншого – як загрозу мовній самобутності. Актуальність дослідження полягає у необхідності з'ясувати роль іншомовної лексики в сучасній українській мові та визначення меж її доцільного використання. Метою дослідження є аналіз функцій запозичених слів, шляхів їх утворення і причин поширення, впливу на мовну норму з урахуванням конкретних мовних прикладів.

Запозичення як мовне явище не є новим для української мови. У різні історичні періоди вона активно засвоювала лексику з інших мов. У ХХІ столітті домінуючим джерелом запозичень стала англійська мова, що пов'язано з її статусом глобальної мови науки, технологій і бізнесу.

Основними причинами поширення іншомовної лексики є поява нових понять, вплив медіа та прагнення до мовної економії. Наприклад, у сфері інформаційних технологій активно вживаються слова *стартап* (укр. початковий проєкт, нове підприємство), *дедлайн* (укр. кінцевий термін), *фриланс* (укр. позаштатна робота). У багатьох випадках іншомовні варіанти є коротшими або звичнішими в професійному середовищі.

Важливим аспектом дослідження є шляхи утворення запозичень у сучасній українській мові. Серед них можна виділити кілька основних:

- пряме (фонетичне) запозичення – передавання іншомовного слова з урахуванням фонетичних норм української мови: *лайк* (від англ. like), *пост* (від post), *блогер* (від blogger).

- калькування – буквальний переклад складових іншомовного слова або виразу: *хмарні технології* (від *cloud technologies*), *соціальна мережа* (від *social network*).
- напівкальки (гібридні утворення) – поєднання іншомовного кореня з українськими афіксами: *залайкати*, *запостити*, *репостити*, де іншомовна основа поєднується з українськими словотворчими засобами.
- семантичні запозичення – перенесення нового значення на вже існуюче українське слово: слово *друг* у значенні «контакт у соціальній мережі» під впливом англ. *friend*.

У сфері бізнесу та повсякденного спілкування поширені такі запозичення, як *менеджер* (укр. керівник, управлінець), *івент* (укр. захід, подія), *бренд* (укр. торгова марка). Часто іншомовні слова витісняють українські відповідники навіть тоді, коли останні є цілком зрозумілими та усталеними.

Окрему групу становлять слова, пов'язані з цифровою культурою та соціальними мережами: *лайк* (укр. вподобання), *пост* (укр. допис), *сторис* (укр. історія, коротке повідомлення), *блогер* (укр. автор блогу). У цих випадках запозичення часто закріплюються через масове використання і стають частиною повсякденного мовлення.

Функціонально запозичення виконують номінативну роль (називають нові явища), а також можуть уточнювати значення. Наприклад, слово *стартап* не повністю тотожне словосполученню *нове підприємство*, оскільки має додатковий відтінок інноваційності та ризикованості. Подібно, *бренд* може означати не лише торгову марку, а й імідж та репутацію.

Водночас надмірне використання іншомовної лексики без потреби може ускладнювати комунікацію. Наприклад, заміна звичних слів (*зустріч* → *мітинг*, *знижка* → *дискаунт*, *розклад* → *таймлайн*) не завжди є виправданою і може створювати бар'єри для розуміння.

Важливим є процес адаптації запозичень. Багато слів уже підпорядковуються нормам української мови: відмінюються (*лайка*, *лайку*), утворюють похідні (*залайкати*, *репостити*), що свідчить про їх інтеграцію в мовну систему.

Отже, іншомовні запозичення є природним і необхідним елементом розвитку сучасної української мови. Вони дозволяють швидко реагувати на нові явища та забезпечують ефективну комунікацію в глобалізованому світі. Проте важливо розрізняти доцільне та надмірне використання запозичень. Якщо іншомовне слово заповнює лексичну прогалину або передає специфічне значення (*стартап*, *блогер*), його вживання є виправданим. Якщо ж існує точний і зрозумілий український відповідник (*подія*, *керівник*, *допис*), перевагу варто надавати саме йому.

Таким чином, гармонійний розвиток української мови можливий за умови збереження балансу між власними мовними ресурсами та

запозиченнями, а також свідомого ставлення мовців до вибору лексичних засобів.

Література

1. Бондаренко Н. В. Іншомовні запозичення в сучасній українській мові: тенденції та перспективи розвитку // *Мовознавство*. 2021. № 3. С. 45–52.
2. Городенська К. Г. Сучасні мовні норми та їх трансформація в умовах запозичень // *Українська мова і література в школі*. 2023. № 4. С. 10–15.
3. Масенко Л. Т. Українська мова в умовах глобалізації // *Українська мова*. 2022. № 1. С. 5–17.
4. Стишов О. А. Новітні лексичні процеси в українській мові: англіцизми та їх адаптація // *Філологічні науки*. 2022. № 2. С. 30–38.
5. Український правопис / НАН України. Київ: Наукова думка, 2021.
6. Шевченко Л. І. Англіцизми в сучасній українській мові: функціонально-стилістичний аспект // *Лінгвістичні студії*. 2023. Вип. 45. С. 120–128.

Рускуліс Лілія – д-рка пед. н., професорка, в.о. завідувачки кафедри української мови, літератури та методики навчання Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Григоренко Аліна – студентка філологічного факультету Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, спеціальність А4 Середня освіта (Українська мова і література).

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З НАУКОВИМ ТЕКСТОМ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У тезах розглянуто сутність наукового тексту як основної форми репрезентації результатів наукового дослідження. Проаналізовано його характерні ознаки, зокрема логічність, раціональність, обґрунтованість і використання спеціальної термінології. Визначено структуру наукового тексту, яка включає вступ, основну частину та висновки. Окреслено основні сфери застосування наукового тексту в освітній, науковій і професійній діяльності. Висвітлено значення наукового тексту як ефективного засобу передавання та систематизації наукової інформації.

Потреба максимально висвітлити наукову діяльність, розвиток суспільства в галузі науки, його прогресивні напрями спонукають науковців до розроблення єдиних вимог до наукового тексту, його кодифікації та вдосконалення. Науковий текст – спосіб репрезентації наукової інформації, результат наукового дослідження; продукт, практика письма, «тривалий індивідуальний досвід, процес написання, ... безпосередня робота пером на

папері або клавішами на клавіатурі» [4, с. 504]; «цілісний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, параграфами, абзацами), насиченими відповідною термінологією [5, с. 63]. Науковий текст написаний мовою тієї науки, яку він відображає. Цілком природним є те, що він може бути незрозумілий або не зовсім зрозумілий для непрофесіонала [2, с. 6].

Мистецтво наукового тексту полягає в тому, щоб не тільки рельєфно відобразити окремі його складові, а й інтегрувати їх у цілісність. Загальні вимоги до наукового тексту: чітка структура з поділом на розділи й параграфи, де кожен розділ є самостійним науковим дослідженням з певної складової загальної проблеми [1, с. 1].

У науковій літературі виокремлено основні особливості наукового тексту. Насамперед, слід зазначити, що науковий текст має раціональний характер, він складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки й формальної логіки. Отже, важливою його особливістю є широке використання понятійного, категоріального апарату науки. На відміну від художнього тексту, він не базується на образі, не активізує почуттєвий світ його читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення. На відміну від публіцистичного тексту, він не припускає спрощення й користується понятійним апаратом. Його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину [2, с. 6].

Структура наукового тексту охоплює вступну частину, в якій окреслено проблему, мету й завдання, гіпотези й методи дослідження. Дослідна описує дослідження та його результати. Висновкова регламентує висновки й рекомендації для проведення подальших наукових досліджень [1, с. 1].

У науковій літературі репрезентовано принципи укладання наукових текстів:

- змістовної насиченості – інноваційність запропонованої інформації, пізнавальна цінність її;
- професійне ядро – необхідність проаналізованої інформації для конкретної сфери діяльності;
- наукової інформативності – авторська концепція дослідження;
- новизни наукового тексту – наявність нових положень, які можна буде впровадити в практику;
- змістової завершеності – цілісність розкритих положень;
- проблемності – кодування проблемних питань;
- доступність фахівцеві тієї чи тієї галузі – легкість сприйняття інформації та розуміння її;
- інтертекстуальність – зв'язок наукового тексту з іншими видами текстів;
- декларативність тексту – чіткий порівняльний аналіз певного процесу або явища [3, с. 80].

Науковий текст використовується в різних сферах діяльності людини. Він є основою підготовки академічних робіт – від звичайного реферату до

кваліфікаційного дослідження роботи. Його особливості враховують у процесі публікації матеріалів у спеціалізованих виданнях і під час участі в наукових конференціях. Важливе значення він має й у процесі створення технічної документації та описів нових технологій. Крім того, науковий текст використовується під час підготовки навчальних посібників, методичних вказівок і підручників. Його застосовують і для написання експертних звітів й аналітичних довідок у діяльності великих компаній, а також під час складання патентів і патентних описів винаходів.

Отже, науковий текст є важливим засобом передавання наукової інформації та результатів досліджень, який характеризується логічністю, точністю, обґрунтованістю й орієнтацією на раціональне мислення. Його особливістю є використання спеціальної термінології, чіткої аргументації та структурованої побудови, що забезпечує послідовний виклад матеріалу. Він важливий у сфері освіти, науки й професійної діяльності, оскільки є основою для створення наукових праць, навчальних матеріалів і технічної документації. Водночас дотримання вимог до його оформлення та змісту сприяє точному й ефективному передаванню знань, їх систематизації й подальшому розвитку науки.

Література

1. Загальні вимоги до наукового тексту: навч. матеріал. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/392935/mod_resource/content.
2. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч. посіб. Київ, 2008. С. 185.
3. Рускуліс Л. В. Академічна доброчесність: навч.-метод. посіб. Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2022. 180 с.
4. Сазанович Л. В. Формування навичок академічного письма на заняттях з англійської мови в медичному ВНЗ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 34. С. 509. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_34_72.
5. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 216 с. (Серія «Альма-матер»).

УДК 811.161.2'373.43:94(477)'192/193"

Шарата Наталія – д-р пед. н., професор кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Волохова Анна – здобувачка вищої освіти факультету менеджменту, спеціальності D4 Публічне управління та адміністрування, Миколаївський національний аграрний університет

РЕПРЕСОВАНІ СЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У роботі досліджено вплив радянської мовної політики на розвиток української мови у 1920-1930-х роках. Проаналізовано процеси українізації та її згортання, наслідки правописної реформи 1933 року. Особливу увагу приділено репресованій лексиці, зокрема витісненню питомих українських слів і заміні їх формами, наближеними до російської мови. Розглянуто приклади вилучених лексем, а також окреслено їхній вплив на сучасний стан української мови, Обґрунтовано необхідність відновлення репресованих мовних елементів як важливої складової збереження національної ідентичності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання збереження мови набуває особливої актуальності. Використання української мови нерідко супроводжувалося політичним тиском і становило загрозу для носіїв. Одним із найвпливовіших інструментів втручання в розвиток української мови були репресії радянського уряду, які торкнулися як носіїв мови, так і її лексики. Мова є фундаментальним елементом національної ідентичності та збереження культурної пам'яті народу. З цієї причини вона часто ставала об'єктом політики обмеження. Саме тому вивчення репресованих слів є необхідним для відновлення мовної спадщини та забезпечення сталого розвитку української мови.

У 1923 році на території України було запроваджено політику «коренізації», яка передбачала використання української мови в сферах освіти, науки та культури. Її впровадження мало на меті підвищити довіру населення до радянської влади. Унаслідок цього, українська мова почала активно використовуватися в закладах освіти. У 1922 році налічувалося 6105 українських початкових шкіл, тоді як у 1930 році їхня кількість зросла до 14430. Українізація торкнулася і видавництва газети. Частка україномовних видань становила 87,5%. Збільшилася кількість друку журналів українською мовою, популярність здобули нові журнали місцевого видання. Однак уже у 1932-му році політику коренізації визнавали небезпечною. Упродовж 30-их років, в умовах штучного голодомору, радянська влада поновила процес русифікації українського народу. Попри відсутність офіційних заяв про

скасування українізації, розпочалися масові переслідування представників української інтелігенції. Українська мова поступово витіснялася та обмежувалася в публічному житті [1, с. 141-172]. Українська мова відображала культурну та національну приналежність українців. Її поширення серед різних прошарків населення сприяло зміцненню національної свідомості. Саме тому існування окремої мовної системи розглядалося як загроза для радянської влади, оскільки визначала існування окремої нації, що суперечило ідеології єдності радянського союзу.

У 1933 році було запроваджено новий український правопис, який уподібнював українську мову до російської. Особлива увага приділялася словам іншомовного походження. Лексику грецького походження з літерою θ (тета) змінено відповідно до російського зразка. Форми «етер», «катедра», «міт», «анатема» були замінені відповідно на «ефір», «кафедра», «міф», «анафема». Під повною забороною опинилася літера «ґ», обґрунтована надмірним націоналізмом та обмеженою кількістю слів із цією літерою. Хоча Борис Грінченко у редакції свого словника налічує близько 270 слів що починаються з літери «ґ». Вважалося, що вона є елементом, який віддаляє українську мову від російської [3, с. 265-268]. Повноцінне функціонування літери «ґ» в сучасній мові досі є обмеженим. У масовому вжитку відомі такі слова як «гудзик», «гава», «ганок». Насправді ж українська мова має набагато більше слів із літерою «ґ», які через тривалу русифікаційну політику були витіснені з активного мовлення. До таких слів належать: «гуля», «горготати», «гатунок», «глейкий». Повернення її вжитку є важливим елементом відновлення історичної та мовної норми. Таким чином, правописна реформа стала важливим чинником у процесі уніфікації української мови з російською, що супроводжувався звуженням її фонетичних і лексичних особливостей.

Ключову роль у процесі штучного уподібнення мов відіграли публікації Андрія Хвилі, у яких українська мовна традиція трактувалася як «націоналістична загроза». Передбачався перегляд словників, наукових робіт українською мовою з метою вилучити «небажані» до вживання слова. Особлива увага приділялася українській термінології. Унаслідок цієї політики відбулося системне витіснення питоми української лексики. На заміну термінам, утвореним на українській основі, стали поняття відповідні до загальної мовної політики радянського союзу. Заміну виправдовували «штучністю» походження та проявом «націоналізму». Репресії насамперед торкнулися українських синонімів. За наявності декількох слів на означення одного поняття, перевага надавалася тому слову, яке мало подібне звучання та форму до російського відповідника. У випадку з синонімами «відсоток» та «процент» перевага надавалася слову «процент». «Фолія» стала «фольгою», «вітріоль» - «купоросом», а «тенктура» - «картоном». Унаслідок уніфікації мовних засобів однакові іменники почали позначати як тривалі дії, так і їх завершені результати. Замість українських віддієслівних іменників «обробляння/оброблення» для позначення дії та «обріб» для позначення наслідку, у сучасному мовленні переважає слово «обробка». Маємо відповідно

«розробка» (замість розробляння/розроблення), «передача» (замість передавання/передання). Слова які не мали російських аналогів були вилучені з офіційних джерел [2]. Політика 1930-х років була спрямована на всебічну перебудову мовної системи. Мовні репресії охоплювали лексику різного функціонального рівня – від побутової мови до наукової термінології. Наявність коректної термінології визначала можливість розвитку української науки. Різноманітність лексики вказувала на здатність українського народу продукувати власні системи знання та розвиватися незалежно від радянського уряду.

До сьогоднішнього вжитку надійшли не всі слова української мови. Список репресованих слів подала у своїй праці Орися Демська-Кульчицька. Робота містила перелік лексичних одиниць, які було замінено або вилучено. Також були зазначені різні причини вилучення або видозмінення даних слів: архаїзм, штучне слово, застаріле, полонізм, не властиві українському мовцеві. У такий спосіб було замінено наступні слова:

Таблиця 1

Історична лексема	Радянський відповідник
Автомобілярня	Автозавод
Аркуш	Лист
Болото	Грязь
Світломір	Фотометр
Осоння	На сонці

Було вилучено також питомі українські слова:

- Багацько – означає значну, велику кількість чого-небудь. Вилучали як «небажане»;
- Піхотою – означає пересуватися пішки. Слово маркувалося як «розмовне», через що підлягало вилученню;
- Понурий – прикметник на позначення похмурого, сумного або невеселого настрою чи вигляду. Був маркований як «штучний архаїзм» і вилучений без призначення замітника;
- Пан – використовувалося як форма ввічливого звертання до чоловіка.
- Часопис – загальна назва для будь-якого періодичного видання. Слово було вилучено зі словників як таке, що «штучно відриває українську мову від російської» [3, с. 354-399].

Наведені приклади свідчать про системний характер мовних змін, що відбувалися в умовах радянської мовної політики. Вилучення та заміна лексичних одиниць підпорядковувалися загальній стратегії уніфікації української мови. Унаслідок цього українська мова зазнала значних втрат, зокрема в сфері термінології. Це підкреслює важливість подальших досліджень у напрямі популяризації питомої української лексики.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що мовні репресії 1920-1930-их років суттєво деформували українську мову. Вилучення питомих слів, змін у правописі та обмеження функціонування окремих мовних елементів призвели до звуження виражальних можливостей мови та часткової втрати її

самобутності. Водночас українська мова зберегла значний потенціал до відновлення, а її історична спадщина може бути повернена до активного вжитку.

Отже, значення відновлення репресованої лексики полягає у збагаченні сучасного мовлення та зміцненні національної ідентичності. Важливим є те, що саме через усвідомлення мовних втрат і роботу над поверненням забутих слів українське суспільство отримує можливість забезпечити повноцінний розвиток своєї мовної системи та зберегти її унікальність у майбутньому.

Література

1. Шевельов Ю. В. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус. Нью-Йорк : Вид-во “Сучасність”, 1987. 295 с.
2. Кочерга О. Мовознавчі репресії 1933 року. Інформаційний вебпортал «Ji Magazine» URL: <https://www.ji.lviv.ua/n35texts/kocherha.htm#up> (дата звернення: 20.04.2026).
3. Українська мова у ХХ сторіччі - історія лінгвоциду. Документи і матеріали / За ред. Л. Масенко. - К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 399 с.

Шарата Наталія – д-р пед. н., професор кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Головчак Анастасія – здобувачка вищої освіти спеціальності D4 Публічне управління адміністрування, Миколаївський національний аграрний університет

ЧИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У роботі розглянуто читання українською мовою як важливий чинник розвитку особистості в сучасному суспільстві. Проаналізовано його вплив на інтелектуальну сферу людини, зокрема на розвиток мислення, пам'яті, уяви та мовленнєвих навичок. Підкреслено значення регулярного читання для формування мовної культури, розширення словникового запасу та розвитку критичного мислення. Окрему увагу приділено ролі української мови як засобу глибшого сприйняття художніх і наукових текстів, а також як носія культурних і національних цінностей. Розглянуто вплив читання на формування морально-етичних орієнтирів особистості, розвиток емпатії, здатності до саморефлексії та розуміння соціальних явищ. Також висвітлено значення читання для емоційного розвитку, формування творчого мислення та здатності до самовираження. Показано, що читання українською мовою сприяє соціалізації особистості, розвитку комунікативних навичок, уміння аргументувати власну думку та брати участь у суспільному житті.

Читання є одним із найважливіших інструментів формування особистості, її світогляду, моральних орієнтирів та інтелектуального потенціалу. Особливо вагоме значення має читання рідною мовою, адже саме через неї людина найглибше сприймає зміст тексту, культурні коди та національні цінності. У контексті України читання українською мовою є не лише засобом пізнання, а й важливим чинником самосвідомості та громадянської ідентичності.

1. Читання як основа інтелектуального розвитку

Читання сприяє розвитку мислення, уяви, пам'яті та мовлення. Через книжки людина отримує доступ до знань у різних галузях: історії, науки, культури, філософії. Читання українською мовою дозволяє краще засвоювати інформацію, оскільки вона подається у природному для читача мовному середовищі. Це підвищує рівень розуміння тексту та сприяє формуванню критичного мислення.

Крім того, регулярне читання розширює словниковий запас, покращує грамотність і навички письма. Особливо важливо це для дітей і молоді, які формують мовну компетентність саме через читання. [3]

2. Формування національної ідентичності

Українська мова є носієм культури, традицій та історичної пам'яті народу. Читання творів українських авторів допомагає усвідомити свою приналежність до нації, зрозуміти її цінності та історичний шлях. Через художню літературу, поезію та публіцистику передається дух епохи, переживання народу, його боротьба та здобутки.

Читання українською мовою сприяє зміцненню національної свідомості, що особливо актуально в умовах глобалізації та інформаційного впливу інших культур. Воно допомагає зберегти мовну та культурну самобутність.

3. Морально-етичне виховання

Література відіграє важливу роль у формуванні моральних якостей особистості. Через образи героїв, їхні вчинки та життєві ситуації читач вчиться розрізняти добро і зло, формує власні етичні переконання. Українська література багата на твори, які порушують важливі моральні питання: справедливість, гідність, свободу, любов до Батьківщини.

Читання сприяє розвитку емпатії – здатності співпереживати іншим. Це особливо важливо для гармонійного розвитку особистості та її соціалізації. [2]

4. Розвиток емоційної сфери та творчого мислення.

Художні тексти стимулюють уяву, допомагають розвивати креативність та образне мислення. Читач, занурюючись у світ літературного твору, переживає різні емоції, що збагачує його внутрішній світ. Українська мова, зі своєю мелодійністю та виразністю, підсилює емоційний вплив тексту.

Крім того, читання може стати поштовхом до власної творчості: написання творів, віршів, що сприяє самовираженню особистості. [1]

5. Соціалізація та комунікативні навички

Читання українською мовою сприяє розвитку комунікативних навичок, адже допомагає краще формулювати думки, аргументувати свою позицію та

вести діалог. Людина, яка читає, легше адаптується у суспільстві, бере участь у культурному житті та громадських процесах.

Крім того, спільне обговорення прочитаних творів формує навички дискусії та поваги до думки інших.

Отже, читання українською мовою є потужним чинником розвитку особистості. Воно сприяє інтелектуальному, моральному, емоційному та соціальному становленню людини. Через читання формується національна ідентичність, розвивається мовна культура та критичне мислення. У сучасному світі важливо підтримувати інтерес до читання українською мовою, адже це є запорукою збереження культурної спадщини та розвитку суспільства.

Література

1. Грицак Н. Художня література як ресурс формування емоційного інтелекту майбутніх учителів-словесників в умовах війни в Україні.
<https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/sm/article/view/2794/2560>
2. Яценко Т.О. Розвиток читацької компетентності учнів ліцею у контексті нової парадигми шкільної літературної освіти.
<https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4737/YATZENKO.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Матвійчук О.Є. Читання як інструмент формування життєвої стратегії особистості в умовах інформаційного суспільства
<https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1180/1062>

Шарата Наталія – д-р пед. н., професор кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Кісліцина Альона – здобувачка вищої освіти спеціальності D4 Публічне управління та адміністрування, Миколаївський національний аграрний університет.

ДІАЛЕКТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглянуто особливості діалекту півдня України як важливої складової національної культури.

Діалект півдня України є важливою складовою мовної культури країни, оскільки він ілюструє, як цей регіон розвивався з плином часу, відображає різноманіття етнічних груп, які там проживають, та показує, чим відрізняється місцева культура. Він зберігає особливості живої розмовної мови, відображає світогляд її носіїв і є цінним інструментом для дослідження мовних функцій.

Діалектний лексикон та мовні особливості дозволяють скласти цілісну картину мовного середовища України та продемонструвати зв'язок між поколіннями.

Діалектні словники створюють лексику територіальних діалектів і дають пояснення щодо значення та використання слова. Співвідношення діалектного словника з говіркою, певним діалектом у мовному просторі, є його особливістю. У словниковій статті міститься інформація про область поширення лексем чи її окреме значення.

Степовий діалект, один із найпоширеніших в Україні, належить до південно-східної діалектної групи. Він охоплює території Кіровоградської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Одеської, Херсонської та Запорізької областей, поширюючись на значну частину півдня і сходу країни. Характерні для нього фонетичні, граматичні та лексичні особливості, зокрема специфічні варіанти вимови, особливості дієслівних форм і локальні мовні риси, виразно засвідчують його своєрідність порівняно з іншими українськими діалектами [1].

Сучасна описова діалектологія, що вивчає географічні відмінності української мови та визначає функціональні й генетичні зв'язки між мовними одиницями, швидко розвивається. Протягом ХХ століття українські діалектологи зібрали та систематизували великий масив матеріалів із різних регіонів країни. Наразі існує багато різних різновидів української мови, зокрема літературна, діалектна, жаргон, сленг та суржик [2]. Далі розглянемо характеристику саме діалектної форми української мови, зокрема на південних територіях країни.

Жива народна мова поділяється на три основні наріччя – південно-східне, південно-західне та поліське, у межах яких виокремлюють п'ятнадцять діалектів. Територіальний діалект вважається окремою формою національної мови, яка має відносну структурну цілісність і використовується як засіб спілкування між членами спільноти, об'єднаною територією, історичними культурними традиціями та власною самосвідомістю. Мовні особливості сучасної Миколаївщини залежать від поширення двох діалектів: подільського та степового [2].

Для дослідження мовних особливостей регіонів України існують спеціалізовані словники. Одним із таких є «Словник українських говірок Бузько-Інгульського міжріччя». Він містить лексику, яка відображає аспекти способу життя населення.

«Словник українських говірок Бузько-Інгульського міжріччя» містить лексику, яка відображає різноманітні аспекти способу життя населення цього багатонаціонального регіону. У досліджуваному регіоні проживають численні етнічні групи, зокрема болгари, греки, молдавани, німці, поляки, що безпосередньо вплинуло на розвиток місцевої мови. Унікальні аспекти повсякденного життя, звичаїв та господарської діяльності відображаються у запозичених словах та місцевих виразах [2]. Запозичення та локальні слова відображають особливості господарської діяльності, побуту й традицій.

Зокрема, фіксуються такі приклади, як *басина – обцементований колодязь, бринза – овечий сир, малай – кукурудзяний корж, бурдей – сарай, льок – приправа до юшки* [2].

Як показано з лексикографічних даних, більшість населення регіону належить до степових діалектів південно-східної діалектної групи. Тим не менш, діалекти, які належать до південно-західної діалектної групи, переважають у північно-західних районах. Це пояснює спільні риси з діалектами середньодніпровського та підільського, а також, певною мірою, з іншими діалектами. До діалектизмів, спільних із подільськими, відносяться: *горінь – різнокольорові нитки для вишивання, без – бузок, лохань – посудина, у якій місять тісто, мерва – дрібна терта солома* тощо [2].

Південний діалект української мови є важливим свідченням історичного, культурного та етнічного розвитку регіону, в якому збереглися унікальні фонетичні, граматичні та лексичні особливості, сформовані під впливом різних народів і культур. Вони також є сполучною ланкою між носіями мови різних поколінь.

Література

1. О. Г. Нестерчук. Українська діалектологія. 2023. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23153>
2. А. П. Супрун. Українська діалектна лексикографія та місце в ній «Словника українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя» 2017. С. 59-64. URL: https://www.researchgate.net/profile/Irina-Rudolfovna-Zilenko/publication/349119256_Miz_narodami_sin_narodu_a_mala_proza_Vasila_Hmeluka_mizvoennoi_dobi/links/60216e34299bf1cc26b2395d/Miz-narodami-sin-narodu-a-mala-proza-Vasila-Hmeluka-mizvoennoi-dobi.pdf#page=59

СЕКЦІЯ «ФЕНОМЕН МЕНТАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ НАШОГО НАРОДУ В ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ ВОЄННІЙ АГРЕСІЇ»

Курепін Вячеслав – кандидат економічних наук, доцент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет.

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВІЙНУ

Психологічна резильєнтність молоді виявляється як здатність адаптуватися до стресу, зберігати емоційну стійкість та соціальні зв'язки під час воєнного стану. Вона включає внутрішні ресурси на адаптацію, підтримку оточення та конкретні стратегії подолання труднощів, сприяючи збереженню здоров'я й життя та розвитку.

Постійна загроза безпеці, втрата звичного середовища та соціальних зв'язків під час воєнного стану мають суттєвий вплив на психічний стан молоді. Підвищений рівень тривожності, страху та емоційного напруження негативно позначаються на психологічному благополуччі. Спостерігається порушення сну, зниження концентрації уваги, емоційна нестабільність [4, с. 19] і відчуття невизначеності щодо майбутнього.

Важливою передумовою розвитку психологічної резильєнтності є здатність молоді до адаптації, за рахунок мобілізації внутрішніх ресурсів та формування нових життєвих стратегій. Важливо подолати труднощі та відновитися після негативного впливу життєвих подій [5, с. 19]. Під тиском обставин вона здатна знаходити ресурси для подолання проблем та проявляти внутрішню стійкість, здатність зберігати психічне здоров'я.

Резильєнтна особистість не лише вміє виживати у складних умовах, вона використовує труднощі для особистісного розвитку, надбання нових навичок та зміцнення емоційної стабільності. Охоплюючи як психологічні, так і соціальні фактори резильєнтність направлена на конструктивні стратегії подолання стресу та внутрішню віру у власні сили. Формування резильєнтності розглядається як важливий аспект розвитку психічного здоров'я та життєстійкості людини.

Під час стресових ситуацій резильєнтність забезпечує внутрішній опір, адаптацію до несприятливих й невизначених обставин. У критичних ситуаціях важливо зберігати ясне мислення, справлятися з емоційним напруженням, приймати ефективні рішення [6, с. 19], зокрема задля збереження свого здоров'я та життя, благополуччя тих, хто знаходиться поруч.

Резильєнтність перетворює стрес на стимул для розвитку, дозволяє вчитися на власних помилках і зміцнювати внутрішню стабільність. Завдяки резильєнтності можливо витримувати труднощі, знаходити ресурси для

самопідтримки та підтримки оточуючих. Загальна ефективність подолання стресу значно зростає за рахунок поєднання внутрішніх та зовнішніх факторів, які взаємодіють і впливають на здатність ефективно долати життєві труднощі.

Внутрішні фактори включають особистісні характеристики, такі як впевненість у власних силах, емоційна стабільність, позитивне мислення та здатність до саморегуляції. Зовнішні чинники пов'язані із підтримкою близьких людей, дружніх стосунків та безпечного освітнього середовища. Важливий досвід подолання труднощів, він формує віру у власну спроможність та стимулює розвиток адаптивних стратегій поведінки.

Помітити резильєнтність у молоді можна в різних аспектах їхньої життєдіяльності, зокрема прагнення здобувати знання та саморозвиток, навіть коли традиційна освіта недоступна. Вони, навіть у складних умовах воєнного стану, знаходять можливість для дистанційного (змішаного) навчання [1, с. 285] чи самостійного опанування нових знань.

У здатності спілкуватися з друзями, ділитися переживаннями та разом знаходити безпечні шляхи подолання труднощів. Вони виявляють гнучкість і швидко адаптуються до змін, зокрема організують творчі та ігрові проєкти для однолітків, організують безпечне дозвілля в умовах війни. Підлітки активні у соціальних зв'язках, беруть участь у волонтерських ініціативах, змінюють місце перебування.

Емоційна підтримка та відчуття належності через стратегії подолання стресу (активне підтримання соціальних контактів через онлайн-платформи) допомагають їм підтримувати психологічну рівновагу [3, с. 870]. Проявляти емоції та знаходити сенс у складних обставинах допомагає творчість (малювання, створення музики чи відео тощо). Регулювати напруження, зменшувати тривогу та підтримувати енергетичний баланс допомагає фізична активність. Незайве застосовувати методи саморегуляції. Підліткам під силу оволодіти дихальними вправами, медитацією та техніками релаксації.

Психологічна стійкість молоді під час війни відбувається через поєднання особистісних та соціальних ресурсів, вони формують у молоді внутрішню впевненість у власних силах, навчають підлітків саморегуляції емоцій, здатності до конструктивного вирішення проблем та прийняття рішень у стресових ситуаціях. Такі умови дозволяють ефективно адаптуватися до складних обставин та зберігати психічне здоров'я.

Ось кілька конкретних прикладів поєднання особистісних та соціальних ресурсів у молоді під час війни. Підліток, змушений переїхати до нового міста (вимушена евакуація) [2, с. 80] реалізує власні здатності до саморегуляції та планування організації своєї діяльності, підтримка батьків й близьких сприяє його адаптації до нових умов, головне зменшується рівень тривожності.

Наступний приклад, підліток переживає втрату близьких, використовуючи внутрішню здатність до емоційного самозаспокоєння та рефлексії. В таких умовах додатково є необхідність у підтримці, яку він може знайти у творчих колективах, де отримує розуміння та підтримку інших, можливість висловлювати емоції, зміцнює його стійкість та віру у власні сили.

Розвиток резильєнтності не обмежується внутрішніми ресурсами підлітка: саме поєднання особистісних якостей та соціальної підтримки дозволяє молоді ефективно подолати складні обставини війни.

Психологічна резильєнтність в умовах війни допомагає молоді збереженню ментального здоров'я, забезпечує своєчасну ефективну адаптацію до невизначених умов й екстремальних обставин. Вона забезпечує здатність протистояти тривалому стресу, зберігати емоційне рівновагу, зокрема в умовах невизначеності, ризиків й небезпек та втрат.

Важлива участь молоді у освітніх та тренінгових програмах, які спрямовані на розвиток психологічної стійкості, формування практичних навичок подолання стресу, розвитку емоційного інтелекту та критичного мислення. Отже, психологічна резильєнтність молоді виступає не лише механізмом виживання у воєнних умовах, а й фактором особистісного зростання та розвитку. Вона зумовлює трансформацію травматичного досвіду у джерело внутрішньої сили, формує здатність до подолання майбутніх викликів та забезпечує основу для відновлення.

Література

1. Бацуровська І. В., Лимарь О. О. Переваги дистанційного навчання інженера аграрної галузі // Світ дидактики: дидактика в сучасному світі : зб. матеріалів III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 07-08 листопада 2023 р.). Київ : Людмила, 2024. С. 284-286. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/17106>.
2. Іваненко В.С. Демографічні зміни та стійкість в Україні. Проблематика і перспективи сталого розвитку України в аспекті синергії інтеграції економіки, бізнесу та HR-інжинірингу : матеріали III всеукраїнської наукової конференції студентів та молоді (м. Хмельницький, 15 травня 2025 р.). Хмельницький : ХНУ, 2025. С. 78-81. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22280>.
3. Іваненко В. С. Змістові особливості виховної роботи в Миколаївському національному аграрному університеті // Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D» : матеріали III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 22–23 лютого 2023 року). Полтава : ПУЕТ, 2023.. С. 869-873. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13196>.
4. Іваненко В. С. Стресостійкість, як вид психологічної особистості // Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості : тези доповідей за результатами тематичного «круглого столу», м. Миколаїв, 9 грудня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 18-20. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12066>.
5. Курепін В. М. Стати сильнішим в сучасному суспільстві, новий підхід до поняття «Безпека». Поняття «Безпека» в науковому та міжкультурному вітчизняному (українському) та європейському дискурсах : матеріали Всеукраїнського соціолінгвістичного семінару (м. Суми, 30 жовтня 2023 року). Суми : Сумський національний аграрний університет, 2023. С. 10-15. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15781>.
6. Лотарева Д. В. Робота й особисте життя: пошук балансу. Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20-21 жовтня 2025 р.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2025. С. 397-399. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22812>.

Курепін Вячеслав – кандидат економічних наук, доцент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет.

Дідняк Анастасія – здобувачка вищої освіти спеціальність 015 «Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології)», Миколаївський національний аграрний університет.

СТІЙКІСТЬ СВІДОМОСТІ: ЯК УКРАЇНЦІ ПРОТИСТОЯЛИ ВОЄННИМ ЗАГРОЗАМ

Стійкість свідомості українців є важливим фактором протидії воєнним загрозам. Забезпечення здатності зберігати критичне мислення, емоційну рівновагу та адаптивність сприяє подоланню стресу, протистоянню дезінформації та підтримці соціальної згуртованості суспільства.

В сучасних умовах існування нашої держави проблеми психологічної стійкості населення набувають особливої гостроти. Громадяни України стикаються з тривалим стресом, небезпекою, втратами та постійною невизначеністю. Умови воєнного стану спричиняють підвищений рівень тривожності, емоційного виснаження, дезорієнтації та зниження здатності до ефективного прийняття рішень.

Ускладнює психічний стан інформаційний тиск, поширення дезінформації та надмірне споживання негативного контенту [4, с. 257]. В умовах послаблення впевненості у майбутньому уразливими стають майже всі цивільні особи, особливо молодь, внутрішньо переміщені особи та люди, які безпосередньо пережили травматичний досвід.

Протидіяти воєнним загрозам громадянам допомагає стійкість свідомості. Вона виступає важливим ресурсом, що забезпечує здатність людини зберігати ясність мислення, критично оцінювати інформацію та контролювати власні емоційні реакції. Свідомість дозволяє протистояти маніпуляціям та дезінформації, не піддаватися паніці, підтримувати внутрішню рівновагу навіть у складних невизначених та небезпечних умовах.

Стійкість формує відповідальне ставлення до власних дій, зміцнює соціальну згуртованість і підтримує здатність до конструктивної взаємодії в суспільстві, навіть під час воєнного стану. Вона є не лише індивідуальним психологічним ресурсом, а й важливим фактором колективної безпеки [3, с. 271] та ефективного протистояння викликам війни.

На психічний стан громадян України має вплив різні воєнні загрози, але майже всі вони пов'язані з постійним відчуттям небезпеки, невизначеності та переживанням втрат. Глибокий та тривалий вплив формує хронічний стрес, який завжди супроводжується підвищеною тривожністю, емоційною

напруженістю та виснаженням. Люди змушені адаптуватися до частих змін обставин, що потребують значних психологічних ресурсів які можуть призводити до перевтоми та зниження здатності до ефективного функціонування.

Додатковим фактором впливу на психічний стан є інформаційне навантаження, зокрема постійний потік новин, інформація насичена негативними чи травматичними подіями тощо. Ці фактори сприяють формування стану тривалої напруженості, зниження концентрації уваги та виникнення відчуття безпорадності. Суттєвими є такі фактори: вимушене переселення, розлука з близькими, порушення звичного способу життя та соціальних зв'язків [1, с. 80]. Такі обставини підсилюють емоційну нестабільність і можуть викликати відчуття ізоляції.

Для свідомості наслідки впливу виявляються в ускладненні прийняття рішень, зниженні здатності до критичного мислення, посилення страху та песимістичних настроїв. У деяких випадках це призводить до формування стійких негативних психоемоційних станів, зокрема хронічної тривоги або емоційного вигорання. Але у частини населення спостерігається мобілізація внутрішніх ресурсів та розвиток психологічної стійкості, що дозволяє адаптуватися до умов війни та зберігати здатність до активної життєдіяльності.

В умовах війни одним з визначальних факторів має бути здатність людини зберігати ясність мислення та контроль емоційних реакцій. Підтримувати внутрішню рівновагу при постійному впливі стресових факторів допомагає нам стійкість свідомості [6, с. 788], яка критично оцінює інформацію, зберігати здатність не піддаватися паніці та маніпуляціям, також приймати зважені рішення у складних та небезпечних ситуаціях. Людина зі сформованою стійкістю здатна підтримувати соціальну активність, відповідально ставитися до своїх дій і зберігати віру в майбутнє, навіть за умов невизначеності, ризиків та загроз.

Ефективну адаптацію до кризових обставин забезпечують індивідуальні ресурси людини. До них належать здатність до саморегуляції, емоційна зрілість, внутрішня мотивація, відповідальність і сформовані життєві цінності. Когнітивна гнучкість також відіграє важливу роль, вона дозволяє переосмислювати ситуацію, знаходити альтернативні рішення та пристосовуватися до змін. Це забезпечує не лише протидію негативному впливу війни [2, с. 18], а й сприяє особистісному зростанню, зміцненню внутрішньої витривалості та здатності ефективно функціонувати в умовах тривалого стресу.

В умовах війни кібер (інформаційна) гігієна стає важливою складовою стійкості свідомості. Вона дозволяє зменшити негативний вплив інформаційного середовища на психо-емоційний стан людини [7, с. 475]. Потік новин та інформації під час воєнного стану має переважно тривожний чи травматичний характер, завдяки цьому спричиняє емоційне виснаження, підвищення рівня тривожності та втрату здатності до об'єктивного сприйняття

реальності. Особливе значення набуває вміння свідомо регулювати обсяг та зміст споживаної інформації, при цьому зберігати баланс між освіченістю та психологічним благополуччям.

Зменшити вплив дезінформації, яка в умовах війни часто використовується як інструмент психологічного тиску, допомагає здатність аналізувати джерела, перевіряти достовірність повідомлень та уникати емоційного реагування на неперевірені чи маніпулятивні матеріали. Важливим є критичне сприйняття інформації, свідоме обмеження надмірного споживання негативного контенту [5, с. 168], яке допомагає знизити рівень стресу та запобігти емоційному виснаженню. Кібербезпека та кібергігієна сприяє збереженню ясності мислення, підтримує емоційну рівновагу та підвищує здатність людини до адекватного реагування на виклики війни.

Практичні стратегії зміцнення стійкості спрямовані на розвиток здатності реагувати на стресогенні впливи, зберігати емоційну рівновагу та забезпечувати активне функціонування в умовах невизначеності. Вагоме значення має усвідомлене ставлення до власних емоційних переживань, що сприяє їх осмисленню та конструктивному опрацюванню.

Отже, стійкість свідомості є не лише механізмом психологічного захисту, а й забезпечує національну безпеку та суспільну згуртованість. Вона сприяє мобілізації індивідуальних та колективних ресурсів, які трансформують кризовий досвід у потенціальному розвитку та формує основу для відновлення та стабільного функціонування у післявоєнний період.

Література

1. Іваненко В.С. Демографічні зміни та стійкість в Україні. Проблематика і перспективи сталого розвитку України в аспекті синергії інтеграції економіки, бізнесу та HR-інжинірингу : матеріали III всеукраїнської наукової конференції студентів та молоді (м. Хмельницький, 15 травня 2025 р.). Хмельницький : ХНУ, 2025. С 78-81. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22280>.
2. Іваненко В. С. Стресостійкість, як вид психологічної особистості // Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості : тези доповідей за результатами тематичного «круглого столу», м. Миколаїв, 9 грудня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 18-20. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12066>.
3. Курепін В. М., Іваненко В. С. Екологія та війна, погляд через минуле у майбутнє, глобальні виклики, загрози // *Ekologia i racjonalne zarzadzanie przyroda: edukacja, nauka i praktyka [Zasób elektroniczny]: materiały z międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej* (Łomża – Żytomierz, 15.11.2023 r.). Łomża : MANS w Łomży, 2023. С. 265-275. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/16200>.
4. Курепін В. М., Самойленко О. О., Бацуровська І. В. Кібербезпека цифрового освітнього середовища як складова системи безпеки праці та життєдіяльності. Суспільство та національні інтереси: журнал. 2025. № 11(19). С 255-268. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11\(19\)-255-267](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11(19)-255-267). <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22584>.
5. Петровських А. Формування національно-патріотичної свідомості молоді. Сучасні парадигми соціально-гуманітарного розвитку : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 18 листопада 2025 р.). Миколаїв : МНАУ, 2025. С.166-169. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22878>.

6. Професійна мобільність та безпека: як ефективно використовувати соціальні мережі для кар'єрного розвитку / І. В. Бацуровська, Г. С. Кашина, В. М. Курепін, В. В. Любарець. Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2025. № 2(32). С. 787-799. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-787-799](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-787-799).

7. Самойленко О. О., Бацуровська І. В., Курепін В. М. Кібергігієна та безпека життєдіяльності як ключові елементи цифрової компетентності здобувачів освіти. Національні інтереси України. 2025. № 11(16). С 461-477. DOI:[https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11\(16\)-461-476](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11(16)-461-476).

Курепін Вячеслав – кандидат економічних наук, доцент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет.

Лотарєва Дар'я – здобувачка вищої освіти спеціальність 015 «Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології)», Миколаївський національний аграрний університет.

УКРАЇНЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФЕНОМЕН АДАПТАЦІЇ

Анотація. Розглянуто феномен адаптації українців в умовах війни як динамічний процес пристосування до стресових обставин. Висвітлено роль індивідуальних та соціальних ресурсів, стратегій подолання стресу та їх значення для збереження психічного здоров'я та стабільності суспільства.

Феномен адаптації українців в умовах війни відображає здатність населення пристосовуватися до екстремальних обставин. Будучи складним та багатовимірним процесом він зберігає психічне здоров'я та соціальну активність. Адаптація охоплює зміни у звичних моделях поведінки, переосмислення життєвих цінностей та формує нові стратегії реагування на стресові виклики та загрози.

Цей процес полягає в забезпеченні психологічної стійкості, емоційної рівноваги та зберігає здатність до продуктивної діяльності [1, с. 56]. Він дозволяє зменшити негативний вплив травматичних подій, підтримує соціальну стабільність, оскільки забезпечує збереження соціальних зв'язків, довіри та взаємодії між людьми.

У багатовимірному процесі взаємодії особистості з навколишнім середовищем адаптація досягається рівновагою між внутрішніми потребами та зовнішніми умовами. Психологічна концепція адаптації розглядається як динамічний механізм, який забезпечує пристосування до змін при подоланні стресу. Він зберігає цілісність особистості, охоплюючи свідомі та несвідомі

процеси, зокрема когнітивну оцінку ситуації, емоційне реагування та поведінкові стратегії.

Адаптація тісно пов'язана з копінг-стратегією та саморегуляцією. Це не пасивне пристосування, це активний процес, у якому особистість змінює довкілля [5, с. 434], інтерпретує події та формує нові моделі поведінки відповідно до обставин, які склалися. Когнітивна гнучкість має особливе значення, вона дозволяє переосмислювати досвід, шукати альтернативні способи дії. Емоційна регуляція забезпечує стабільність психічного стану. Контекст адаптації полягає в інтеграції особистості у соціальне середовище, яка передбачає збереження соціальних зв'язків, виконання ролей та підтримку взаємодії з іншими людьми.

Процес адаптації населення у воєнних умовах постійно змінюється, змушуючи громадян швидко переформовувати звичні моделі поведінки та способи взаємодії з середовищем перебування. Формування стану хронічного стресу зумовлюють невизначеність майбутнього, постійну загрозу життю, необхідність прийняття рішень у кризових ситуаціях. Водночас, ці обставини стимулюють мобілізацію внутрішніх ресурсів і розвиток нових стратегій пристосування до змін [2, с. 241].

Стресові фактори, такі як: розлука з близькими, порушення звичних соціальних зв'язків, втрата житла, вимушене переселення, навантаження, пов'язане з постійним потоком новин посилює емоційне напруження та тривожність. Невизначені обставини призводять до виснаження психічних ресурсів, зниження концентрації уваги та ускладнення процесів прийняття рішень.

Спосіб життя населення в умовах війни значно змінюється, відбуваються зміни побутових умов, режим дня, форми зайнятості та соціальної активності [4, с. 269]. Громадяни адаптуються до нових реалій, зокрема життя в укриттях, дистанційної роботи чи навчання, обмеженої мобільності та постійної готовності до надзвичайних ситуацій. Така трансформація вимагає високого рівня гнучкості та здатності до швидкої адаптації. В умовах тривалого стресу стає як викликом, так і фактором розвитку нових адаптивних можливостей.

Швидка адаптація в умовах війни передбачає швидке пристосовування людини у стислі терміни до різких змін та небезпечних обставин, зберігаючи психологічну рівновагу. Звичні способи поведінки при реагуванні на загрози втрачають ефективність. Виникає потреба у виробленні нових стратегій дій, активізації механізму мобілізації ресурсів. Під впливом безлічі факторів людина швидко переорієнтовується, вона здатна приймати рішення та діяти відповідно до ситуації.

Формування швидкої адаптації відбувається при інтенсивному впливі стресових факторів, які стимулюють внутрішні резерви особистості [3, с. 18]. Важливу роль відіграють індивідуальні особливості, зокрема когнітивна гнучкість, емоційна стійкість та здатність до саморегуляції, які забезпечують швидке переосмислення ситуації та вибір адекватних моделей поведінки.

Значно полегшує процес пристосування соціальне оточення людини та наявність чіткої інформації щодо дій у кризових умовах. Важлива підтримка з боку суспільства та близьких. Водночас неодноразовість виникнення ризиків й загроз провокує поступове звикання до нових умов, сприяє закріпленню адаптивних моделей поведінки. Швидка адаптація стає не лише реакцією на загрозу, а й важливим механізмом виживання та подальшого розвитку особистості в умовах тривалого стресу.

Ефективно пристосовуватися до змін та долати стресові ситуації допомагають індивідуальні ресурси адаптації людини. Вони проявляються на рівні емоційної стійкості, здатності до саморегуляції, внутрішній мотивації та впевненості у своїх можливостях. Ці якості людини можуть контролювати власні реакції, знижувати рівень тривожності та зберігати здатність до раціонального мислення навіть у складних умовах.

Такий індивідуальний ресурс як когнітивна гнучкість дозволяє переосмислювати ситуації, знаходити альтернативні шляхи вирішення проблем. Вона також здатна адаптувати поведінку відповідно до нових обставин, сформувані життєві цінності які надають сенс нам діяти та підтримувати внутрішню стійкість у кризових ситуаціях. Значну роль відіграють відповідальність та цілеспрямованість.

Важливою складовою процесу адаптації кожної особистості є стратегія подолання стресу. Вона забезпечує здатність людини ефективно реагувати на складні життєві обставини та зберігати психічне здоров'я. Використання різних стратегій в умовах війни потребує свідомості адже тривалий вплив стресових факторів призводить до емоційного виснаження та зниження адаптивних можливостей. Подолання стресу відбувається через активну позицію людини, спрямовану на розуміння власних емоцій, їх регуляцію та пошук конструктивних способів реагування.

В умовах війни необхідна підтримка психічного здоров'я, яка буде поєднувати внутрішні та зовнішні ресурси. Важливим є розвиток саморегуляції, яка дозволяє знизити рівень тривожності та підтримувати емоційну рівновагу. Зменшує ізоляцію соціальні зв'язки, спілкування з близькими, спільна діяльність.

Отже, адаптація під час воєнного стану це не лише процес пристосування до складних обставин, а й важливий чинник особистісного та суспільного розвитку. Вона забезпечує мобілізацію індивідуальних та колективних ресурсів, сприяє трансформації кризового досвіду в потенціал зростання та формує основу для відновлення та стабільного функціонування як особистості, так і суспільства в післявоєнний період.

Література

1. Дідняк А. Толерантність - шлях до взаєморозуміння, мистецтво співіснування у світі різноманіття. Сучасні парадигми соціально-гуманітарного розвитку : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 18 листопада 2025 р.). Миколаїв : МНАУ, 2025. С. 55-58.
URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22836>.

2. Іваненко В. С. Національно-патріотичне виховання молоді як складова побудови незалежної держави. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр.наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС 2023. С. 239-242. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/14176>.

3. Іваненко В. С. Стресостійкість, як вид психологічної особистості // Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості : тези доповідей за результатами тематичного «круглого столу», м. Миколаїв, 9 грудня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 18-20. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12066>.

4. Курепін В. М., Іваненко В. С. Екологія та війна, погляд через минуле у майбутнє, глобальні виклики, загрози // Ekologia i racjonalne zarządanie przyrodą: edukacja, nauka i praktyka [Zasób elektroniczny]: materiały z międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej (Łomża – Żytomierz, 15.11.2023 r.). Łomża : MANS w Łomży, 2023. С. 265-275. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/16200>.

5. Курепін В. М. Ресурс на адаптацію, як молоді впоратися з психологічними проблемами в мінливих обставинах сучасності // Сучасна наука: інновації та перспективи : матеріали міжнар. мультидисциплінарної наук.-практ. інтернет-конф. молодих дослідників, здобувачів вищої освіти та науковців 6-7 квітня 2023р. м. Київ. Київ : Київський інститут залізничного транспорту Державного університету інфраструктури та технологій, 2023. С. 431-435. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13350>.

Маєр Юлія – доктор філософії в галузі «Психологія», доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет

БАГАТОРІВНЕВА ДЕТЕРМІНАЦІЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

В тезах розглядається багаторівнева детермінація резильєнтності особистості в умовах воєнних викликів. Підкреслюється, що за умов тривалого воєнного стресу резильєнтність виступає інтегративним психологічним конструктом, який забезпечує адаптацію, психічну рівновагу та розвиток особистості. Аналізується вплив індивідуально-психологічних (емоційна регуляція, когнітивна гнучкість, оптимістичне мислення, смисложиттєві орієнтації), соціальних (підтримка сім'ї, громади, професійних і волонтерських спільнот) та інституційних чинників (доступ до медичної, соціальної й психологічної допомоги) на формування резильєнтності.

В умовах воєнних дій резильєнтність набуває особливого значення як провідна психологічна характеристика, що визначає здатність особистості протистояти тривалим психоемоційним і фізичним викликам. Сучасні воєнні реалії формують середовище підвищеної невизначеності, постійної загрози життю, втрат, руйнувань та хронічного стресового навантаження, що суттєво

трансформує умови функціонування особистості. У даному контексті резильєнтність виступає як інтегративний психологічний конструкт, який забезпечує не лише базову здатність до виживання, але й можливість адаптації, відновлення психічної рівноваги та подальшого особистісного розвитку.

Воєнний стрес характеризується пролонгованою дією травматичних факторів, що призводить до стану хронічної психологічної напруги. За таких умов резильєнтність проявляється у здатності особистості підтримувати функціональну стабільність психіки навіть за умов тривалої небезпеки та невизначеності. Особливого значення набуває механізм адаптації до зміненої реальності, оскільки людина змушена постійно переосмислювати власний досвід, коригувати поведінкові стратегії та знаходити нові ресурси психологічної рівноваги.

Важливим аспектом резильєнтності є здатність до подолання травматичного досвіду. Люди, які безпосередньо стикаються із наслідками війни, переживають втрати близьких, руйнування життєвого простору, фізичні ушкодження та інші психотравмувальні події. В таких умовах резильєнтність виконує функцію психологічного механізму, що дозволяє інтегрувати травматичний досвід в загальну життєву історію особистості, зменшуючи його деструктивний вплив і сприяючи збереженню здатності до подальшого функціонування.

Водночас, в сучасних дослідженнях, дедалі більше уваги приділяється колективному виміру резильєнтності. У воєнних умовах психологічна стійкість особистості значною мірою залежить від соціального контексту, в якому вона перебуває. Підтримка з боку сім'ї, громади, військових колективів, волонтерських та гуманітарних організацій формує важливе ресурсне середовище, що сприяє подоланню кризових станів. Таким чином, резильєнтність слід розглядати не лише як індивідуальну характеристику, але й як соціально зумовлений феномен [2, с.74-75].

Формування резильєнтності визначається взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх належать емоційна регуляція, оптимістичне мислення, когнітивна гнучкість та наявність смисложиттєвих орієнтацій. Емоційна регуляція забезпечує контроль над інтенсивними негативними переживаннями, такими як страх, тривога чи гнів, що є особливо актуальним у ситуаціях постійної загрози. Оптимістичне мислення виконує функцію психологічної підтримки, оскільки орієнтація на позитивне майбутнє дозволяє зберігати надію навіть в критичних умовах. Когнітивна гнучкість забезпечує здатність швидко адаптуватись до змін і приймати нові умови реальності, тоді як смисложиттєві орієнтації надають поведінці особистості внутрішньої стабільності та спрямованості.

Зовнішні чинники включають соціальну та інституційну підтримку, а також стабільність тилового середовища. Соціальна підтримка з боку близького оточення та професійних спільнот виступає важливим ресурсом психологічного відновлення. Інституційна підтримка, що включає доступ до

медичних, соціальних і психологічних послуг, забезпечує системну допомогу особам, які перебувають у кризових станах. Водночас наявність відносно безпечного та стабільного середовища дозволяє задовольняти базові потреби, що є фундаментальною умовою відновлення психічної рівноваги [2, с. 76].

Прояви резильєнтності в умовах війни є багатовимірними. Важливим її результатом є збереження здатності особистості до функціонування в соціальній, професійній та сімейній сферах навіть за умов високого рівня стресу. У деяких людей спостерігається феномен посттравматичного зростання, який проявляється в переосмисленні життєвих цінностей, посиленні внутрішніх ресурсів та формуванні нових життєвих пріоритетів. Окремо слід відзначити посилення колективної згуртованості, яке проявляється у взаємній підтримці в межах громад, військових підрозділів та волонтерських ініціатив, які стають важливими чинниками психологічної стабілізації.

Формування резильєнтності може бути підсилене через реалізацію індивідуальних, соціальних та психологічних стратегій. На індивідуальному рівні ефективними є копінг-стратегії, такі як саморефлексія, ведення щоденників, практики усвідомленості, а також підтримка фізичного стану організму через режим харчування та фізичну активність навіть в умовах обмежених ресурсів. Важливим є також пошук життєвого сенсу, який дозволяє зберігати внутрішню мотивацію та психологічну стабільність [3, с. 36].

На соціальному рівні значущими є розвиток волонтерської діяльності, створення громадських центрів підтримки та забезпечення достовірного інформаційного середовища, яке знижує рівень тривожності. Психологічна допомога включає кризове консультування, тренінги зі стрес-менеджменту та групові форми роботи з різними категоріями постраждалих, що сприяє відновленню психоемоційної рівноваги [3, с. 38-39].

Особливої уваги в контексті формування резильєнтності потребують вразливі групи населення. Військовослужбовці зазнають надвисокого психоемоційного навантаження, що підвищує ризик розвитку посттравматичних розладів, тому їхня резильєнтність формується через професійну підготовку, бойову взаємопідтримку та психологічну реабілітацію [1, с. 83].

Цивільне населення, зокрема внутрішньо переміщені особи та постраждалі від бойових дій, потребує комплексної соціально-психологічної допомоги для відновлення стабільності. Діти та підлітки є особливо чутливою групою, для якої критично важливими є безпечне середовище, стабільність освітнього процесу та психологічний супровід [1, с. 85].

В контексті досліджуваної проблематики важливо також враховувати гендерний вимір формування резильєнтності, оскільки соціальні ролі, очікування та способи подолання стресу можуть відрізнятися у жінок і чоловіків, впливаючи на специфіку адаптаційних ресурсів особистості. Таким чином, резильєнтність в умовах воєнних викликів є складним багаторівневим феноменом, що формується на перетині індивідуально-психологічних,

соціальних та інституційних чинників і визначає не лише здатність до виживання, але й можливості подальшого відновлення та розвитку особистості й суспільства загалом.

Література

1. Мельничук І.Я. Теоретико-методологічні основи розвитку та корекції резильєнтності. *Наукові записки. Серія: Психологія*, 2024. №2. С. 82-87. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-12>
2. Руденко О.В., Гонтар Ю.В. Структура резильєнсу у контексті розвитку резильєнтності особистості. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 2022. Том 33 (72) № 2. С. 73-78. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/12>
3. Чиханцова О.А. Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 2023. Том 34 (73) № 1. С. 35-40. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/07>

Муляр Володимир – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Поліського національного університету

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І МЕНТАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Аналізується природа російсько-української війни, доводиться її екзистенційний характер. Формулюються деякі чинники ментальної стійкості українців у протистоянні російській агресії.

Вже через кілька місяців після початку широкомасштабної війни росії проти незалежної України багатьом фахівцям і політичним експертам, в тому числі і автору цих рядків [1, с. 32–329], стало ясно, що ця війна має особливий статус, статус екзистенційного конфлікту. Сьогодні ж, на п'ятому році цього кровопролитного жахіття, я впевнений в тому, що практично ні в кого не викликає сумнівів цей жорсткий висновок. Бо агресія росії проти нашої країни не вкладається в логіку звичайної війни. Нічим не виправдані звірства, які чинили окупанти над мирними мешканцями в Бучі, Маріуполі, Ізюмі, в інших містах і селах України, не можна пояснити жодною логікою війни. Не пояснюються правилами ведення війни і катування полонених українців у тюрмах росії. Тому логічно напрошується питання: чим це пояснити – варварством агресора, його віковичною заздрістю та відповідною ненавистю до розумного, інтелігентного, вихованого на людських цінностях народу, який бажає влаштувати своє життя самостійно, без вказівок збоку? Чи це виправдовується тваринною потребою завоювання нових територій і послідовним перетворенням їх на місце, непридатне для нормального людського життя, як це завжди робили росіяни? Адже історія не дає жодного

прикладу, коли б ця ненаситна держава, окупувавши чужі території, зростила на них квітучий сад, комфорт для громадян, прославивши себе, таким чином, у якості цивілізованої держави. Однак ні. Складається враження, що цей народ чи нація (ще потрібно підібрати адекватне слово для точного позначення) живе за принципом сарани, яка, зайшовши на нову територію, пожирає там все, що є, а потім з таким самим успіхом суне далі, знищуючи все на своєму шляху. Чи може ця війна – вираз одвічного бажання цієї країни (росії) показати, насамперед, собі та оточуючому світу велич так званого «русского мира», як вони, московити, собі уявляють велич народу взагалі. А заодно налякати усіх навколо, як це родить «пітерська шпана» у підворотні... Що означає ця війна і ці звірства окупантів?

Як видається, жодне з поставлених питань на рівні здорового глузду не має вичерпного пояснення, але відповідь на кожне з них має певний зміст. Російська агресія проти України засвідчує одночасно все. І варварство народу, зрощеного на страшній суміші ординської жорстокості, хамства і безкультур'я, багатовікової озлобленості та імперської агресивності. І практичної, а може і генетичної його нездатності до демократичного переродження, що прекрасно ілюструє історія росії. І бажання постійно розширювати свою територію при абсолютній неспроможності і небажанні цю територію цивілізувати, олюднити, окультурити. І настійлива потреба якоїсь химерної величі російської держави і народу при повному ігноруванні справжніх критеріїв такої величі.

Найкраще ж і повне пояснення, на мою думку, дає історія цієї країни. Ключовий висновок в ньому пов'язаний з питанням походження і родоvodu росіян. Не маючи в своїй історії, як вони, очевидно усвідомлюють, величю історичного, культурного, цивілізаційного, гідного джерела, московити присвоїли родовід іншого народу. Спочатку Петро I проголосив Московію Росією, вкравши ім'я нашого народу. А потім за Катерини II, сфальсифікувавши літописи та інші історичні документи, московити присвоїли чужу, тобто нашу історію. А звідси перед ними постало логічне рішення – знищити українську націю, не залишити від українців жодного сліду в історії і, таким чином, позбутися свідка і справжнього носія історії Русі. А самій Московії утвердитись у якості єдиного спадкоємця великої Київської держави. Саме ця глибинна причина, на нашу думку, дає усі відповіді на поставлені вище питання повною мірою. Страх перед викриттям в міру існування незалежної української держави та українського народу, набуття ним статусу нації і осмислення справжнього свого родоvodu та історії, штовхає міфічних «росіян-слов'ян» до знищення всього українського. Більше як 350-річна історія співіснування московитів та українців – яскраве тому свідчення. Новітня російсько-українська війна є останньою спробою росіян здійснити свій одвічний задум. Ось чому ця війна є екзистенційною.

Очевидно, що ця війна є екзистенційною і для українців, бо поставила наш народ перед фактом смертельної загрози. Адже такого роду війни завжди велися не на життя, а на смерть. Російська війна проти України – це не тільки

і не стільки війна за території, за природні ресурси чи людський потенціал, як її дехто тлумачив у 2022 році і навіть сьогодні. Це війна екзистенцій двох народів. Тут зроблю одне уточнення. Будучи екзистенційними конкурентами, абсолютно протилежними полюсами цивілізаційного розвитку, українці та росіяни по-різному інтерпретують і ставляться до цього очевидного факту. Якщо українці впродовж історії не загострювали і не зводили цю проблему до рівня міждержавних, міжнародних відносин, не культивували в собі ненависті до росіян, то росіяни, їх політична і державна еліта, навпаки, перетворили вказану екзистенційну протилежність між нашими народами в смисл власного існування і довели своє ставлення до українців у ворожість найвищого гатунку [1, с. 324]. Протягом усієї історії московитів-росіян українці відчували на собі цю ворожість. Починаючи від Івана IV, який, прийнявши в 1547 році титул «Государ, Цар і Великий князь всієї Русії», заявив, таким чином, претензії московитів на українські землі та українську державність. Так було і в часи імператорської росії, і в часи радянської імперії, коли українців оголошували малоросами, забороняли українську мову, а в новітній період піддавали переслідуванню українських борців за незалежну Україну, засилали до Сибіру, переселяли в суто українські міста росіян, заохочували викладання російської мови в освітніх закладах тощо.

З вищевикладеного випливає, що новітня російсько-українська війна не може бути витлумачена у вимірах часу і простору. Вона може бути осмислена лише у вимірах екзистенції. Адже екзистенція як поняття означає внутрішнє буття людини, те непізнанне, ірраціональне в людському «Я», внаслідок чого людина є конкретно неповторною особистістю [3, с. 163]. Аналогічно екзистенцію можна кваліфікувати і стосовно нації, народу. Екзистенція народу – це його внутрішня самість, єство, ментальна структура, яка залежить від низки об'єктивних чинників, формується віками, є унікальною і важко піддається змінам. З цього випливає, що російсько-українська війна – це не довга війна і не тривала війна. Як екзистенційна в своїй сутності, вона буде продовжуватися до тих пір, до яких буде існувати екзистенція російського народу, політична еліта якого і почала цю війну. Екзистенція агресивна, ворожа до всього розумного, інтелігентного, морально-етичного, такого, що базується на здоровому глузді і відрізняється від московитської сутності тощо.

Саме осмислення цього незаперечного факту є першою і головною умовою стійкості українців у протистоянні російській агресії. Зчинивши шалений опір агресору, українці доводять, що глибоко усвідомлюють екзистенційний характер цієї війни. Вони повною мірою розкривають свою, насамперед, ментальну стійкість, яка є вирішальним осердям будь-якої здатності народу адаптуватися до екстремальних умов, зберігаючи при цьому психічне здоров'я, систему цінностей і функціональний порядок.

Важливим чинником стійкості нашого народу у протистоянні російській агресії є його ментальність взагалі як система духовно-світоглядних, етико-моральних і мисленневих властивостей, зумовлених низкою об'єктивних причин: територією, історією, географічними особливостями, в тому числі

кліматом, наявністю природних ресурсів [2, с. 36]. Особливе місце в цій системі займає, на нашу думку, антеїзм як особливе ставлення до матінки-землі, яка є одвічним джерелом життєдайної сили українців. Варто сказати і про інші особливості ментальної природи українців – індивідуалізм, український екзистенціалізм, кордоцентризм тощо.

Література

1. Муляр В. І. Російсько-українська війна: фіналізація конфлікту ментальностей. *100-річчя Поліського національного університету: здобутки, реалії, перспективи*: збірник праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції (1 листопада 2022 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 323–329.
2. Муляр В. І. Філософія. Підручник. Житомир: Вид. ПП «Рута», 2025. 400 с.
3. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. 2 вид., перероб. і доп. Київ: Головред УРЕ, 1986. 800 с.

Тюганова Марія – аспірантка

Харківського національного університету
внутрішніх справ України, асистент кафедри
публічного управління та адміністрування
Державного університету економіки на
технологій.

РОЛЬ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ФОРМУВАННІ МЕНТАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ

У тезах розглянуто проблему ролі копінг-стратегій у формуванні ментальної стійкості підлітків в умовах сучасних соціальних та воєнних викликів. Проаналізовано сутність копінг-стратегій як психологічного ресурсу подолання стресу та їх значення у забезпеченні адаптації особистості. Визначено основні індивідуально-психологічні чинники, що впливають на вибір копінг-стратегій у підлітковому віці. Розкрито взаємозв'язок між характером копінг-поведінки та рівнем ментальної стійкості підлітків. Обґрунтовано, що використання адаптивних копінг-стратегій сприяє збереженню психологічного благополуччя, зниженню тривожності та підвищенню здатності до ефективної адаптації в умовах стресу. Акцентовано увагу на необхідності формування конструктивних способів подолання труднощів у межах психолого-педагогічної роботи з підлітками.

У сучасних умовах воєнного стану, соціальної нестабільності та постійного інформаційного навантаження проблема збереження психічного здоров'я підлітків набуває особливої значущості. Сучасне підліткове середовище характеризується підвищеним рівнем невизначеності, емоційної напруги та впливом численних стресогенних факторів, що зумовлює

зростання психологічної вразливості цієї вікової категорії. Підлітковий вік є критичним періодом становлення особистості, у якому формуються базові механізми реагування на стрес, адаптації та саморегуляції. Саме в цей період закладаються основи подальшої життєстійкості, здатності до подолання труднощів та ефективної взаємодії з навколишнім середовищем.

Зростання рівня тривожності, емоційної напруги, фрустрації та поведінкових ризиків серед підлітків актуалізує необхідність дослідження психологічних ресурсів, що забезпечують їхню ментальну стійкість. Особливої уваги потребують чинники, які сприяють збереженню внутрішньої рівноваги, зниженню негативного впливу стресу та формуванню адаптивних моделей поведінки в умовах кризових ситуацій.

Одним із ключових таких ресурсів виступають копінг-стратегії, які визначають способи подолання стресових ситуацій та регуляції емоційного стану. Вони розглядаються як сукупність когнітивних, емоційних і поведінкових зусиль, спрямованих на адаптацію до складних життєвих обставин та подолання внутрішньої напруги [7]. Копінг-стратегії забезпечують активну взаємодію особистості зі стресовими подіями, сприяючи переоцінці ситуації, мобілізації внутрішніх ресурсів і вибору ефективних способів реагування.

Ефективність копінг-стратегій значною мірою визначає рівень психологічного благополуччя особистості, її здатність протистояти стресу, зберігати емоційну стабільність і підтримувати конструктивну поведінку навіть у складних життєвих обставинах [4]. Використання адаптивних копінг-стратегій сприяє розвитку ментальної стійкості, тоді як домінування дезадаптивних способів подолання труднощів може призводити до погіршення психоемоційного стану та ускладнення процесів соціальної адаптації підлітків.

У підлітковому віці вибір копінг-стратегій залежить від низки індивідуально-психологічних чинників, зокрема особливостей самооцінки, рівня розвитку емоційної регуляції, сформованості Я-концепції, соціального досвіду, а також умов сімейного виховання та міжособистісної взаємодії [1; 3]. Важливу роль відіграє також рівень соціальної підтримки, який отримує підліток у родині, серед однолітків та в освітньому середовищі. Дослідження свідчать, що підлітки з адекватною самооцінкою, розвиненими навичками самоконтролю та позитивним соціальним досвідом частіше обирають конструктивні копінг-стратегії, спрямовані на активне вирішення проблем, пошук допомоги та переосмислення ситуації [1]. Натомість дефіцит емоційної підтримки та негативний соціальний досвід можуть зумовлювати формування дезадаптивних способів подолання труднощів.

Ментальна стійкість розглядається як інтегративна характеристика особистості, що забезпечує здатність ефективно функціонувати в умовах стресу, зберігати емоційну рівновагу та конструктивно вирішувати проблемні ситуації [6]. Вона охоплює такі компоненти, як емоційна стабільність, стресостійкість, здатність до саморегуляції та гнучкість поведінкових реакцій.

Ментальна стійкість формується в процесі взаємодії внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх соціальних впливів, виступаючи важливим показником психологічного благополуччя підлітка.

Взаємозв'язок між копінг-стратегіями та ментальною стійкістю є двостороннім і взаємозумовленим. З одного боку, використання адаптивних копінг-стратегій, таких як аналіз проблемної ситуації, планування, звернення по соціальну підтримку та позитивна переоцінка, сприяє підвищенню рівня ментальної стійкості. З іншого боку, сформована ментальна стійкість забезпечує більш ефективний вибір стратегій подолання труднощів. Натомість домінування дезадаптивних форм копінг-поведінки, зокрема уникнення, агресії, імпульсивних реакцій або заперечення проблеми, може призводити до зниження рівня психологічної стійкості, підвищення тривожності та порушення процесів соціальної адаптації 5].

В умовах воєнних викликів підлітки стикаються з додатковими стресогенними факторами, такими як відчуття небезпеки, нестабільність соціального середовища, вимушені зміни способу життя та обмеження соціальних контактів. Це суттєво ускладнює процеси їхньої психологічної адаптації та підвищує ризик виникнення емоційних і поведінкових порушень. У таких умовах особливого значення набувають ефективні копінг-стратегії як ресурс збереження психічного здоров'я, підтримання внутрішньої рівноваги та запобігання негативним поведінковим проявам [2]. Це зумовлює необхідність цілеспрямованого формування конструктивних способів подолання стресу в межах психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток навичок саморегуляції, емоційної компетентності та адаптивної поведінки.

Отже, копінг-стратегії відіграють важливу роль у формуванні ментальної стійкості підлітків, виступаючи ключовим механізмом їхньої адаптації до складних життєвих умов та забезпечення психологічного благополуччя. Їх розвиток і підтримка мають розглядатися як пріоритетний напрям психологічного супроводу підлітків, особливо в умовах підвищеного соціального та емоційного навантаження.

Література

1. Дідковська Л. Психологічні особливості копінг- стратегій підлітків із різним соціально-психологічним статусом у класі. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології". 2019. № 24. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/159315>
2. Кирпенко Т. Вплив механізмів психологічного самозахисту на особистісні утворення та поведінкові моделі підлітків. Проблеми сучасної психології. 2015. № 27. С. 198–210. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10680/1/problemi_suchasnoji_psikhologiji-vip.-27kyrpenko.pdf
3. Мирошник О.Г. Копінг-стратегії як вияв стресостійкості підлітків із різним рівнем тривожності. Габітус. 2023. № 50. С. 46-51. URL: https://habitus.od.ua/journals/2023/50-2023/50_2023.pdf

4. Coping with stress during childhood and adolescence: problems, progress, and potential in theory and research. / B. E. Compas et al. *Psychological bulletin*. 2001. Vol. 127, no. 1. P. 87–127. URL: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.1.87>
5. Hanaba S., Hanaba V. Coping strategies of adolescents in a situation of staying of the family members in the area of ato. *Scientific notes of ostroh academy national university: psychology series*. 2018. Т. 1, № 7. С. 78–82. URL: <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2018-7-78-82>
6. Khudobin O. Y., Tsarkova O. V. Дослідження якостей особистості, які впливають на формування копінг-стратегії. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 35. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/157283>
7. Lazarus R. S., Folkman S. *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company, Incorporated, 1984.

СЕКЦІЯ «ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ»

Божкова Ганна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри українознавства і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

ПОВОЄННІ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Висвітлено події повоєнної історії України, пов'язані із депортацією населення з західних областей до Півдня та Сходу нашої держави. Розглянуто як особливості перебігу примусового переселення, так і реакція суспільства на нього.

Друга світова війна 1939-45 років зламала долі мільйонів людей в різних куточках світу, жахливі наслідки вона мала й для українців. Одним із болісних наслідків війни стало питання встановлення нових повоєнних кордонів, зокрема – між Польщею та СРСР та пов'язана із цим депортація населення.

Перші депортаційні заходи в рамках політики «розв'язання національної проблеми» були схвалені у вересні 1944 р. у Любліні головою Ради народних комісарів УРСР Микитою Хрущовим та керівником Польського комітету національного визволення Едвардом Осубка-Моравським [5]. За оцінками фахівців Інституту національної пам'яті, за період 1944-1946 рр. з Польщі було виселено понад 482 тисячі українців, а загалом до 1951 року понад 750 тисяч жителів Лемківщини, Надсяння, Холмщини та інших регіонів Західної України було позбавлено власних домівок та депортовано в 17 різних областей України, передусім – до Галичини, Тернопілля, Північного Причорномор'я, Слобожанщини та Донеччини [4].

В серпні 1949 року керівництвом УРСР було ухвалено постанову «Про переселення колгоспників і одноосібних господарств із західних областей України в південні області Української РСР». Відповідно до згаданого документу, впродовж 1949 року передбачалося вивезення 6000 родин із Чернігівщини, 5100 – із Закарпаття, 2.600 родин із Чернівецької, 2500 – із Рівненської, 2390 – із Тернопільської, 1000 – із Івано-Франківської (тоді – Станіславської) і 100 родин – із Дрогобицької областей. Переселенців селили на території Одеської, Ізмаїльської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Дніпропетровської, Харківської, Луганської (тоді – Ворошиловградської) та Донецької (тоді – Сталінської) областей [1].

Згідно із повідомленнями Міністерства державної безпеки (МДБ) УРСР, співробітники якого ретельно перевіряли листування депортованих, більшість переселенців вкрай негативно поставилися до переїзду. Вони чекали на війну між СРСР та США, розповідали про брехню агітаторів щодо умов проживання, зокрема – надання житла та довгострокових кредитів та пільгових послаблень. Нерідкими були випадки, коли вже наступного дня після переїзду людей змушували приймати участь у здачі продовольчих державних поставок продукції сільськогосподарського виробництва [6].

Зазначена постанова стала не останньою акцією насильницького переселення. В лютому 1951 року між СРСР та Польською народною республікою (ПНР) було підписано договір про обмін прикордонними територіями, багатими на природні копалини: нафту, газ, вугілля. У травні того ж року угода була ратифікована Сеймом Польщі та підписана президентом ПНР Б. Берутом, невдовзі угода була ратифікована ВР СРСР і вже 5 червня 1951 року у Варшаві сторони обмінялися ратифікаційними грамотами. В 2021 році в Україні було розсекречено та опубліковано документи, які висвітлюють перебіг так званої «Акції-51» – депортації 7167-х родин (більш ніж 32 тисяч людей) з 44-х населених пунктів Бойківщини, які були виселені в південні та східні області України [6].

Як зазначає фахівчиня Інституту національної пам'яті Леся Бондарук, між переселенцями та місцевим населенням склалися складні стосунки через мовний бар'єр та різницю в світогляді. Дослідницею висувається гіпотеза, що депортація привела до масового руйнування культурних, моральних та матеріальних цінностей переселенців та стала реальною загрозою для знищення цілих етнографічних груп українців [2].

Проте, як свідчать етнографічні дослідження, проведені на Миколаївщині на початку ХХІ століття, переселенці та їх нащадки зуміли зберегти характерні риси своєї самобутньої культури. Зокрема, в 2019 р. фахівцями відділу культури Кривоозерської райдержадміністрації було зафіксовано та описано обряд проведення різдвяного вертепу, який привезли із собою на Миколаївщину переселенці із західноукраїнських сел Скородне та Лютовищі. Бескідських бойків, депортованих в рамках «акції 51» було розселено у районах Кривого Озера Калантирка та Волощино, так з'явилися райони «Волощанське» та «Калантирське». Насильно переселені, позбавлені дому та рідної землі, переселенці намагались зберегти свою віру, культуру та традиції як головний індикатор власної самоідентичності. Вони говорили між собою на власній говірці, шанобливо ставилися до традицій предків, однією із яких стало проведення Різдвяного вертепу, з участю таких персонажів, як Ірод, Чорт, Смерть із косою, Янгол. Свята відзначали всією вулицею, дружно й весело [3]. Ця традиція зберігається й донині, сьогодні вона стала однією із культурних візитівок Кривоозерщини.

Література

1. «Акція-51» у документах МГБ. Електронний архів українського визвольного руху. Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://avr.org.ua/?idUpCat=1987> (дата звернення: 30.03.26).
2. Без права повернення додому: етапи депортації українців у 1944-1951 рр. 14 вересня 2025 року. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/739953-bez-prava-povernennya-dodomu-etapi-deportatsii-ukraintsiv-u-1944-1951-rokakh> (дата звернення: 29.03.26).
3. 6. Бойківський вертеп: презентація здобутків фольклористичної експедиції: «Від Сяну до Солокії: втрачена і віднайдена Вітцівщина». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kdExo34-cOQ> (дата звернення: 03.04.26).
4. Василь Мустаца. Із Заходу на Південь. Переселення українців у 1949-1950 роках. Історична правда. 07 жовтня 2022 року. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/10/7/161891/> (дата звернення: 30.03.26).
5. Пам'ятаймо про депортації 1944-1951 років. Інститут національної пам'яті. 02.09.2019. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv> (дата звернення: 11.03.26).
6. Сім тисяч депортованих родин: опублікували документи про «Акцію-51». 15 лютого 2021 р. URL: <https://cdvr.org.ua/about/> (дата звернення: 30.03.26).

Кравченко Тетяна – канд. філол. наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Бондаренко Дар'я – здобувач вищої освіти спеціальності D1 Облік і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет.

ФОЛЬКЛОР ЯК ДЖЕРЕЛО УКРАЇНОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ

У роботі розглядається фольклор як важливе джерело українознавчих знань. Визначено його роль у формуванні національної ідентичності та збереженні культурної спадщини. Через фольклор простежується історична пам'ять, світоглядні орієнтири, моральні норми та соціальні цінності. Проаналізовано основні жанри фольклору (пісні, думи, казки, легенди, прислів'я, обрядові тексти) та їхнє значення для пізнання історії, побуту й духовних цінностей українського народу. Зроблено висновок, що фольклор є невід'ємною складовою українознавства, адже він забезпечує глибоке розуміння культурного й духовного світу українців.

Українознавство як наука досліджує історичний шлях народу, його культурні надбання, традиції, мову, мистецтво та побут, формуючи цілісне уявлення про національну ідентичність. Завдяки українознавству ми можемо простежити, як поєднуються давні звичаї з сучасними процесами, як народна культура впливає на розвиток суспільства та державності. [2] Фольклор

відіграє важливу роль в українознавстві зберігаючи пам'ять поколінь через пісні, казки, легенди, прислів'я та обряди. Він є основою духовного досвіду народу, відображає його світогляд, моральні цінності та прагнення. Фольклор не лише передає культурну спадщину, а й формує відчуття єдності у часи змін і випробувань. Саме через нього українці відчують нерозривний зв'язок із минулим, що зміцнює їхню культурну пам'ять і забезпечує спадкоємність традицій.

Фольклор є джерелом збереження історичної пам'яті українців. У народних піснях та думах відображено події, що формували національну свідомість: боротьбу за свободу від чужоземних загарбників, героїзм козацтва, трагедії та перемоги. Так, у пісні «Ой на горі та жінці жнуть» згадується гетьман Петро Дорошенко, що свідчить про реальні історичні постаті та події доби козацтва. Дума про козака Голоту показує ідеалізований образ воїна, який бореться за свободу та справедливість, зберігаючи пам'ять про козацьку доблесть. А численні пісні про визвольну боротьбу, зокрема про Устима Кармелюка, передають народне ставлення до боротьби проти соціального та національного гноблення. Пісні та думи стають своєрідними літописами, що зберігають досвід поколінь і допомагають сучасникам відчутти нерозривний зв'язок із минулим.

Важливими у фольклорі також є легенди й перекази, у яких оживають образи героїв та події минулого України. Легенди про заснування Києва братами Кием, Щеком і Хоривом формують уявлення про джерела державності та давню історію. [4] Перекази про Байду Дмитра Вишневецького зберігають пам'ять про перших організаторів козацьких сил, які стали символом мужності. А легенди про Марусю Чурай відображають не лише історичні події, а й духовний світ народу, його прагнення до краси й правди. [1] Через такі твори народ передавав дітям приклади доблесті та патріотизму, підтримував віру у власну силу й право на свободу. Вони не лише зберігають історичну пам'ять, а й виховують нові покоління, нагадуючи про коріння та традиції, що є основою національної ідентичності. Фольклор виступає джерелом знань про минуле, що зберігає факти, образи та цінності, важливі для формування національної пам'яті й виховання майбутніх поколінь.

Фольклор відповідає відображенню світогляду українського народу, в ньому закладено моральні цінності, уявлення про добро і зло, справедливість та взаємоповагу. Казки, що передавалися з покоління в покоління, навчають дітей чесності, працьовитості, сміливості та винахідливості. Наприклад, у казках про Котигорошка підкреслюється значення сили духу, відваги та любові до рідних. Прислів'я й приказки, як-от «Правда і в морі не тоне» чи «Добро пам'ятай, а зло забувай», відображають народну мудрість і моральні орієнтири, що формували поведінку та світогляд українців у повсякденному житті. [3] Не менш вагомим є символічне значення обрядів і традицій, які сприяли формуванню національної ідентичності.

Весільні обряди з їхньою багатою символікою коровай, вінок, рушник - уособлюють єдність, продовження роду та духовний зв'язок поколінь.

Календарні свята, такі як Різдво чи Івана Купала, поєднують християнські та давні язичницькі елементи, символізуючи гармонію людини з природою та світом. Навіть звичай прикрашати оселю вишитими рушниками чи святкувати Зелені свята з гілками дерев має глибокий сенс: він підкреслює єдність із землею, природою та предками.

Фольклор також відповідає за передачу знань і досвіду від старших до молодших поколінь. Усна традиція, тобто казки, пісні, думи, прислів'я, це все використовували старше покоління, насамперед діти й молодь засвоювали моральні норми, правила поведінки та уявлення про світ. Усна традиція була не лише розвагою, а й важливим виховним засобом, що формував світогляд і моральні цінності. Думи й історичні пісні підтримували пам'ять про героїчне минуле, легенди й перекази зберігали образи національних героїв, а обрядові пісні та традиції, наприклад, веснянки чи колядки підкреслювали єдність народу з природою та його духовними коренями. Завдяки цьому українці навіть у часи випробувань не втрачали своєї культурної ідентичності, адже фольклор був живим архівом, що поєднував минуле й сучасність.

Фольклор має практичне значення для українознавства, адже він є джерелом для наукових досліджень. Використання фольклорних матеріалів у науці дозволяє відтворити історичні процеси, зрозуміти світогляд народу, його моральні цінності та соціальні настрої. Дослідники аналізують народні пісні, думи, легенди й казки як своєрідні усні літописи, що зберігають факти й образи минулого. Наприклад, думи про козацькі походи допомагають реконструювати уявлення про військову організацію та героїзм, а прислів'я й приказки про народну мораль і систему цінностей. У школах та університетах фольклор використовується як матеріал для виховання патріотизму, формування національної ідентичності та розвитку критичного мислення. Казки й легенди навчають дітей моральним нормам, пісні й обряди відчуттю єдності з народом і природою. У культурній політиці фольклорні жанри стають основою для відродження традицій, популяризації української культури у світі та зміцнення духовної спадщини. Так, сучасні фестивалі народної творчості, дослідження та інтеграція фольклору в мистецькі проекти сприяють збереженню й поширенню етнічної самобутності.

Фольклор головний компонент українознавства, тому що він поєднує духовний і матеріальний світ українців, зберігаючи пам'ять про минуле та передаючи його наступним поколінням. У народних піснях, думках, легендах, казках і прислів'ях відображено історичні події, моральні цінності та світогляд, що формували національну свідомість. Він має практичне значення як джерело для наукових досліджень, освіти й культурної політики, адже допомагає глибше зрозуміти духовний світ українців, виховує патріотизм і моральні орієнтири, а також сприяє збереженню етнічної самобутності.

Література

1. 400-річчя Марусі Чурай: правда і вигадки про дівчину-легенду // Ukrainky.com.ua. URL: <https://ukrainky.com.ua/marusya-churaj-pravda-i-vygodky-pro-ukrayinsku-sapfo/>

2. Від старої пісні до цифрового архіву: як український фольклор отримує нове життя. Nakypilo.ua. URL: <https://nakypilo.ua/novyny/vid-staroi-pisni-do-tsyfrovoho-arkhivu-yak-ukrainskyi-folklor-otrymuie-nove-zhyttia/>

3. Матвій Номис. Українські приказки, прислів'я і таке інше 1864 р. URL: <https://ia800102.us.archive.org/15/items/nomis1864/nomis1864.pdf>

4. Нестор Літописець. Про заснування Києва. UkrLib. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13472>

Кравченко Тетяна – канд. філол. наук,
доцент кафедри українознавства та суспільних
наук, Миколаївський національний аграрний
університет

Корнієнко Таїсія – здобувач вищої
освіти спеціальності D1 Облік і
оподаткування, Миколаївський національний
аграрний університет

СПЕЦИФІКА УКРАЇНОЗНАВЧОГО ЗНАННЯ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК ХХІ СТОЛІТТЯ.

Стаття присвячена специфіці українознавчого знання в системі гуманітарних наук ХХІ століття. У ній розглядаються різні наукові підходи до розуміння сутності українознавства, зокрема його міждисциплінарний характер та інтегративність. Автор доводить, що українознавство виходить за межі простого поєднання даних з інших наук і постає як самостійна цілісна система знань.

Особливий наголос робиться на тому, що українознавство забезпечує комплексне, синтетичне вивчення українського народу, його самопізнання, самотворення, культури, історії та державницького шляху в часі й просторі. У сучасних умовах українознавство виконує важливу світоглядну, виховну та державотворчу роль, сприяючи зміцненню національної ідентичності та гуманітарній безпеці України.

Питання про те, що саме вивчає українознавство і в чому полягає його особливість, досі викликає дискусії та різні думки серед учених. Деякі дослідники вважають, що українознавство- це міждисциплінарна наука. Вона просто бере найкращі знання з історії, філології, культурології та інших наук про Україну і поєднує їх. Інші вчені наголошують, що головна риса українознавства-це цілісне бачення. На їхню думку, українознавство відрізняється від інших гуманітарних наук тим, що вивчає Україну не по частинах, а як єдине ціле.

Проте просте механічне поєднання різних наук не дає справжньої цілісності. Важливо знайти глибоку внутрішню основу, яка об'єднує всі ці знання в єдину систему.

Сучасне українознавство-це цілісна система інтегративних знань про Україну та український народ. Воно вивчає не лише минуле, а й сучасність і майбутнє України в усьому її розвитку-від етнічної території й мови до культури, духовності та державотворення. Україна і українство розглядаються як важлива частина світової цивілізації.

На відміну від звичайних гуманітарних наук (історії, етнографії, соціології чи політології), які досліджують лише окремі сторони життя України, українознавство намагається дати повну, синтетичну картину українського світу. Воно поєднує знання багатьох наук, щоб краще зрозуміти український народ як єдине ціле.

Об'єктом українознавства є Україна як держава і країна, український етнос, нація та народ у їхній єдності.

Предметом українознавства є цілісне вивчення самопізнання і самотворення українського народу-його історії, культури, цінностей, місця у світі та історичного призначення.

Головними принципами українознавства є системність, комплексність, єдність національного і загальнолюдського, теорії і практики. Воно поєднує аналіз і синтез, вивчає явища як у часі, так і в просторі.

У ХХІ столітті українознавство виконує важливу роль не тільки як наука, а й як чинник виховання і державотворення. Воно допомагає формувати національну свідомість, патріотизм і громадянську позицію молоді, особливо в умовах глобалізації та інформаційних війн. Крім того, українознавство сприяє захисту національної ідентичності та культурної спадщини.

Таким чином, специфіка українознавчого знання полягає в його інтегративності, цілісності та україноцентричності. Це не просто набір фактів про Україну, а наука самопізнання українського народу, яка допомагає краще зрозуміти себе, зберегти свою ідентичність і успішно будувати незалежну державу в сучасному світі.

Література

1. https://ndiu.knu.ua/images/2024/tezy_24.pdf
2. <https://inst-hist.chnpu.edu.ua/wp->
3. <https://hai-nyzhnyk.in.ua/downloads/2015doc.ukrainoznavstvo.pdf>

Матвієнко Людмила – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Філатова Владислава – здобувачка вищої освіти спеціальності В2 Дизайн, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

БІОФІЛЬНІ ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІНТЕР'ЄРІ

У статті розглядається біофільні принципи традиційної української культури та їх трансформацію у сучасному європейському дизайні інтер'єру. Проаналізовано вплив культурних і соціальних практик на формування житлового простору, а також роль природоорієнтованих рішень у сучасному середовищі. Визначено, що традиційні українські підходи до організації житла мають спільні риси з сучасними європейськими тенденціями біофільного дизайну.

Сучасний дизайн інтер'єру дедалі більше орієнтується на принципи взаємодії людини з природним середовищем, що реалізується у концепції біофільного дизайну. Біофільний дизайн передбачає інтеграцію природних елементів у житловий простір з метою покращення психологічного та фізичного стану людини [3]. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз традиційних культур, зокрема української, у яких подібні принципи формувались історично.

Біофільний дизайн як теоретична концепція передбачає відтворення закономірностей природного середовища у штучно створених умовах. Такий дизайн базується на використанні просторових, світлових і матеріальних рішень, які забезпечують візуальний, сенсорний і функціональний зв'язок людини з природою. Ключовими елементами є природне освітлення, органічна структура простору, наявність природних текстур і створення умов, наближених до природного середовища проживання людини [2]. У цьому контексті біофільний дизайн виступає як міждисциплінарний підхід, що поєднує архітектуру, екологію та соціальні науки, орієнтуючись на гармонізацію взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Традиційний український житловий простір був тісно пов'язаний із природним середовищем. Використання натуральних матеріалів, таких як дерево, глина, текстиль, а також орієнтація будинку відносно сонячного світла свідчать про глибоке розуміння взаємозв'язку людини та природи [5]. Простір

житла не лише виконував утилітарні функції, а й відображав світоглядні уявлення та культурні цінності.

З соціологічної точки зору житловий простір виступає не лише матеріальним середовищем, а й відображенням соціальних практик і моделей повсякденного життя. Просторова організація житла безпосередньо пов'язана за способом життя, типом сімейних відносин, рівнем приватності та характером комунікації між членами домогосподарства [4]. У традиційній українській культурі важливим є колективний аспект життя, що проявляється у тісному зв'язку внутрішнього простору з подвір'ям, садом, господарськими зонами, а також у використанні природних матеріалів, що забезпечували безпосередній контакт з довкіллям. Така організація простору відображала аграрний спосіб життя, орієнтований на співіснування людини і природи.

У сучасному європейському дизайні інтер'єру біофільний підхід реалізується через конкретні просторові та матеріальні рішення. До них належать використання натуральних матеріалів (дерево, камінь, льон), застосування панорамного або збільшеного скління для посилення природного освітлення, інтеграція рослин у внутрішній простір (вертикальне озеленення, «зелені стіни», зимові сади), а також створення відкритих планувальних структур, що забезпечують візуальний зв'язок із зовнішнім середовищем. Популярним є також інтер'єрні рішення з використанням природних кольорових палітр (земляні, теплі нейтральні відтінки), тактильно приємних поверхонь і текстур, які імітують або відтворюють природні форми [1; 3]. Усі ці підходи спрямовані не лише на естетичне вдосконалення простору, а й на покращення психоемоційного стану людини, зниження рівня стресу та підвищення якості життя.

Водночас значна частина цих принципів має витоки у традиційній українській культурі. Зокрема використання локальних природних матеріалів (глина, дерево, вапно), білені стіни як засіб регулювання світла та температури, текстиль із натуральних волокон, а також активне включення рослин у житловий простір (вазони, квітники, сад як продовження дому) свідчать про історично сформовану природоорієнтовану модель житла. Простота форм і функціональність інтер'єру також були обумовлені не лише економічними чинниками, а й культурними установками на доцільність і гармонію з довкіллям.

Таким чином європейський біофільний дизайн часткового відтворює та переосмислює ті принципи, які в українській традиції існували як елемент повсякденної культури. Перехід цих принципів у сферу професійного дизайну пов'язаний зі зміною соціальних умов: урбанізацією, віддаленням людини від природи та зростанням потреби у відновленні цього зв'язку у штучному середовищі. У результаті культурні практики набувають нового значення і стають основою для сучасних дизайнерських рішень.

Отже, біофільні принципи української культури можуть розглядатися не лише як історична спадщина, а і як актуальний ресурс для формування сучасного житлового середовища. Їх інтеграція у європейський дизайн

інтер'єру демонструє тісний взаємозв'язок між культурою, соціальними практиками та просторовою організацією життя, а також підтверджує, що сучасні дизайнерські тенденції часто мають глибоке культурне підґрунтя.

Література

1. Beatley T. *Biophilic Cities: Integrating Nature into Urban Design and Planning*. Washington: Island Press, 2011.
2. Browning W. D., Ryan C. O., Clancy J. O. *14 Patterns of Biophilic Design: Improving Health and Well-Being in the Built Environment*. New York: Terrapin Bright Green, 2014.
3. Бурдьє П. *Практичний сенс*. Київ: Основи, 2003.
4. Kellert S. R., Heerwagen J., Mador M. *Biophilic Design: The Theory, Science and Practice of Bringing Buildings to Life*. Hoboken: Wiley, 2008.
5. Косміна Т. В. *Українське традиційне житло*. Київ: Наукова думка, 2005.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Коваль Олександра – здобувач вищої освіти спеціальності С4 Психологія, Миколаївський національний аграрний університет

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНИЙ ТА ІНДЕТИФІКАЦІЙНИЙ ВІМИР

У тезах розглядається дослідження європейської інтеграції України з особливою увагою до політичного та ідентифікаційного вимірів. У тезах аналізується процес включення України до європейських політичних структур і механізмів, а також його вплив на формування національної самосвідомості та ціннісних орієнтирів громадян. Окремо розглядаються основні труднощі та виклики інтеграційного процесу, зокрема регіональні відмінності, культурні бар'єри та необхідність практичної реалізації європейських стандартів.

Європейська інтеграція України є однією з найважливіших та найактуальніших тем у сучасній політиці та економіці країни. У зв'язку з цим вивчення політичних та ідентичних вимірів інтеграції стає ключовим завданням розвитку України. Ця тема не лише привертає увагу політиків та економістів, а й цікавить широку громадськість. Тому вивчення різних

аспектів інтеграції є корисним для розуміння перспектив майбутнього розвитку України [1].

Європейська інтеграція України – це процес, який розпочався у 1990-х роках і триває сьогодні. Політичні, економічні та соціальні виміри інтеграції мають різний вплив на Україну та її населення [1].

Політичний вимір інтеграції – це процес включення України до європейських політичних структур та процесів. Його суть полягає в участі України в європейських структурах та процесах, таких як Рада Європи, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейський Союз (ЄС), НАТО тощо. Це дозволяє Україні співпрацювати з європейськими країнами у сферах безпеки, прав людини, економіки, науки і техніки, культури та інших сферах [1].

Участь у європейських структурах та процесах дозволяє Україні брати участь у процесах прийняття рішень, які впливають не лише на її власний розвиток, а й на розвиток регіону та світу в цілому. Україна має можливість впливати на формування спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, а також на співпрацю в галузях енергетики, транспорту, науки і техніки, культури та інших сферах [1].

З іншого боку, участь у європейських структурах може призвести до залежності від зовнішніх партнерів та обмеження її свободи дій. Наприклад, вступ до Європейського Союзу може вимагати від України дотримання спільних правил і стандартів, що може обмежити її здатність проводити незалежну зовнішню та внутрішню політику. Більше того, участь у європейських структурах не завжди призводить до зміцнення демократії та прав людини в країні. Наприклад, членство в Раді Європи не завжди гарантує дотримання прав людини та демократичних принципів, що можна побачити на прикладі деяких держав-членів цієї організації [1].

Європейська інтеграція України - це не просто процес адаптації її законодавства та економіки до стандартів ЄС, а глибокий ідентифікаційний вибір для українського суспільства. Він передбачає поступове усвідомлення того, що ми не просто пострадянська держава, яка прагне модернізації, а спільнота, яка прагне бути частиною європейського цивілізаційного простору з власними цінностями, нормами та культурою. Варто зазначити, що в українському дискурсі це означає переосмислення того, «хто ми є», «з ким ми стоїмо» та «які цінності ми сприймаємо» [2].

У цьому контексті значущою є теза про те, що інтеграція - це не лише зовнішній, а й внутрішній процес: адаптація форм, інститутів та стандартів, але й культурна трансформація, зрушення у свідомості. Після подій Революції Гідності 2013-2014 років та початку повномасштабного російського вторгнення відбувся суттєвий зсув у рівні ідентифікації: величезна частина населення зрозуміла, що європейський вибір – це не лише стратегічний шлях для держави, а й громадянський вибір, спосіб буття [3].

Це пов'язано з тим, що війна стала прискорювачем ідентифікаційних змін: наростає почуття єдності, що ми захищаємо не лише нашу державу, але

й всю європейську свободу, що само по собі виступає ідентифікаційною трансформацією. Україна в цей час стає символом європейських цінностей для світу, а українські громадяни – не просто суб'єктами держави, а громадянами Європи, що в єдності боронять майже усі країни Європи.

Треба зазначити що процес ідентифікації не є автоматичним або стабільним. Існують значні труднощі: регіональні відмінності, історично сформовані орієнтири, пов'язані з радянською епохою, мовні, культурні та соціальні бар'єри. Деякі частини населення мають різні уявлення про себе чи інші пріоритети, що створює можливі суперечки. Ідентичність також має бути підкріплена практикою: якщо європейські цінності прийняті, то мають бути відповідні інституції, громадянська участь та підзвітність. В інакшому випадку це буде просто декларація [4].

Вимір ідентифікації є вирішальним для успіху європейської інтеграції. Бо якщо громадяни не відчують себе частиною європейського простору: не приймають європейські цінності як свої власні, інтеграція може стати формальною, а не глибокою [5]. У випадку України цей вимір – це не лише «вступ до ЄС», а й трансформація самосвідомості – від «ми – колишній Радянський Союз» до «ми – європейці, які обирають свободу, рівність, життя та верховенство права» [6].

Таким чином, політичний та ідентифікаційний виміри європейської інтеграції України – це процеси, які охоплюють глибокі зміни майже в усіх сферах. Успіх європейської інтеграції України залежить від гармонійного поєднання цих двох ключових аспектів: політичних рішень та внутрішнього усвідомлення громадянами свого європейського вибору. Лише такий комплексний підхід забезпечить стабільний та автоматизований розвиток України як демократичної та європейської держави.

Література

1. Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій: збірник матеріалів III Міжнародної науковопрактичної конференції (Свалява - Тернопіль, 19-20 травня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ. 2023 264 с., укр. мова, англ. мова.
2. Горенко О. Українська версія європейської ідентичності та інтеграційний досвід Центрально-Східної Європи. Горенко О. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 20. К. : Інститут історії України НАН України, 2016.
3. Європейська інтеграція та національна ідентичність: інституційний і ціннісний виміри / Матеріали II Українськопольського наукового форуму (12-13 травня 2016, Львів). Львів-Olsztyn: «ПП Сорока», 2016. 495 с.
4. Баровська А. В. Міфи щодо європейської інтеграції в офіційному дискурсі ЄС : аналіт. доп. К. : НІСД, 2013. 72 с.
5. Стадник О., Побережець Г., Казимір В. Євроінтеграція України: шлях до асоціації з ЄС та перспективи членства. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 7 (25). С. 1112-1133. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-1112-1133](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-1112-1133). URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/18712>
6. Побережець Г. С. Політична діяльність В. Чорновола на шляху до Європейської інтеграції / Г. С. Побережець // Аркасівські читання: історична наука на сучасному етапі розвитку української державності : матеріали IX міжнародної наукової конференції (10-11 травня 2019 р.). – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2019. – С. 75-77.

Суріна Ганна – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри українознавства і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

ПРИКЛАДНІ ТА ПУБЛІЧНІ ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ДЛЯ АГРАРНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Досліджено такі напрями сучасного викладання, як Applied / Public Humanities (прикладні та публічні гуманітарні науки), орієнтовані на специфіку українських аграрних ЗВО. Доведено, що запровадження в освітній процес таких курсів сприятиме формуванню фахівців аграрної справи, орієнтованих не лише на спеціальні профільні знання, а й на широке коло гуманітарних цінностей, притаманних аграрній справі в Україні.

Applied Humanities (прикладні гуманітарні науки) та Public Humanities (публічні гуманітарні науки) — це сучасні підходи, які поєднують класичні гуманітарні дисципліни (історія, філософія, культурологія, етика, комунікація, соціологія тощо) з практичним застосуванням у конкретних галузях, зокрема в аграрній сфері. Ці підходи є поширеними в університетах розвинутих західних країн, досвід яких є корисним для ЗВО аграрного спрямування України.

Для здобувачів вищої освіти аграрних університетів (агрономія, ветеринарія, агроінженерія, екологія, менеджмент у АПК тощо) ці напрями стають все більш актуальними, оскільки допомагають вирішувати не тільки технічні, а й соціальні, етичні, комунікаційні та культурні виклики сучасного сільського господарства.

Постає питання – чому це корисно саме для майбутніх аграріїв? Сільське господарство наразі – це не лише технології та біологія, а й взаємодія з людьми (фермери, громади, споживачі, політики, активісти). Сучасними викликами у цій сфері постають загальнолюдські проблеми: зміна клімату, продовольча безпека, біоетика, сталий розвиток, сільський туризм, брендинг локальних продуктів, конфлікти інтересів у земельних відносинах. Роботодавці агрохолдингів, кооперативів, органів влади все частіше шукають фахівців, які вміють не тільки вирощувати, але й пояснювати, переконувати, працювати з громадськістю, створювати наративи.

Напрямами Applied / Public Humanities, адаптованих до аграрної сфери можуть стати такі теми, як:

1. Agricultural Humanities / Rural Humanities – вивчення історії сільського господарства, культури села, філософії землі, відносин «людина–природа–технології». Так, у Cornell University (США) розвивається напрям Rural Humanities на базі спадщини філософа аграрного життя Ліберті Хайд Бейлі

(Liberty Hyde Bailey, 1858-1954), який був ерудитом, засновником і першим президентом Американського садівницького товариства [6].

2. Plant Studies – екологічна гуманітаристика рослин. В цьому напрямі вивчається культурне, історичне та етичне значення рослин, фітокультур, урбаністичного озеленення. Наприклад, University of Arizona випускає бакалаврів прикладних гуманітарних наук зі спеціалізацією на рослинництві [5].

3. Rural Leadership & Renewal emphasis – напрям розвитку лідерства в сільських громадах, відродження сіл, соціальне підприємництво в АПК, електронний бізнес для фермерів. Цей напрям також успішно розвивається в університеті Аризони [2].

4. Agricultural Communication / Applied Agricultural Communication – напрям комунікації в агробізнесі, PR для аграрних компаній, робота з медіа, просування органічної продукції. Прикладом розвитку в цьому напрямі є University of Minnesota Crookston [1].

Також перспективними можуть бути такі аспекти гуманітаристики в аграрній сфері, як:

5. Етика в агровиробництві (Agroethics, Bioethics in Agriculture), яка аналізує етичні питання, пов'язані з ГМО, використанням пестицидів, благополуччям тварин, справедливою торгівлею тощо [3].

6. Публічна історія аграрного сектору, яка займається музеєфікацією сільської спадщини, аграрним туризмом, дослідженням локальних брендів в якості культурної спадщини (наприклад, гуцульська бринза, подільські сири тощо) [4].

Як вкладання Applied/Public Humanities може виглядати в українських аграрних університетах? В Україні класичні гуманітарні дисципліни (філософія, історія України, соціологія, іноземна мова, політологія) є обов'язковими в аграрних ЗВО, але вони часто залишаються «загальними».

В Україні поки що немає окремих програм «Agricultural Humanities», але близькі теми є [7]:

- на курсах з **сільського розвитку** (rural development), **аграрної політики, екологічної етики** в НАУ, ЛНАУ, СНАУ, Уманському НУС;
- проєктах **публічної історії** села (наприклад, через музеї просто неба, ГО типу «Мережа збереження культурної спадщини»);
- ініціативах **Slow Food Україна, Екодія, ГО «Земля»**, де гуманітарний підхід (етика, культура їжі, справедливість) поєднується з проблемами агровиробництва.

Можливими кроками до запровадження Applied/Public Humanities можуть стати:

- Вибіркові курси / мікромасштабні: «Комунікація в агробізнесі», «Етика та сталий розвиток в АПК», «Сільський розвиток та громадська участь», «Аграрна культура та брендинг територій».

- Проектна робота: студенти-аграрії разом з соціологами / культурологами роблять реальні проекти (наприклад, розробка бренду для кооперативу, просування агротуризму в селі).

- Партнерство з НГО (наприклад, «Екодія», «ГО «Земля», «Slow Food Україна»).

- Інтеграція в спеціалізовані програми: агроном + комунікація, ветеринар + біоетика, менеджмент АПК + публічна політика.

Отже, запровадження Applied/Public Humanities в ЗВО аграрного спрямування сприяє становленню здобувачів вищої освіти з «технократів», які знають, як виростити врожай і виготовити агропродукт, на фахівців, які вміють зробити так, щоб суспільство цей врожай і агропродукт цінувало, купувало і захищало.

Література

1. Applied Agricultural Communication Studies Online. Agriculture and Natural Resources Department. URL: <https://crk.umn.edu/academics/applied-agricultural-communication-studies/online>

2. Humanities and Social Sciences Communications.

URL: <https://communities.springernature.com/badges/humanities-and-social-sciences-communications>

3. Intersecting Perspectives.

URL: <https://www.morningside.edu/academics/undergraduate/agricultural-humanities>

4. Meaningful engagement in local food systems: a human rights-based toolkit for transforming food systems in Europe. (2024).

URL:

https://www.fian.org/files/is/htdocs/wp11102127_GNIAANVR7U/www/files/ENGLISH_TOOLKIT_FOR%20LAYOUT_Mapping%20local%20food%20policies%20and%20public%20participation%20in%20Europe_PENDING.pdf

5. Rural Leadership & Renewal. URL: <https://pah.arizona.edu/undergraduate/emphases/rural-leadership-renewal>

6. Rural Humanities Cornell University. URL: <https://rural.as.cornell.edu/>

7. Shoshanah Inwood (2025). Finding our place in public scholarship. *Agriculture and Human Values* 42(1):1-7 DOI:10.1007/s10460-024-10691-z

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ ПОДІЇ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КОНКРЕТНИХ ПОСТАТЕЙ У КОНТЕКСТІ ОБ'ЄКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ Й КУЛЬТУРИ НАШОГО РЕГІОНУ.»

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Петренчук Софія – здобувач вищої освіти спеціальності С4 Психологія, Миколаївський національний аграрний університет

РОЛЬ МОЛОДІ У ПРОЦЕСАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ОНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Розглянуто, як молодь України у різні часи і в різних століттях впливає на процеси оновлення демократії і просто на саму демократію у державі. Досліджено, чим вони керуються і ким надихаються.

Вивчаючи історію і культуру України, з самого початку можна сказати, що ще здавна молодь дуже впливала на створення демократичних умов і в цілому демократії в нашій державі.

Перша подія, про яку варто згадати, це битва під Крутами. Вона відбулася у січні 1918 р. після нападу більшовиків на Київ. Підписання Четвертого Універсалу та проголошення незалежності України [4]. З українського боку у битві взяла участь велика кількість молодих людей (майже 130), Січових Стрільців, а також 250-400 гімназистів зі школи Богдана Хмельницького. На залізничній платформі Крути, за 130 км від Києва, українські студенти ціною свого життя зупинили просування більшовицької армії на столицю України на кілька днів. Близько 30 студентів розвідувального підрозділу були захоплені та розстріляні більшовиками (ймовірно, їх катували перед смертю). Відомі імена та прізвища лише 19 жертв. УНР одразу визнала загиблих студентів героями. Пам'ять про них один із перших увіковічнив автор вірша «Пам'яті тридцяти». Це була одна з перших подій, яка висвітлила небайдужість молоді до свободи, справедливості, волі та демократії у долі майбутньої України. Не злякавшись опору більшовиків, молоді люди мужньо чинили опір, навіть ціною власного життя [1].

Наступною подією, що мала значний вплив, стала Революція на граніті. Революція відбулася на площі Жовтневої революції у жовтні 1990 р. і тривала 16 днів [2]. Молоді люди, студентство з різних міст України висловили свій протест, встановивши наметове містечко на Гранітній площі (звідси й походить назва Гранітної революції). Протягом 16 днів жовтня організований

студентами протест домігся п'яти вимог учасників. 17 жовтня Верховна Рада Української РСР видала постанову, серед гарантій були: звільнення прем'єра Віталія Масола, оголошення повторних виборів у УРСР, запровадження принципу: служба за кордоном – лише за згодою громадян, створення тимчасової комісії Верховної Ради для вирішення питання націоналізації майна КПРС і ВЛКСМ в Україні та відкладання підписання нового союзного договору між республіками СРСР [5]. Протестувальники набували дедалі більшого впливу, оскільки відомі діячі, такі як поетеса Ліна Костенко, висловили свою підтримку. Актриса Ніла Крюкова навіть приєдналася до голодування. А письменник Олесь Гончар публічно спалив на площі свій членський квиток Комуністичної партії Радянського Союзу. Ця революція є прикладом єдності нашої молоді та того, як вона заохочує єдність проти зла у інших [3].

Ще одна подія, це студентські страйки на початку Євромайдану. У перші дні протестів студенти об'єдналися, щоб затвердити правду та чесність у майбутньому нашої країни. Формальною причиною була відмова політичної влади на чолі з В. Януковичем юридично оформити шлях до європейської інтеграції, закріплений у законі [2]. Справжні причини Майдану були складнішими та глибшими. Молодь доєднувалася до протестів не заради вигоди, а з почуття моральної зради. Основними причинами були: прагнення до гідності, через страйки проти гноблення українського народу, відмова уряду підписати Угоду про асоціацію з ЄС та бажання молоді продемонструвати своє бажання жити у вільній країні, з належним управлінням та без брехні [6]. Під час демонстрації студенти організували мирні протести, співали гімн, тримали ланцюги єдності та розклеювали плакати. Вони стали символом морального пробудження суспільства після силового розгону у Києві (незаконної акції українських правоохоронців, здійсненої спецпідрозділом «Беркут» у ніч на 30 листопада 2013 р.), адже жорстокість влади щодо мирних молодих людей обурила всю країну [2].

Наразі молодь продовжує робити свій внесок для майбутньої нашої країни, шляхом об'єднання, волонтерською роботою, допомогою нашим воїнам ЗСУ та не втрачають віру і надію на краще майбутнє нашої держави.

Література

1. **НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ГЕРОЇВ НЕБЕСНОЇ СОТНІ – МУЗЕЙ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ** URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk>
2. Міністерство освіти і науки України Львівський національний університет імені Івана Франка. Костянтин Кондратюк, Володимир Качмар: **НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (1945–2020 роки)**. Львів ЛНУ імені Івана Франка 2020.
3. Молоді, затяті і завзяті: як студенти творили українські революції. URL: <https://espresso.tv/molodi-zatyati-i-zavzyati-yak-studenti-tvorili-ukrainski-revolyutsii>
4. Бойко О. Д. Історія України. Підручник. Альма-Матер. Академія. Київ. 2018.
5. Пам'ятаємо: 33-я Річниця революції на граніті URL: <https://uml.ua/ua/news/pam-iataiemo-33-ia-richnytsia-revoliutsii-na-hraniti/>
6. Побережець Г.С. Вплив глобалізації на методики викладання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти. Розвиток українського села – основа аграрної реформи

в Україні : матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (м. Миколаїв 17-19 квітня 2024 р.) / Обліково-фінансовий факультет. Миколаїв : МНАУ, 2024. С.49-52.

Снитко Іван – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник КП Миколаївський обласний краєзнавчий музей.

ВИЗНАЧЕНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДОСЛІДНИК АНТИЧНОЇ НУМІЗМАТИКИ ВЛАДИЛЕН АНОХІН.

Розглянуто політичні та історичні умов прийняття Універсалів Української Центральної Ради та проаналізовано їхнє значення для формування української державності. Показано, як чотири Універсали стали ключовими документами Української революції 1917-1918 рр., визначили статус України, її політичний курс, напрями соціальних реформ і розвиток правових традицій. Особливу увагу приділено еволюції Універсалів, від проголошення автономії до встановлення незалежності України.

Період Української революції 1917-1921 рр. став одним із найбільш значущих етапів у розвитку української державності. Повалення самодержавства у Росії в лютому 1917 р. відкрило можливості для національного-політичного відродження. У цих умовах виникла Українська Центральна Рада, яка стала головним представницьким органом українського народу та центром формування нової державотворчої політики. Ключовими документами Центральної Ради стали Універсали -політичні акти, що визначали статус України й проголошували основні принципи її державного розвитку.

Перший Універсал, оприлюднений у червні 1917 р., став історичним кроком на шляху до самостійного політичного існування України. У документі проголошувалося право українського народу на автономію у складі Росії, тобто можливість самостійно вирішувати внутрішні справи. Цей акт мав величезне значення для суспільства, адже став офіційним підтвердженням прагнення українців до власної політичної організації. Створення Генерального Секретаріату як виконавчого органу Центральної Ради фактично започаткувало формування українського уряду. Перший Універсал суттєво підняв національну свідомість, мобілізував населення, сприяв активізації українського військового руху та заклав основи майбутньої державної системи.

Другий Універсал, опублікований у липні 1917 р., став результатом переговорів між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії. Він закріплював визнання Центральної Ради як представницького органу українського народу. Хоч зміст цього Універсалу містив елементи компромісу та певні поступки російському уряду, він надав українській владі офіційний

статус, визнав її право здійснювати управління у межах автономії та дозволяв проводити підготовку до майбутніх реформ. Водночас документ викликав суперечки всередині українського політичного середовища оскільки частина діячів розглядала його як послаблення позицій України. Проте Другий Універсал відіграв важливу роль у розвитку державності, оскільки заклав юридичні підвалини подальших рішучих дій Центральної Ради.

Третій Універсал, проголошений 7 листопада 1917 р., став ключовим актом який офіційно створив Українську Народну Республіку. УНР декларувався як автономна республіка у складі майбутньої федеральної Росії. У документі було визначено територію нової республіки, закріплено демократичні права та свободи, проголошено 8-годинний робочий день, окреслено підготовку земельної реформи, скасовано смертну кару. Таким чином, Третій Універсал мав велике соціально-політичне значення, бо став першим програмним державним актом нової республіки і фактично перетворював Центральну Раду на законодавчий орган. Він відображав прагнення українського суспільства до побудови демократичної, правової та соціально відповідальної держави. У той же час проголошення УНР стало відповіддю на більшовицьку агресію, що почала загрожувати українській автономії.

Четвертий Універсал, ухвалений 22 січня 1918 р., став найважливішим актом Української Центральної Ради, оскільки урочисто проголосив повну незалежність України від Росії. Цей документ мав важливе історичне значення, адже вперше у новітній історії Україна була проголошена суверенною державою. Незалежність відкривала можливість для встановлення міжнародних відносин, укладення міжнародних договорів, формування власної зовнішньої та внутрішньої політики. Саме після проголошення незалежності УНР підписала Брест-Литовський мирний договір - Перший міжнародний документ незалежної України, який забезпечив їй міжнародну підтримку та військову допомогу.

Отже, Універсали Центральної Ради розглядаються як важливі історичні документи, що стали фундаментом української політичної традиції. Їхнє значення виходить далеко за межі 1917-1918 рр., адже саме вони стали ключовим державотворчим етапом на шляху до становлення незалежності України, яка була реалізована у 1991 р.

Література

1. Білоцерківський, Василь Якович. Історія України : навч. посібник / В. Я. Білоцерківський. Вид. 3-е, виправ. і допов. Київ: Центр учб. літ., 2007. 535 с.
2. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.

СЕКЦІЯ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ»

Борисова – Ярига Аліна – аспірантка 4 курсу спеціальності 073 «Менеджмент» Миколаївського національного аграрного університету.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

У даній роботі розглядається історія розвитку туристичної галузі на Миколаївщині, регіон, що має вигідне географічне розташування на півдні України. Туристична галузь даного регіону починає свій розвиток із заснування міста Миколаєва у 1789 та набуває активного подальшого розвитку, зокрема завдяки формуванню курортів на узбережжі Чорного моря в ХІХ столітті. У ХХ столітті було побудовано численні готелі та бази відпочинку, що привернуло увагу туристів до регіону. Після здобуття незалежності України в 1990-х роках спостерігається новий етап розвитку, який акцентує увагу на екологічному та культурному туризмі. Набуває активного розвитку агротуризм. Але з розвитком туризму на Миколаївщині виникли проблеми, такі, як потреба у покращенні інфраструктури та обслуговуванні та ін.. Дана робота підкреслює великий потенціал регіону для подальшого розвитку туризму, який потребує підтримки та дослідження.

Миколаївська область володіє численними історичними та культурними цінностями, унікальними рекреаційними ресурсами, яка розташована на півдні України, що сприяє розвитку туристичної галузі завдяки виходу до моря та природних ресурсів.

Туризм у регіоні почав свій розвиток з часів заснування міста Миколаїв у 1789 році, яке стало важливим торговим та військовим портом.

Період з останньої третини ХІХ століття до 1914 р. можна визначити як період становлення туристичної галузі Миколаївщини через розвиток такої форми закладів тимчасового розміщення як готелі. Разом із тим, наприкінці цього періоду відбувається розширення галузі за рахунок спеціалізації закладів харчування, що характеризувався поєднанням готелів і кафе або ресторанів в одній установі.

У подальшому, еволюційно розвиваючись, ця галузь цілком природньо мала б інтегруватися до нової історичної практики - туризму, як це відбулося в цілому в зарубіжних країнах. На жаль, цей шлях був перерваний Першою світовою війною, Жовтневим переворотом та їх політичними, економічними соціальними і культурними наслідками, що перепинило еволюційний розвиток сфери гостинності на Миколаївщині саме в такий спосіб, а в подальшому внаслідок тотальної націоналізації і одержавлення економіки фактично її знищили.[1]

Всі ці події, і зокрема ліквідація приватної власності, призвели до занепаду підприємництва і, як наслідок, згорання готельної і ресторанної справи. Тому пізніше ця галузь Миколаївщини починала відроджуватися практично з нуля, при цьому відроджується не готельна чи готельно-ресторанна справа, а справа санаторно-курортна (заклади відпочинку та рекреації).

У ХІХ столітті активно розвивалися приморські рекреаційні зони на узбережжі Чорного моря у таких містах, як Очаків та Коблево, завдяки сприятливому клімату та лікувальним грязям, що приваблювало відпочивальників, попри початковий розвиток переважно як портових чи військових зон. Ці курорти орієнтувалися на літній відпочинок, купання у морі та використання природних ресурсів для оздоровлення відвідувачів. У даний період також зростає будівництво готелів, санаторіїв, що зробило регіон привабливим для гостей.[2]

Після прийняття незалежності України у 1990-х роках відбувся новий етап розвитку туристичної галузі регіону, акцентуючи увагу на екологічному та культурному туризмі, а саме через популяризацію парків та природних заповідників. У цей період зупинили увагу на збереженні природного розмаїття, особливо навколо заповідного урочища «Андріївське», лісових заказників «Варюшино», «Дорошівка», «Балабанівка». Також розпочалося активне використання ландшафтних заказників, таких як «Новопетрівські плавні», «Петрово-Солонський» та «Михайлівський степ» для відпочинку. Розвиток пляжно-купального відпочинку на узбережжі та організація екологічних стежок.

Миколаївщина славиться своєю історією, архітектурними пам'ятками та культурною спадщиною, що приваблює туристів, які цікавляться історією нашої країни. А щодо сучасних тенденцій у туризмі - в останні роки спостерігається зростання популярності агротуризму та активного відпочинку, таких як велосипедні маршрути та екскурсії по природних заповідниках.

Туристична галузь регіону має глибокі корені, що сягають часів, коли територія Миколаївщини стала стратегічно важливим центром. Історичні події, такі як війни, економічні кризи та політичні зміни, суттєво вплинули на розвиток туризму регіону.

Незважаючи на розвиток туристичної галузі регіону, останнім часом виникло багато проблем у даній сфері, а саме військовий стан у країні, російська атака, закриття готелів та туристичних фірм, брак робочих місць, екологічні проблеми та необхідність адаптації до змін у споживчих вподобаннях. Також регіон потребує покращення інфраструктури, маркетингових стратегій та підвищення якості обслуговування.[3]

Миколаївщина має великий потенціал для розвитку туризму завдяки географічним розташуванням, історичній спадщині та культурним традиціям, що потребує подальшого вивчення та підтримки.

Література

1. Миколаївська обласна державна адміністрація. Туризм у Миколаївській області: стан, проблеми та перспективи розвитку. – Режим доступу: <https://www.mk.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2026).
2. Державне агентство розвитку туризму України. Регіональний розвиток туризму в Україні: аналітичні матеріали. – Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Вікіпедія. Миколаївська область: історія, рекреаційні ресурси та туризм. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 13.04.2026).

Гребенников Віктор – зав. науково-методичним відділом МОК

ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕННЯ ДОБИ ФІНАЛЬНОЇ БРОНЗИ ОКТЯБРІ I

На підставі чотирьох головних компонентів археологічної пам'ятки – поселення Октябрі: керамічного комплексу, орнаментації, планування поселення та засобів будівництва, можна виділити характерні особливості даної пам'ятки. Та взагалі, це поселення не виходить за межі характерних ознак сабатинівської та білозерської культур.

Ключові слова: поселення Октябрі, кераміка, орнаментація, планування, житла, сабатинівська, білозерська культура.

Поселення Октябрі I розташовано на північному схилі Анчекракської (Кам'янської) балки, яка впадає у Березанський лиман на лівому березі. Поселення знаходиться у 4 км на схід від лиману та від села Октябрі (нині - Сонячне). Пам'ятка займала похилий мисоподібний виступ і була витягнута вдовж берега на 220 м по осі схід-захід і на 210 м з півночі на південь. З заходу поселення обмежено вузьким неглибоким яром, зі сходу - невеличким вибалком, котрі вірогідно, були природніми кордонами поселення. Розкопки проводилися Інгульською експедицією Інституту археології АН УРСР у 1976 і 1978 рр. Автор розкопок - старший лаборант Ключинцев В.М.

Керамічний комплекс поселення Октябрі I простежує наступність від керамічних комплексів поселень сабатинівської культури Надчорномор'я. У формах посуду цієї пам'ятки зберіглося багато видів посудин даної культури. Це типи горщиків орнаментованих пружками. На поселенні зустрічаються горщики орнаментовані як гладкими пружками, так і наліпними пружками прикрашеними пальцевими вдавленнями та заціпами. Вони явно пов'язані своїм походженням з керамікою попереднього хронологічного періоду. На інших білозерських поселеннях регіону такої кераміки істотно менше.

Значна різниця простежується між поселеннями Октябрі I і Ташлик V (Середнє Побужжя) у будівництві. Споруди цих двох поселень взагалі різко

відрізняється серед інших поселень білозерської культури. У цей час як на поселеннях даної культури у Північно-Західному Причорномор'ї були розповсюджені невеликі напівземлянки, землянки і наземні глинобитні житла, переважно без застосування каміння, то житла цих двох поселень продовжують будівельну традицію попередньої сабатинівської культури. Особливо сильно це помітно на поселенні Ташлик V, де житла за планувальними принципами і будівельній техніці багато в чому схожі з житлами сабатинівського поселення Ташлик I. Таке саме розташування у лінію прямокутних у плані жител, наявність вхідних коридорів-тамбурів, котрі примикають до одного з кутів приміщення. Житла поселення Октябрі I, хоч і мають багато спільного з житлами попереднього етапу: застосування каміння в будівництві, принцип заглиблення, наявність вхідних коридорів; але в цілому домобудівництво поселення Октябрі I різко відрізняється, особливо за планувальними принципами, від усіх поселень доби пізньої бронзи Північного Причорномор'я і поки невідомі їх аналогії, як на цій так і на інших територіях. Також в Нижньому Подніпров'ї на поселеннях білозерської культури переважають земляночні житла (Білозерка, Бабине IV, Ушкалка). Правда на Зміївському поселенні було розвинуте кам'яне будівництво, але планувальні схеми невеликих правильних по формі приміщень Зміївського поселення [1] різко відрізняються від жител поселення Октябрі I. Для споруд поселення Октябрі I характерне, по-перше, поєднання заглиблених і наземних жител. По-друге, характерне для багатьох жител неправильне планування, наявність багатокамерних структур аналогічних по будові бджолиним стільникам - приміщення примикають з різних сторін одне до одного, утворюючи багатокамерні комплекси з пористими структурами. В плані приміщення мають різні форми: підпрямокутну, трапецієподібну, овальну, округлу.

З багатьох досліджених поселень доби пізньої (фінальної) бронзи Північного Причорномор'я неможна вибрати будівельні комплекси з подібним плануванням. Єдиним поселенням, на якому простежується аналогічний принцип примикання приміщень в комплексах є поселення сабатинівської культури Виноградний Сад (розкоп I), на якому трохи більші за розмірами приміщення примикають одне до одного, групуючись навколо господарського двору. Неправильність у плануванні жител поселення Октябрі I близькі деяким житлам поселення Зміївка [1] і особливо житлам поселення пізньосабатинівської культури Воронівка II [2].

У Північному Причорномор'ї простежуються у розвитку планування приміщень доби пізньої бронзи, як би дві лінії. Одна – житла з чітким прямокутним плануванням не ускладненим додатковими прибудовами. Такі житла простежуються на поселеннях Ташлик I, Анатолівка, доживають вони і до білозерської культури (поселення Ташлик V) [4]. Друга лінія – це житла з нечітким неправильним плануванням. До них відносяться багатокамерні житла Зміївського поселення [1], Виноградного Саду I [9], Воронівки II [2].

У цілому, не дивлячись на багато спільних рис з поселеннями пізньої бронзи Нижнього Побужжя, матеріальна культура поселення Октябрі I,

особливо житлобудівництво, настільки відмінна від інших поселень цього регіону, що здається прийшлою на цій території. Та й на інших теренах Північного Причорномор'я поки невідомі близькі аналогії спорудам поселення Октябрі I.

У цьому полягають особливості поселення Октябрі I. Можна вважати, що на фінальному етапі розвитку доби пізньої бронзи у Північному Причорномор'ї настільки змінюються умови проживання та господарського життя, що виробляються самостійні нові планувальні форми будівельних комплексів.

Матеріальна культура поселення Октябрі I також вирізняється серед інших поселень цього часу. Проте воно за своїм керамічним комплексом найбільш близьке по аналогіям до поселень: у Північно-Західному Причорномор'ї (Тудорове, Комрат [7, с.57-59, рис. 3,4], Манта [3, с.110], Криничне, Ялпуг IV, Калфа, Кошница [3, с.97-98], Черевичне [8, с.139-150]). Серед пам'яток Подніпров'я - це поселення Зміївське [1, с.26-39]. У Східному Криму – поселення Кіровське [6, с.7-59].

Час існування поселення Октябрі I запропонований методом геомагнітизму – XII –X ст. до н.е. відповідає прийнятою зараз і впевнено доведеною рядом дат отриманих радіо-вуглецевим методом для білозерської культури [5, с.150].

На підставі вищезазначеного, можна припустити, що розвиток матеріальної культури на поселенні Октябрі I йшов десь своєрідним шляхом ніж на інших поселеннях білозерської культури Надчорномор'я. У першу чергу, це видно через ряд специфічних ознак попередньої сабатинівської культури.

Література

1. Бураков А.В. Поселення епохи бронзи біля с. Зміївка // Археологічні пам'ятки. Київ: АН УРСР, 1961. - Т.10. - С.26-39.
2. Вороновка П. Поселение позднего бронзового века в Северо-Западном Причерноморье: [монографія] / Ванчугов В.П., Загинайло А.Г., Кушнир В.Г., В.Г. Петренко // Киев: Наукова думка, 1991. - 100с.
3. Дергачев В.А. Памятники эпохи бронзы // Кишинев: Штиница, 1973. - 120с.
4. Єлісеєв В.Ф., Ключинцев В.М. Поселення білозерської культури у Степовому Побужжі // Пам'ятки сабатинівської та білозерською культур на Півдні України. Миколаїв: Яслав, 2025. - С. 52-80.
5. Культуры эпохи бронзы на территории Украины: [монографія] / С.С. Березанская, В.В. Отрощенко, Н.Н. Чередниченко, И.Н. Шарафутдинова // Киев: Наукова думка, 1986. – 164с.
6. Лесков А.М. Кировское поселение // Древности Восточного Крыма, Киев: АН УССР, 1970. - С.7-59.
7. Рафалович И.А., Черняков И.Т. Комратское поселение эпохи поздней бронзы // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья. Киев: Наукова думка, 1982. - С.53-66.
8. Синицин М.С. Матеріали до археологічної карти узбережжя Хаджибейського лиману Одеської обл. // Матеріали з археології Північного Причорномор'я. Одеса: ОДУ, 1959. - Вип.2. - С.135-150.

9. Фоменко В.М., Требух О.О. Дослідження на північній периферії сабатинівського поселення Виноградний Сад // Наукові праці, історичні науки. Миколаїв: МДГУ, 2008. - Вип. 83. - Т. 96. - С. 111-115.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Розглянуто історичне значення діяльності прогресивної частини українського суспільства 60-х рр. ХХ ст., діяльність шістдесятників, як культурно-громадського явища цього часу. Проаналізовано їх внесок у розвиток національної ідентичності, у формування демократичних цінностей українського суспільства та становлення правозахисного руху в Україні. Висвітлено культурно-естетичні інновації та соціальні ролі діячів руху шістдесятників на шляху до збереження української мови та культури. Особливу увагу приділено спадщині цього покоління для сучасного суспільства та впливу на формування громадянської свідомості, що буде цікавим для історико-культурних та літературознавчих досліджень.

Українське шістдесятництво у другій половині ХХ ст. стало феноменом цього часу. Це було нове покоління, що базувалося на культурно-інтелектуальному ґрунті, що виступало за збереження національної ідентичності, культурної свободи та прав людини. Діячами цього руху було сформовано інтелектуальний фундамент майбутніх демократичних рухів України.

Аналіз дослідження вимагає всебічного підходу: поєднання історико-літературного, культурологічного та архівно-епістолярного джерелознавства. Особлива увага належить персоналіям, локальним осередкам і зв'язкам, що об'єднують різні покоління, що дозволяє уникнути надмірної генералізації поняття «покоління».

Шістдесятники ввели в українську культуру принципи синергії між різними видами мистецтва, оновили поетичні й прозові форми та відкинули догми соцреалізму, тим самим збагатили культурно-естетичний вимір. Ці явища створили тривалу художню «платформу», з якої постали нові наративи національної пам'яті українського народу.

Не дивлячись на те, що напрям діяльності руху шістдесятників мав культурницьке спрямування, він виношував ідеї про людську гідність, громадські права, що стали аргументом у протидії тоталітаризму. Вони сприяли формуванню дисидентського руху, підготовки інтелектуальної еліти до демократичних перетворень. Особливість руху також мала і політично-правовий аспект.

Діяльність шістдесятників включала активну мереживу взаємодію, що включали в себе: вечори пам'яті, епістолярну комунікацію тощо. Це сприяло передачі ідей між поколіннями і діаспорою та посилення їхніх ідей за межами академічного середовища. Ці всі процеси мали вагомий та довготривалий вплив на громадянську самоорганізацію суспільства.

Шістдесятники відновили інтерес до національної історичної спадщини, ініціювали переосмислення трагічних сторінок минулого (події 30-х рр. ХХ ст. і репресії, що тісно пов'язані з цим періодом). Це в перспективі вплинуло на формування національної пам'яті та української ідентичності у незалежній Україні.

Спадщина шістдесятників, це не лише музейний набір текстів, а й модель інтелектуальної боротьби та відваги цілого покоління людей. Це етична відповідальність, яка й сьогодні може бути серйозним ресурсом культурної відбудови та суспільного консолідування в умовах викликів сьогодення. Саме такі наслідки діяльності шістдесятників буде мати сьогодні.

Отже, українське шістдесятництво стало не лише культурним явищем другої половини ХХ ст., а й важливим етапом становлення модерної української політичної та громадянської свідомості. Воно сформувало новий тип інтелектуала – відповідального, морально стійкого, зорієнтованого на захист гідності, свободи слова та національної ідентичності. Через мистецьке оновлення, активну мереживу взаємодію та моральний спротив тоталітарній системі шістдесятники заклали підвалини дисидентського руху та майбутніх демократичних трансформацій.

Досвід цього покоління доводить, що культурний рух здатний виконувати не лише естетичну, а й соціально-політичну функцію, виступаючи чинником консолідації суспільства та збереження історичної пам'яті. Їхня діяльність стала прикладом інтелектуальної солідарності та ненасильницького спротиву, що має тривалий вплив на формування громадянської активності в Україні.

Сьогодні спадщина шістдесятників актуалізується у контексті сучасних викликів, адже їхня етична позиція, принципи свободи творчості й національної відповідальності залишаються важливим ресурсом для культурної відбудови, суспільної єдності та подальшого утвердження демократичних цінностей в Україні.

Література

1. Biography. Біографіка. Біографістика : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. : електрон. наук. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; ред. кол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. Київ, 2023. Вип. 2. 217 с.
2. Інтерв'ю з Сімоне Атіліо (Беллецца). «Для них ідея нації була еластичною» (LocalHistory), 18.02.2026. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/dlia-nikh-ideia-natsiyi-bula-elastichnoiu-simone-atillio-bellettsa-pro-ukrayinskikh-shistdesiatnikiv/>
3. Макарчук С., Побережець Г. Репресована Феміда: архівно-кримінальна справа голови Миколаївського обласного суду А. Онищенко. З архівів ВУЧК-НКВД-КГБ. 2021. № 1 (55). Київ-Харків. 351 с. С. 319–335.

4. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.

5. Побережець Г.С. Діяльність В. М. Чорновола в суспільно-політичних процесах України другої половини ХХ століття. Наукові записки. Серія : Історичні науки. Вип. 18. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 246 с. С. 105–110.

6. Побережець Г.С. Огляд джерел та історіографії життя і діяльності В. М. Чорновола. Гуманітарний корпус : [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, психології, педагогіки та історії]. Вип. 1 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова ; ГО «Академія розвитку психологічної науки і практики» ; упоряд. : Є. В. Кучеренко, С. С. Русаков. К. : Фенікс, 2014. 223 с. С. 138–141.

7. Шевченко М. Є. Принцип синергії у творчості шістдесятників як новації української культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2021. №1. С. 41-47.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Барткова Анастасія – здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет

РОЛЬ НАРОДУ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Розглядається роль народу як головного суб'єкта державотворення в умовах сучасного демократичного суспільства. Акцентується увага на тому, що народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади, від якого походить легітимність державних інституцій. Аналізуються механізми участі громадян у формуванні державної політики, такі як вибори, референдуми, громадські ініціативи та інші форми прямої демократії. Особливу увагу приділено значенню громадянської активності та політичної культури, які визначають рівень відповідальності суспільства за прийняті державні рішення. Підкреслюється, що ефективне державотворення неможливе без діалогу між владою та громадянами, а також без створення умов для їхньої широкої участі у прийнятті рішень.

Останні роки стали одними з найважчих у новітній історії України. Військова агресія з боку російської федерації призвела до значних людських втрат, руйнувань та вимушеного переселення мільйонів громадян. Окупація частини території та постійні виклики державному суверенітету поставили під сумнів стабільність та подальший розвиток української державності. У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження процесу українського

державотворення, зокрема ролі народу як головного чинника формування, збереження та зміцнення держави. Саме від єдності нації, громадянської свідомості та активної участі кожного громадянина у суспільно-політичному житті залежить майбутнє України як незалежної, демократичної та правової держави.

Проблематика ролі народу у процесі державотворення привертає значну увагу сучасних українських науковців. Зокрема, А. А. Скірта наголошує, що виникненню держави у багатьох випадках передувало формування нації, підкреслюючи важливість розмежування понять «народ» і «нація» [1]. Т. Дацюк розглядає роль державотворення у забезпеченні прав і свобод громадян, що є основою демократичного розвитку суспільства [2]. М. А. Козловець аналізує процеси державного будівництва крізь призму ментальності українців, звертаючи увагу на культурно-історичні особливості національного розвитку [3]. Узагальнення наукових підходів свідчить про високий рівень зацікавленості дослідників питаннями національного становлення, єдності народу та їх значення у зміцненні української державності.

Метою дослідження є з'ясування ролі народу як основного суб'єкта державотворення, аналіз форм і механізмів реалізації народовладдя в Україні, а також визначення впливу громадянської активності, інститутів громадянського суспільства, медіа та волонтерського руху на становлення й розвиток демократичної, правової держави.

З філософської точки зору народ є цілісною спільнотою людей, об'єднаних спільними об'єктивними ознаками - походженням, історією, традиціями, мовою, культурою та суб'єктивними характеристиками, такими як спільність світогляду, переконань і ментальних установок. Саме ця єдність формує основу національної самосвідомості, що є ключовим чинником процесу державотворення.

Особливістю українського народу є те, що його розвиток відбувався в умовах, відмінних від західноєвропейських. У той час, коли європейські нації формували власні державні структури, український етнос часто опинявся у межах інших державних утворень – Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської імперій, а пізніше СРСР. Така історична перервність державності мала глибокий вплив на формування менталітету українців, національну свідомість та політичну культуру.

Тривале перебування у бездержавному становищі зумовило виникнення комплексу історичної меншовартості, який певною мірою відображається і в сучасному українському суспільстві. Це проявляється у психологічній невпевненості, схильності до зовнішнього впливу та недооцінці власного потенціалу. Водночас подолання цих стереотипів є одним із ключових завдань сучасного етапу державотворення. Адже лише через усвідомлення народу своєї історичної місії, культурної унікальності та політичної суб'єктності можливе формування сильної, незалежної й демократичної держави.

Правова система України ґрунтується на конституційному принципі, за яким народ є єдиним джерелом державної влади та носієм суверенітету (стаття 5 Конституції України). Це зумовлює необхідність дослідження форм і механізмів участі громадян у здійсненні влади. Політичні права громадян виступають основним інструментом реалізації народовладдя, забезпечуючи можливість безпосередньої або опосередкованої участі у державному управлінні. Реалізація влади народом відбувається через вибори, референдуми, участь у діяльності політичних партій, громадських об'єднань, проведення мирних зібрань, звернення до органів влади, а також через представницькі органи – парламент, президента, місцеві ради. Важливою складовою цього процесу є і здійснення установчої влади шляхом прямої демократії, що забезпечує формування держави як інституційного вираження волі народу. Міжнародно-правові акти, зокрема Загальна декларація прав людини (1948 р.) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), підкреслюють право кожного народу «керувати власною країною» та брати участь у веденні державних справ. Ці положення узгоджуються з українською конституційною традицією та підтверджують, що активна громадянська позиція і політична участь є основою ефективного державотворення.

Здійснення влади народу в Україні відбувається у двох загальноновизнаних формах - **безпосередній** (прямій) та **опосередкованій** (представницькій). Безпосередня участь громадян у прийнятті рішень має глибокі історичні корені – від народних зборів у Давній Греції та віч у Київській Русі до загальних зборів часів Гетьманщини та міських сходів доби Магдебурзького права.

Сучасними формами прямого народовладдя є **вибори** та **референдум**, які забезпечують реалізацію волі народу та надають їй юридичної сили. Участь громадян у цих процесах передбачає наявність ініціативи, активності, усвідомлення відповідальності за результати власного вибору та прийняті рішення. Опосередковане народовладдя здійснюється через **виборні органи влади** – парламент, президента, органи місцевого самоврядування, які представляють інтереси громадян та реалізують делеговані їм повноваження. Таким чином, народовладдя є не лише основою конституційного ладу, а й ключовим механізмом формування легітимної та ефективною державної влади в Україні.

Сучасний етап державотворення в Україні характеризується підвищенням ролі громадянського суспільства у формуванні нової якості демократії [4]. Активна позиція громадян, діяльність неурядових організацій, незалежних медіа та волонтерських рухів стала важливим інструментом контролю за владою, захисту прав людини та забезпечення прозорості державних рішень. Завдяки цій активності зміцнюється взаємодія між суспільством і державою, формується культура відповідального громадянства, що є невід'ємною ознакою зрілої демократії. Під час війни та суспільних криз саме громадянська самоорганізація – волонтерський рух, ініціативи допомоги

армії, внутрішньо переміщеним особам, інформаційна протидія пропаганді – довели, що народ здатний ефективно діяти як носій державного суверенітету [5]. Ця самоорганізація стала проявом зрілості нації та відповідальності за власну державу.

Отже, народ виступає не лише об'єктом, а насамперед **суб'єктом державотворення**, який безпосередньо впливає на формування, функціонування та розвиток державних інститутів. Від рівня громадянської свідомості, єдності та активної участі кожного громадянина залежить подальший розвиток, стійкість і захист української державності. Саме народ, усвідомлюючи власну роль і відповідальність, здатний забезпечити перехід від формальної демократії до справжнього народовладдя, у якому влада дійсно належить суспільству.

Література

1. Скирта А.А. Українська нація як підтвердження української державності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 40-43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/6>
2. Дацюк Т. К., Крамаренко О. М., Ткаченко О.М. Роль державотворення в утвердженні прав та свобод громадян в Україні. *Академічні візії*. 2023. Вип. 22. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8221006>
3. Козловець М.А. Ментальність українського народу і процеси державотворення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2018. № 1 (84) С. 48-54. DOI: [10.35433/PhilosophicalSciences.1\(84\).2018.48-53](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1(84).2018.48-53)
4. Побережець Г.С. Діджиталізація культурних цінностей у територіальних громадах. Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 9 грудня 2024 р., Миколаїв – Миколаїв: МНАУ, 2024. 475 с. С.417-419.
5. Побережець Г.С. Незалежність України у 1991 році та перехід до демократії. Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 53): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Ополе, Польща, 18 – 19 вересня 2023 р.). – Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 105 с. С. 95-98. ISSN 2617-2364.
6. Стадник О., Казимір В., Побережець Г. Євроінтеграція України: шлях до асоціації з ЄС та перспективи членства. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 7 (25). С. 1112-1133. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-1112-1133](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-1112-1133).

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Бондар Іван – здобувач вищої освіти спеціальності Н7 Агроінженерія, Миколаївський національний аграрний університет

ЛІКВІДАЦІЯ ГЕТЬМАНЩИНИ

У тезах розглянуто процес ліквідації Гетьманщини як важливий етап у втраті автономії українських земель у складі Російської імперії. Проаналізовано політичні та соціально-економічні причини скасування гетьманського устрою. Особливу увагу приділено діям російського уряду, спрямованим на централізацію влади та знищення українських інституцій. Висвітлено наслідки ліквідації Гетьманщини для подальшого розвитку української державності.

Проблема ліквідації Гетьманщини є однією з ключових у вивченні української історії XVIII ст., оскільки саме цей процес став вирішальним етапом у втраті української державності. Аналіз причин, механізмів та наслідків ліквідації автономного устрою дозволяє глибше зрозуміти політику Російської імперії щодо українських земель, а також особливості формування імперських практик централізації влади. Актуальність теми зумовлена й тим, що вона сприяє осмисленню історичних паралелей між минулим і сучасними процесами державотворення, національної самоідентифікації та боротьби за суверенітет України.

Перемогла «Малоросія» після невдалої спроби І. Мазепи звільнитися від Московії і на протязі 150-ти років була домінуючою у історії України.

Українсько-російська угода 1654 р. вважалась без строковою, але через обрання наступного гетьмана, вона отримувала нові додаткові статті. «Переяславські статті» з Ю. Хмельницьким, «Московські статті» з І. Брюховецьким, «Конотопські» з І. Самойловичем та ін. Усі вони обмежували права гетьмана та його уряду, це утримання російських військ у великих містах України, вибори гетьмана лише з дозволу царя, заборона мати зв'язки з іншими державами, гетьман не мав права сам судити свою старшину та ін. Московити зберегли контроль над Лівобережною Україною не лише через перевагу у силі, а й у тому, що виявили гнучкішу політику своїх конкурентів-поляків. Вони пом'якшували тиск на селян щодо податків, повинностей, у той час, коли поляки урізали всі козацькі привілеї. Царі дали козакам під час періоду «Руїни» більше прав і змогли утримати їх у своєму підданстві.

Масова колонізація Слобожанщини та земель Дикого поля, які працею селян, позначилося на зростанні сільськогосподарської продукції, великого землеволодіння, що позначилося на швидкому економічному розвитку Гетьманщини. Цьому сприяла також і політика гетьманів. Особлива роль тут належить І. Мазепі, який був обраний гетьманом у 1687 р. і гетьманував найдовше з усіх гетьманів (21 рік). Завдяки природному розуму, дипломатичному хисту, знанням людей, придворних церемоній, особливий харизмі, щедрим дарам Петру I, демонстрацією покори, завойовує прихильність російського царя. Пізніше цар у розмові з І. Мазепою зауважив «...коли б у мене всі слуги були схожими на тебе, я був би найщасливішою людиною на землі...» [6].

І. Мазепа намагався зберегти автономію України і покладав великі надії на початку свого гетьманування покладав на Петра I. Хотів розбудувати Україну за західноєвропейським зразком, зберігши козацький устрій.

Проводив велику культурно-освітню політику, будучи сам освіченим. Дбав про розвиток освіти, науки, мистецтва, книгодрукування. «...Мазепа скеровує значну частину своїх прибутків на розвиток релігії та культурних установ. Він будує по всій Гетьманщині цілу низку, чудових церков, споруджених у пишному стилі, що дістав назву мазепинське козацьке бароко» [5].

Центром культурного життя в Україні та за її межами була Києво-Могилянська академія. Цікавий такий факт: у ній здобули освіту 21 з 23 ректорів Московської академії та 95 з 125 її професорів.

У внутрішній політиці: узаконив панщину для селян два дні у неділю, надавав охоронні грамоти містам, окремим монастирям та Київській митрополії. Сприяв формуванню з козацької старшини аристократичної верхівки українського суспільства.

Схильність Петра I до політики жорстокого централізму (утворити з Гетьманщини Київську губернію), виснаження українських ресурсів під час «Північної війни», використання козаків для риття каналів навколо Санкт-Петербурга тощо. Козаки тоді дуже страждали від холоду, голоду, хвороб, іншого клімату. Нові податки на війну, реформи в управлінні, не радячись з гетьманом перетворювали Гетьманщину на звичайну провінцію Московщини, а не на окрему автономну область. А відмова царя допомогти гетьману боронитися у разі вторгнення в Україну і ведення війни шляхом «випаленої землі», це були ті критичні факти, які заставили І. Мазепу зробити вибір на користь шведів.

Після Полтавської битви Україною прокотилася хвиля царського терору: від смертних вироків мазепинцям до заборони друкувати книжки українською мовою. Від надання усіх важливих посад росіянам, німцям до висилання старшини до Сибіру. Продовжувалась примусова праця військових козацьких загонів для робіт не притаманних для них. Наприклад, на спорудження каналу Волга-Дон поблизу Царицина у 1716 р. було відправлено 10 тис. козаків. Але і цього було замало. Цар вирішив позбавити Гетьманщину

економічної незалежності. Для цього були перекрито важливі торгові шляхи, змусивши покупців вести товари у Росію. Заборона була на ввезення іноземних товарів в Україну. Мито на кордоні з Росією йшло до Москви. Крім того Україна своїм коштом утримувала 10 тис. російського війська. 6 листопада 1708 р. у Глухові у присутності російських військ, при чотирьох українських полковників відбулись вибори гетьмана І. Скоропадського, вірніше призначеного царем. З ним були укладені Решетилівські статті, які обмежували козацьку автономію. При гетьмані перебував царський резидент, що стежив за українською адміністрацією.

За таких умов І. Скоропадський діяв дуже обережно, зрідка вимагаючи у царя розв'язання нагальних проблем. У 1722 р. він написав петицію про виведення російських полків з Лівобережжя, та скаргу на свавілля Меншикова. Коли у Москві святкували перемогу у Північній війні, гетьман подав цареві прохання про виведення російських полків, скасування повинності селян на підводи, накласти заборону російським чиновникам втручатися у козацьку юриспруденцію та ін. Імператор відповів створенням Малоросійської колегії на чолі з Вільяміновим. Завжди обережний гетьман насмілився нагадати цареві про статті Б. Хмельницького. І. Скоропадський, їдучи до Москви, залишив наказним гетьманом П. Полуботка, який з липня 1722 р. почав боротьбу з очільником Малоросійської колегії Вільяміновим. Завдання колегії було звузити права гетьмана і генеральної канцелярії, контролювати фінанси та податки. Також було введено нові податки (колегія), десятину з козацьких промислів. П. Полуботок подавав царю різні апеляції щодо наказів Вільямина та клопотання про вибори нового гетьмана, але цар лише розширював повноваження колегії, а П. Полуботка було викликано до столиці для розслідування, де його було закатовано. Помер у грудні 1724 р.

Гетьманство в Україні було відновлено за імператора Петра II, у 1727 р. і ним став 70-річний Данило Апостол, а при ньому резидент Наумов, з яким мав гетьман радитись по всім питанням. На той час у Росії змінилася міжнародна ситуація у якій агресію Туреччини щодо неї підтримують Англія Франція. Росії потрібна була знов Україна, щоб прикрити собою південні кордони імперії, тому й був відновлений гетьманський режим.

Для правління гетьмана Д. Апостола були підписані «Рішительні пункти», які у обмеженій формі зберігали українську Лівобережну козацьку автономію. За цими пунктами обирати гетьмана можна лише за дозволом царя. Гетьману заборонялося звільняти і карати старшину без дозволу царя. Старшина повинна була обиратись, а не призначатись гетьманом. Заборона ввести зовнішню політику. Накладалися мита на товари, що ввозились в Україну, мали надходити до Росії. Проведено ревізії у справі рангових маєтностей. Генеральний суд складався з трьох російських і трьох українських суддів, але головним суддею був цар. Д. Апостол намагався відстоювати незалежність судочинства в Україні, розроблявся звіт законів «Права, за якими судиться малоросійський народ». Відстоював інтереси української торгівлі. Домігся скасування заборони на експорт українських товарів тощо.

Зі смертю Д. Апостола у 1734 р. закінчилася недовга «відлига» у політичному житті Гетьманщини після «петрівського терору». Гетьман та його уряд відчували себе господарями в Україні хоча й з дуже обмеженими правами.

Коли до влади в Росії у 1741 р. прийшла Єлизавета Петрівна, донька Петра I, українська старшина звернулася до неї з проханням відновити гетьманське управління. Відповідь Єлизавети була позитивною. Цим гетьманом став Кирило Розумовський, брат її чоловіка Олексія Розумовського. 22 лютого 1750 р. у Глухові 22-річного Кирила проголошують новим гетьманом. Тоді ж спостерігається помітне пом'якшення політики щодо України. Замість Малоросійської колегії Україною опікується Колегія з іноземних стосунків, тобто підтверджується автономія України на державному рівні. У 1745 р. знов затверджується Київська митрополія та у 1747 р. оголошено про відродження інституту гетьманства. Столицею гетьманської України визначено місто Глухів. На початку 1750 р. козацька рада обирає К. Розумовського гетьманом України. У Глухові створюють копію петербурзького двору з власним театром, італійською оперою, надвірного війська, гетьманського прапора тощо. Новий гетьман скасовує податки, новий порядок судочинства. Поділив Гетьманщину на 20 повітів, кожен із яких мав власний суд. Суди були становими. Реформував збройні сили: форма, навчання за новітніми зразками, артилерія. Розробив план створення у Батурині Європейського світського університету з трьома факультетами, «університетським містечком», друкарнею, ботанічним садом, бібліотекою, церквою, лікарнею, гауптвахтою.

Планував реформувати Києво-Могилянську академію. У зв'язку з великим будівництвом з'являються різні будівельні мануфактури, що сприяло економіці краю та приносили прибуток, як гетьману так і іншим власникам.

1763 р. гетьман К. Розумовський надіслав імператриці дві чолобитні, у яких йшлося про відновлення давніх прав України (самостійну судову і фінансову системи, на землі, втрачені з 60-х років XVII ст.) та на офіційне визнання спадковості влади гетьмана за родом Розумовських. Це стало формальним приводом для скасування Гетьманщини.

10 листопада 1764 р. з'явився імператорський указ про ліквідацію гетьманства і призначення нової Малоросійської колегії на чолі з Румянцевим.

На території Гетьманщини було утворено Малоросійське генерал-губернаторство, що складалося з Київського Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництв. З часом в Україні буде губернська система управління, як і по всій Росії, судові установи, у 1783 р. закріпачено селян, а козацька старшина отримує статус російського дворянства. Остаточо ліквідують всі залишки автономії України.

Отже, ліквідація Гетьманщини стала завершальним етапом поступового обмеження української автономії у складі Російської імперії. Знищення інститутів гетьманської влади, запровадження імперського адміністративного устрою та русифікаційна політика призвели до втрати політичної суб'єктності

українського народу. Водночас цей процес сприяв формуванню нових форм національної самосвідомості, які в майбутньому стали основою для відродження української державності.

Література

1. Аркас М. М. Історія України-Русі / М. М. Аркас. Одеса : Маяк, 1994. 392 с.
2. Гітін В. Орден козацького лицарства / Валерій Григорович Гітін. Харків: Торсінг плюс, 2008. 352 с.
3. Журавльов Д.В., «Хто є хто в українській історії. Князі. Гетьмани. Повстанці. Диктатори. Видатні особи ХХ століття». Видавництво «Клуб сімейного дозвілля», Харків, 2011 р., 414 с.
5. Субтельний О. Україна. Історія. / Орест Субтельний; [пер. з англ. Ю. Шевчука ; вступ. ст. С. В. Кульчицького]. Київ : Либідь, 1991. 509 с.
6. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності = The Gates of Europe: a History of Ukraine / Сергій Плохій ; [пер. з англ. Р. Ключка]. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 493 с.
7. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.
8. Побережець Г.С. Державотворча діяльність Народного руху України. Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути [зб. наук. пр.]: матеріали XII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 29 січня 2021 р.). Київ, 2021. 457 с. С. 133-141.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Бондаренко Дар'я – здобувачка вищої освіти, спеціальності D1 Облік і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ШЛЯХУ ДО СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Досліджено умови державотворчих процесів на момент становлення незалежності України. Проаналізовано історичні та правові чинники, які сприяли формуванню національної ідентичності. Досліджено основні моменти становлення держави до незалежності, ключові етапи у державотворчих процесах про державний суверенітет, які заклали основи майбутньої незалежності. Формування державних інститутів: створення власних систем управління, розвиток національної культури, освіти та засобів масової інформації.

Становлення незалежності України стало тривалим результатом державотворчих процесів, які поєднують великий період історичної боротьби за формування національної ідентичності країни. Починаючи від перших спроб до автономії від Київської Русі та Української Народної Республіки (УНР), а також боротьби українського народу за автономію в умовах радянського режиму, закінчуючи періодом до остаточного проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. Роблячи огляд на історичні пам'ятки, а також на досвід боротьби за національну ідентичність, поєднуючи з початковими державотворчими процесами, це стало основою для формування політичної свідомості та прагнення до самовизначення.

У період козацтва, що стало першою формою державності на землях України, були влаштовані перші дипломатичні зв'язки з Європою, а також почався розвиток населення та посилення армії. Гетьманщина стала зразком автономної держави зі своїм вибором гетьмана та свободою від інших держав та імперій, вона за цей час зародила вічні ідеї незалежності та національної ідентичності країни. Українська Народна Республіка (УНР) була більш вдалою спробою до самодержавства, її існування було недовге, але Універсали які були видані за той час, проголошували незалежність України та започаткували символи національної ідентичності країни, що використовуються досі та були відтворені у 1991 р. Навіть в умовах кризи радянської системи ХХ ст., на території України було багато політичних партій та громадських організацій, що друкували українськи тексти та вимагали від влади демократії, мовної рівноправності між іншими та відродження національного духу громадян України. Саме починаючи від розпаду СРСР, важливим кроком до незалежності України стала Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., що мала на меті самостійність та територіальну цілісність країни.

Найголовнішим етапом державотворчого процесу до становлення повної незалежності стало проголошення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., який мав на меті закликати основи до майбутньої незалежності країни, він став вирішальним фактором розриву об'єднання з СРСР. У декларації визнавалися принципи самостійності у політиці, економіці, культурі, а також зовнішніх зв'язків між державами. Декларація була лише основою до подальшого проголошення повної незалежності країни. Наступним та завершальним кроком стало ухвалення Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Він був прийнятий Верховною радою, документ остаточно виявив вихід вже незалежної України зі складу СРСР. Легітимність акту підтвердили на всенародному референдумі 1 грудня 1991 р., зібравши підтримку народу – від 90% громадян, що проголосували та підтримали незалежність країни [1]. Підтримка акту стала першим поштовхом до готовності будівництва самостійної держави, а також доказом зрілості української суспільства.

Після здобуття та проголошення незалежності України, почався процес до створення державних інститутів, тобто основне створення власної системи управління та оформлення держави. Було сформовано три основні гілки влади: органи виконавчої - Кабінет міністрів, законодавчої - Верховна рада та судової влади - Верховний суд, започаткували також інститути президентства, уряду та парламенту. Але найголовнішим етапом стало ухвалення Конституції України 28 червня 1996 р., що мала на меті закріплення основ права, демократії, поділу влади, дипломатичну службу та фінансову систему в Україні. Паралельно з розвитком державних органів, розвивається національна культура та засоби масової інформації, створення Міністерств освіти та відновлення української мови. Україна стала продовжувати інтеграцію з світом, стала членом ООН, ОБСЄ та Ради Європи [2].

Найважливішим аспектом державотворчого процесу у країні постає утвердження української мови в основі держави, затвердження національних символів в Конституції, утворення незалежних засобів масової інформації. Саме мова сприяла до формування громадської свідомості українців до єдності народів. Так Україна стала позбуватися радянських символів та утверджувати власну історію [3; 4].

Державотворчі процеси на шляху до становлення незалежної України, діють починаючи від козацтва та Гетьманства, першими передумовами до автономії країни та повної незалежності від інших. Історичні передумови стали фундаментом до сучасної української держави, для створення Декларації про державний суверенітет, Акт незалежності та Конституції України. Вони стали основою для побудови сучасної демократичної держави, яка продовжує розвиватися.

Література

1. Бойко О. Д. Україна: стартові умови розгортання державотворчих процесів. 2021. URL: <https://vue.gov.ua/Україна>. № 1.
2. Хлібовська Г. М. Історія України підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту). 2024. Розділ 5. С. 221-228. № 2.
3. Побережець Г.С. Незалежність України у 1991 році та перехід до демократії. Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 53): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Ополе, Польща, 18 – 19 вересня 2023 р.). – Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 105 с. С. 95-98. ISSN 2617-2364.
4. Біліченко О.С., Побережець Г.С., Зігунова С.А. Взаємозв'язок політичних і економічних циклів в Україні. *Modern Economics*. №44 (2024). Миколаїв. С. с. DOI: <https://doi.org/10.31521/modecon>
5. Дрогомирецька Л., Лахно О., Побережець Г. Переосмислення Київської Русі в сучасній українській історіографії: між імперським міфом та національною самобутністю. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2656-2679](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2656-2679). URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22585>

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Вовченко Інна – здобувачка вищої освіти, спеціальності D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, Миколаївський національний аграрний університет

ВНЕСОК ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Досліджено діяльність Української Центральної Ради як визначального чинника становлення української державності у 1917–1918 рр. Розглянуто політичні, правові та ідеологічні засади її функціонування, а також етапи розвитку державотворчого процесу через ухвалення універсалів. Аналізується внесок Центральної Ради у формування демократичних принципів, системи законодавства, парламентаризму та утвердження державної незалежності України.

Період діяльності Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) – це один із найважливіших етапів у процесі становлення української державності. У цей час було закладено політичні, правові та ідеологічні засади самостійного державного життя українського народу. Центральну Раду очолив Михайло Грушевський. Вона об'єднала навколо себе представників різних політичних і громадських сил. Її діяльність знаменувала початок нового періоду в історії України [1].

Після Лютневої революції 1917 р. у Російській імперії з'явилися реальні передумови для національного самовизначення народів. Українські політичні партії, громадські організації, культурні діячі виступили з ініціативою створення представницького органу, який би відображав волю українського народу. Так виникла Центральна Рада, яка стала осередком українського політичного життя. Її формування означало появу нового політичного центру і початок процесу інституціоналізації української державності. У перші місяці свого існування Центральна Рада визначила головну мету – досягнення автономії України у складі федеративної Росії. Згодом, під впливом політичних подій, зовнішніх загроз і внутрішнього розвитку національної свідомості, мета трансформувалася у прагнення повної незалежності [2].

Особливе значення у державотворчій діяльності Центральної Ради мали її універсали, які визначали політико-правовий статус України. Перший Універсал, проголошений у червні 1917 р., заявив про автономію України й створення власних органів влади – Генерального Секретаріату. Другий

Універсал (липень 1917 р.) зафіксував компроміс між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії, визнаючи перспективу автономії, але водночас легітимізував діяльність Ради. Третій Універсал (листопад 1917 р.) проголосив створення Української Народної Республіки у федеративному зв'язку з Росією, що стало важливим кроком на шляху до повної незалежності. Четвертий Універсал (січень 1918 р.) проголосив Україну незалежною державою, завершивши процес політичного самовизначення. Послідовність цих документів свідчить про еволюційний характер українського державотворення, яке розвивалося від ідеї автономії до утвердження суверенітету.

Центральна Рада активно працювала над розбудовою правових і адміністративних основ державності. Було розроблено «Статут про державний устрій, права і вільності УНР» – документ, який фактично став першою Конституцією України. Центральна Рада прийняла закони, які регулювали питання громадянства, організації місцевого самоврядування, судочинства, діяльності національних меншин, свободи друку, слова та віросповідання. Було започатковано створення українських збройних сил, фінансової системи, дипломатичної служби. Внаслідок цього Центральна Рада поступово перетворилася на реальний державний інститут із законодавчими, виконавчими та представницькими функціями.

Центральна Рада мала важливий ідеологічний вимір. Вона заклала основи демократичного світогляду, який спирався на ідеї народного суверенітету, соціальної справедливості та рівності всіх громадян перед законом. Українська державність будувалася на ідеалах свободи й самоврядування. Ідеї М. Грушевського, В. Винниченка, С. Єфремова стали ідейним підґрунтям українського парламентаризму та правової культури ХХ ст. Незважаючи на політичні труднощі, воєнну агресію та економічну нестабільність, Центральна Рада змогла сформулювати і втілити концепцію держави з демократичними цінностями, правами людини та соціальною відповідальністю влади перед народом [1].

Незважаючи на короткий період існування, значення Центральної Ради для української історії є надзвичайно великим: відродження ідеї державності та створення політичної традиції, яка зберіглася у свідомості народу. Центральна Рада стала символом легітимності українського державного права і містком між історичними формами української державності – від Київської Русі й Гетьманщини до сучасної незалежної України. Її діяльність заклала фундамент правової системи, сформувала політичну еліту, започаткувала принципи демократичного врядування, що залишаються актуальними й нині [1; 2].

Отже, діяльність Центральної Ради у 1917–1918 рр. стала важливою віхою у розвитку української державності. Незважаючи на складні обставини, саме вона започаткувала традиції демократичного парламентаризму, сформувала основи державного управління, законодавства, символіки й

політичної культури. Її досвід залишається цінним прикладом для сучасного українського суспільства.

Література

1. Верстюк В. Центральна Рада і становлення української державності: нове бачення. Український історичний журнал. 2021. № 4. с. 5–28.
2. Мицик Ю. Українська Народна Республіка: правові та політичні засади державотворення. Вісник Інституту історії України НАН України. 2023. № 3. с. 41–56.
3. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, С. 77–83.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Волочай Нікіта – здобувач вищої освіти спеціальності Н7 Агроінженерія, Миколаївський національний аграрний університет

ВПЛИВ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА НА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Досліджено феномен українського шістдесятництва як культурно-політичного явища, що суттєво вплинуло на формування національної свідомості та державотворчі процеси в Україні другої половини ХХ століття. Розглянуто роль представників шістдесятницького руху у збереженні української мови, культури та історичної пам'яті в умовах радянського тоталітаризму. Проаналізовано вплив інтелектуальної і творчої діяльності шістдесятників на формування дисидентського руху, демократичних цінностей та громадянського суспільства, що в подальшому стали основою для відновлення незалежності України у 1991 році.

Шістдесятники – це назва покоління української інтелігенції, яке вступило у культурне й політичне життя України у другій половині 1950-х рр., у період так званої «відлиги». Найактивніше їхня діяльність проявилася на початку та у середині 1960-х рр., звідки й походить їхня назва.

У суспільно-політичному житті України 1960–1970-х рр. шістдесятники стали моральною опозицією радянській тоталітарній системі, сформувавши ядро Дисидентського (опозиційного) руху. Своєю творчістю та активною громадською позицією вони прагнули пробудити національну свідомість, захищали українську мову й культуру, боролися за демократизацію

суспільства, виступали проти русифікації та національного гніту. Вони відстоювали свободу мистецького самовираження, оновлення суспільного життя та збереження духовних цінностей. Шістдесятники продовжили традиції української інтелігенції XIX століття, якій були притаманні прагнення духовної самостійності, ідеї служіння народові та розвиток громадянського суспільства.

До основних представників руху належали письменники Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч, Микола Вінграновський, Валерій Шевчук, Ірина Жиленко, Євген Гуцало, Василь Голобородько, Ігор Калинець, Василь Стус, Григорій Тютюнник, Валерій Дрозд, художники Алла Горська, Опанас Заливаха, Віктор Зарецький, а також літературознавці, критики та журналісти Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Михайлина Коцюбинська, В'ячеслав Чорновіл та інші діячі культури [1].

У своїх творах шістдесятники порушували гострі суспільні теми, замовчувані за часів сталінізму. Вони відмовлялися від шаблонів соцреалізму, проголошуючи свободу творчості, різноманітність культурних поглядів, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, незалежність мислення та індивідуальність. Їхня творчість вирізнялася глибоким інтелектуалізмом, поєднанням національних і світових традицій, увагою до історії та реалістичним відображенням дійсності.

Активна діяльність шістдесятників тривала до масових арештів 1972 р. Їхні культурні ініціативи, які виходили за межі дозволеного, викликали роздратування влади. Починаючи з кінця 1962 р., на представників руху чинився дедалі більший тиск: їх звинувачували у «формалізмі», «буржуазному націоналізмі», забороняли публікації, закривали журнали, припиняли літературні вечори та діяльність клубів творчої молоді. Багато митців було звільнено з роботи, а їхні твори почали поширюватися у самвидаві – рукописному або машинописному форматі. Після усунення Хрущова в 1964 р. цензура лише посилилася [1].

«Перша хвиля арештів» у серпні–вересні 1965 року не зламала рух, а навпаки — викликала публічний протест. Під час прем'єри фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» із відкритим виступом проти репресій виступили Іван Дзюба, Василь Чорновіл і Василь Стус [2].

Після цих подій частина шістдесятників намагалася знайти компроміс із владою, однак більшість залишалася вірною своїм переконанням. Вони поступово перейшли від культурного спротиву до політичного дисидентства, розвиваючи ідеї правозахисного руху. У самвидаві дедалі частіше піднімалися теми політичної залежності України в межах СРСР і необхідності створення визвольного руху. Найрадикальніше крила шістдесятництва проявилось у позацензурному журналі «Український вісник» В'ячеслава Чорновола (1970–1972 рр.), де поєднувалася боротьба проти національного гноблення з захистом прав людини [3].

У 1972 році влада завдала нового, ще жорсткішого удару, розпочавши «другу хвилю арештів», яка фактично змусила рух шістдесятництва перейти у

«внутрішнє духовне підпілля». Знищуючи шістдесятництво, радянський режим прагнув остаточно придушити українську культурну й мовну ідентичність, ліквідувати україномовну освіту та періодику, здійснюючи політичні репресії.

Отже, у 1960-х роках шістдесятники відіграли важливу роль у становленні Руху опору русифікації та великодержавному шовінізму, захищали громадянські свободи, поширювали самвидав і зберігали національну гідність. Їхня діяльність засвідчила спадкоємність боротьби українського народу за незалежність і стала продовженням традицій національно-визвольного та правозахисного руху попередніх епох.

Література

1. Рух опору в Україні 1960–1990: Енциклопедичний довідник / Ред. кол., авт. ст.: О. Зінкевич (гол. ред.), Г. Панчук, О. Голуб, О. Обертас, М. Трущенко. Музей-архів і Документаційний центр українського самвидаву при видавництві "Смолоскип". К. : Смолоскип, 2010. 804 с.
2. Побережець Г.С. Формування світогляду В'ячеслава Максимовича Чорновола. Наукові праці : науково-методичний журнал. Т. 198. Вип. 186 : Історія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 144 с. С. 109—111.
3. Побережець Г.С. Внесок В. М. Чорновола у розвиток суспільно-політичної думки в Україні та розбудову її державності: історіографія та джерела. Аркасівські читання : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2012 р.). Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. 386 с. С. 332-333.
4. Побережець Г.С. Державотворча діяльність Народного руху України. Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути [зб. наук. пр.]: матеріали XII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 29 січня 2021 р.). Київ, 2021. 457 с. С. 133-141.
5. Побережець Г.С. Суспільно-економічний розвиток України у другій пол. 50-х на поч. 60-х рр. XX ст. Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: національні, глобалізаційні, євроінтеграційні аспекти : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 16-17 листопада 2022 р., Миколаїв. Миколаїв : МНАУ, 2022. с. 162. С. 88-91.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Годик Олег – здобувач вищої освіти, спеціальності Н7 Агроінженерія, Миколаївський національний аграрний університет

ДЕРЖАВО ТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Розглядаються ключові етапи становлення української державності у добу Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Аналізується роль Києва як основи єднання східнослов'янських земель (882 р.), їх подальша консолідація та внутрішня реформа трансформація. Відзначається формування ранньодержавних структур, взаємодія з понад 20 неслов'янськими народами та розвиток етнічної свідомості. Висвітлюється подальша історія після розпаду Київської Русі: виникнення та розвиток Галицько-Волинської держави (з 1199 р.), її державно-правовий устрій, роль великих князів, особливості управління, судових та податкових повноважень.

Дослідження державотворчих процесів у період Київської Русі є надзвичайно актуальним, оскільки саме тоді було закладено основи української державності, правової системи та культури управління. Вивчення цього періоду дає можливість простежити витoki політичних традицій, особливості формування влади, права та міждержавних відносин. Осмислення досвіду Київської Русі є важливим для розуміння сучасних процесів розбудови української держави та її місця в європейському цивілізаційному просторі.

Виникнення Київської Русі мало закономірний характер і стало результатом внутрішнього соціально-економічного розвитку східних слов'ян. Їхня політична консолідація пояснювалася спільністю території, культури, господарських зв'язків та необхідністю спільної оборони від ворогів. Об'єднання сприяло формуванню давньоруської народності – етнічної спільності, яку єднали мова, звичаї, вірування, матеріальна й духовна культура. У цей період почали з'являтися перші елементи патріотизму та усвідомлення власної належності до єдиного народу. Спільні традиції, військова організація та звичаєве право стали основою для зміцнення державної єдності.

Процес формування державності східних слов'ян можна умовно поділити на кілька етапів: від перших князів до утворення ядра держави – Руської землі, а згодом і до створення єдиного політичного центру у Києві.

Київ поступово став головним осередком політичного, економічного та культурного життя. У межах цієї держави відбувалося становлення владних структур, законодавства, судової системи, військової організації. Вплив Київської Русі поширювався далеко за її межі, а її політична модель стала прикладом для сусідніх народів.

Після занепаду Київської Русі у XII ст. провідну роль у розвитку українських земель перебрало Галицько-Волинське князівство, засноване у 1199 р. Воно проіснувало до середини XIV ст. і стало спадкоємцем традицій Київської держави. Державний устрій князівства мав подібні риси до устрою Київської Русі: верховна влада належала великому князю, який здійснював законодавчі, судові та військові функції, збирав податки, карбував монети й керував зовнішніми відносинами. Навіть перебуваючи у васальній залежності від Золотої Орди, Галицько-Волинська держава зберігала свої правові та політичні особливості, що свідчить про її внутрішню силу й стійкість державної традиції.

Галицько-Волинське князівство прагнуло посилити свою владу, використовуючи авторитет церкви й титули, що підкреслювали їхню незалежність. Відомі випадки співправління – дуумвірати, як-от між Данилом і Васильком Романовичами, що спільно керували великими територіями.

Згодом аналогічна спроба була між Левом і Володимиром, але через міжусобиці її не вдалося реалізувати. Князі використовували титули «князів усієї Русі» або навіть «королів Русі», як це видно зі збережених печаток і грамот, зокрема Юрія Львовича, зображеного з короною та скіпетром. Проте, попри прагнення до централізації влади, великим князям так і не вдалося повністю підпорядкувати собі всі землі, що зумовило поступове послаблення князівства.

Отже, у період Київської Русі сформувалися основні риси державності: централізована влада, система управління, правові норми та дипломатичні зв'язки. Цей етап став фундаментом для подальшого розвитку української політичної культури й національної ідентичності. Державотворчі традиції Київської Русі продовжують впливати на формування сучасної української державності та її історичну спадкоємність.

Література

1. Українська державність в часи Київської Русі
URL:https://vuzlit.com/673348/ukrayinska_derzhavnist_chasi_kiyivskoyi_rusi#
2. Арістов В., Качур Г., Грицак Я. «Навігатор з історії України. Русь». 2024. 144 с.
3. Побережець Г. Вплив Великого князівства Литовського на розвиток українських земель. Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 квітня 2024 р., м. Миколаїв. Миколаїв : МНАУ, 2024. 200 с. С. 163-165.
4. Маринець Н., Мараєва У., Побережець Г. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83.
5. Дрогомирецька Л., Лахно О., Побережець Г. Переосмислення Київської Русі в сучасній українській історіографії: між імперським міфом та національною самобутністю.

Побережець Анна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Золотих Софія – здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет

ФЕДЕРАТИВНИЙ УСТРІЙ СРСР: РОЛЬ ТА АВТОНОМІЯ УКРАЇНИ

Досліджено федеративний устрій Союзу Радянських Соціалістичних Республік та роль Української РСР у його функціонуванні з 1922 по 1991 рр. Розглянуто, як СРСР, будучи формально федеративною державою з рівноправними республіками, фактично функціонувала, як централізована система з повним контролем Москви над союзними республіками. Аналізується формування федеративного устрою після революційних подій 1917 р., становище України як другої за значенням республіки, обмеження реальної автономії у політичній, економічній та культурній сферах, а також внесок України у функціонування радянської системи. Висвітлено суперечності між конституційними гарантіями та реальною практикою централізованого управління.

Федеративний устрій СРСР відіграв унікальну роль у розвитку українських земель, ставши визначальним чинником їх історичної долі у ХХ ст. Після революційних подій 1917 р. 30 грудня 1922 р. був підписаний Договір про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, що об'єднав Російську, Українську, Білоруську та Закавказьку республіки у єдину державу. Унікальність цього періоду полягає у тому, що він створив формально федеративну структуру з декларованою рівноправністю республік, проте з високим рівнем централізації влади в Москві [1]. Під владою СРСР українські землі зазнали значних трансформацій. Українська Соціалістична Радянська Республіка увійшла до складу Союзу на правах союзної республіки та отримала власну Конституцію, уряд, Верховну Раду, державні символи і навіть формальне право самостійно вступати у міжнародні відносини. Це створювало видимість широкої автономії та самостійності [2]. Ідея федерації у більшовицькій політиці виникла ще під час громадянської війни, коли Ленін і його соратники декларували право народів на самовизначення, включно з

можливістю виходу з федерації. Цей принцип мав створити видимість демократизму та рівноправності між республіками [3].

У грудні 1922 р. був підписаний Договір про створення СРСР, закріплений у Конституції 1924 р. Кожна республіка мала свою конституцію, державні органи і теоретично право виходу зі складу СРСР. Участь України мала символічне та практичне значення, підкреслюючи багатонаціональний характер нової держави. Україна забезпечувала значну частину промислового, аграрного й людського ресурсу Союзу [4]. Київ, Харків і Донбас стали важливими економічними центрами СРСР. Під час Другої світової війни український народ зробив значний внесок у перемогу, а після війни Україна стала одним із головних індустріальних центрів Союзу.

Хоча Конституція СРСР гарантувала республікам широкі права, включно з правом виходу з Союзу, ці положення залишалися декларативними. Центральна влада здійснювала повний контроль над законодавчими, виконавчими та судовими структурами республік [5]. У економічній сфері Україна була тісно інтегрована в загальносоюзну систему планового господарства. Основні напрями промислового розвитку, постачання ресурсів і виробництво встановлювалися у Москві без урахування специфічних потреб республік [6]. У політичному плані керівництво Комуністичної партії України підпорядковувалося ЦК КПРС, а будь-які спроби відхилення від загальної лінії каралися як націоналістичні прояви. Усі кадрові призначення здійснювалися за погодженням з Москвою [7]. У 1945 р. УРСР отримала окреме місце в ООН, що стало однією з небагатьох ознак автономії, проте зовнішня політика визначалася Москвою. Культурна політика мала подвійний характер. У 1920-х рр. проводилася політика українізації, що сприяла розвитку мови, літератури та культури. Однак з 1930-х рр. почалася централізація, русифікація та репресії проти української інтелігенції. Багато письменників, учених та культурних діячів були репресовані, що призвело до значних втрат для національної культури [8]. Таким чином, федеративна структура мала радше декларативний характер, тоді як фактичне управління здійснювалося з єдиного центру.

Радянський період у історії України характеризувався глибокими протиріччями. Позитивні зрушення спостерігалися у сферах індустріального виробництва, освітніх закладів, наукових досліджень та культурного життя. Республіка набула статусу одного з провідних промислових центрів із сучасною інфраструктурою. Водночас ці досягнення мали високу ціну - систематичні політичні переслідування, обмеження громадянських свобод та жорстка централізація влади [9]. Такі трагедії, як штучний голод початку 1930-х рр. та масові політичні репресії того ж десятиліття, яскраво ілюструють найжахливіші прояви тоталітарної системи.

Отже, радянська федеративна модель мала суперечливий вплив на долю українських територій протягом ХХ ст. Впродовж 1922-1991 рр. Україна номінально володіла значними конституційними повноваженнями, однак насправді перебувала під тотальним контролем московського керівництва. Цей етап відзначався масштабними перетвореннями - індустріальним

піднесенням, прогресом у науці й освіті, проте супроводжувався придушенням політичної незалежності та переслідуваннями національно свідомої еліти [10].

Аналіз цього історичного етапу є принциповим для осмислення генези сучасної української державності та засвоєння історичних уроків щодо ризиків втрати реального суверенітету за фасадом формальної автономії. Практика радянського федералізму довела, що без справжнього поділу повноважень та демократичних механізмів федеративній устрій вироджується у централізовану систему. Цей історичний досвід становить для сучасної України важливе попередження про загрозу втрати дійсної незалежності.

Література

1. Конституція СРСР 1924 року: основні принципи федеративного устрою / За ред. В. М. Шаповала. К. : Юридична думка, 2010. 328 с.
2. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). К. : Альтернативи, 1999. 336 с.
3. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. 3-тє вид. К. : Либідь, 1993. 720 с.
4. Верстюк В. Ф. Українська революція і державність (1917-1920 рр.) // Український історичний журнал. 2007. № 6. С. 32-51.
5. Україна в Організації Об'єднаних Націй: історія і сучасність / За ред. Л. В. Губерського. К. : Либідь, 2005. 412 с.
6. Марочко В. І. Голодомор 1932-1933 років в Україні як геноцид українського народу. К. : Інститут історії України НАН України, 2008. 296 с.
7. Даниленко В. М. Політичні репресії 20-50-х років в Україні // Українська радянська держава. К. : Наукова думка, 2010. С. 184-209.
8. Українізація 1920-30-х років: передумови, здобутки, уроки / За ред. В. А. Смоля. К. : Інститут історії України НАН України, 2003. 392 с.
9. Пащенко В. О. Православна церква в тоталітарній державі (Україна, 1940-1980-ті роки). Полтава: Полтавський літератор, 2004. 616 с.
10. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. К. : Генеза, 1996. 360 с.
11. Побережець Г.С. Незалежність України у 1991 році та перехід до демократії. Актуальні дослідження правової та історичної науки : матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Ополе, Польща, 18 – 19 вересня 2023 р.). Тернопіль : ФОП Шпак В.Б. С. 95-98.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Зюкіна Юлія – здобувач вищої освіти спеціальності D1 Облік і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО ЗМАГАННЯ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Досліджено конфлікт між поляками та українцями, який призвів до підняття Національно-визвольного повстання під проводом Богдана Хмельницького з акцентом на середину XVII століття. Розглянуто, як козаки, під проводом славнозвісного полководця Хмельницького, виборюючи свободу простого народу, змогли представити Україну на міжнародному дипломатичному рівні. Висвітлено складні відносини між польською шляхтою та українськими козаками, а також виклики, пов'язані зі збереженням національної ідентичності різних верств українського населення.

З 1638-1648 рр. після поразок козацьких повстань 1637-1638 рр. під проводом Павла Бута, Якова Острянина та Дмитра Гуні, Річ Посполита встановила тотальний контроль над Україною, прийнявши «Ординацію Війська Запорозького». Вона ліквідувала козацьке самоврядування, запровадила польський контроль над козацьким військом та скоротила козацький реєстр до 6 тисяч. Період 1638-1648 рр. у народі прозвали «Золотим спокоєм».

Річ Посполита всіляко намагалася перешкодити козакам: поляки не визнавали їх прав, утискали православ'я та насаджували католицизм, придушували великі козацькі повстання. Єдині, кого поляки визнавали – це козаки, які були вихідцями з міщан та інших станів і служили у польських панів. Від дій Речі Посполитої постраждали не лише козаки, а й прості селяни та міщани: поляки відбирали поля, млини, змушували сплачувати величезні податки та працювати на польських шляхтичів [1].

У грудні 1647 р., захопивши Микитинську Січ, перед козаками з'являється Богдан-Зиновій Хмельницький. Своім вчинком він викликає вагомий авторитет у козаків, внаслідок чого був обраний гетьманом козацького війська у січні 1648 р. У цей час Хмельницький починає розуміти, що Річ Посполита значно обмежує як права козаків, так і права простих селян, міщан, духовенства. Він вирішує підняти збройне повстання на чолі з

козацьким військом, що пізніше переросте у справжній запеклий конфлікт між поляками та українцями Національну-визвольну війну. Але як кожна історична подія, ця війна має свої причини – те, що визріває роками у серцях і у суспільстві, звісно, привід – останню краплю, що переповнює чашу терпіння. Такою краплею став особистий конфлікт між Богданом Хмельницьким та польським шляхтичем Даніелем Чаплинським.

Перші битви 1648 р. були надзвичайно успішними, оскільки Хмельницький у співпраці з Кримським ханством повністю розбили польські війська. Це були битва під Жовтими водами (5-6 травня 1648 р.), Корсунем (16 травня 1648 р.), Пилявцями (11-13 вересня 1648 р.). Остання в історії Польщі вважається як «найганебніша поразка поляків», оскільки Хмельницький повністю розгромив польське військо на чолі з В. Заславським, М. Острогою і А. Конецпольським, яка відкрила шлях на Галичину.

У серпні 1649 р. козаки та кримські татари б'ються у битві під Зборовим. Вона вкотре стала переможною для козаків, але вперше татари зраджують Хмельницького і змушують його піти на поступки та підписати з поляками мирний договір. Це був Зборівський договір 1649 р., який став вимушеним для козаків, але доволі вигідним. За договором, козацький реєстр становив 40 тисяч, поляки тікали зі своїх маєтків і найголовніше: за ним утворилась українська козацька держава у межах трьох воєводств: Київського, Чернігівського і Брацлавського, яка отримала назву – Гетьманщина [2].

У 1651 р. між козаками, кримськими татарами та поляками відбувся черговий збройний конфлікт – битва під Берестечком. Внаслідок другої зради кримських татар вона стала першою програною українцями битвою. Оскільки Хмельницький намагався зупинити відступ ханських військ, то він не зміг очолити козацьку армію у цій битві. Наказним гетьманом був обраний Іван Богун, який зумів вивести значну частину українських військ. 18 вересня 1651 р. було укладено Білоцерківський мирний договір, який надзвичайно погіршив становище українських козаків. За ним, козацький реєстр становив 20 тисяч, поляки поверталися до своїх маєтків та територія Гетьманщини обмежувалась лише Київським воєводством [1].

Після численних зрад кримських татар Богдан Хмельницький вирішує змінювати своїх союзників у війні проти Речі Посполитої. Вибір був невеликий: Османська імперія, Московія і навіть примирення з Річчю Посполитою. Але остаточними союзниками стала Московія, оскільки вона вважалася захисницею православної віри [3].

У 1654 р. Богдан Хмельницький поїхав до Переяслава підписувати з Московією угоду про протекцію Гетьманщини. 8 січня 1654 р. була скликана Переяславська рада, на якій Хмельницький з козацьким військом присягнули на вірність Московському царю. Унаслідок Переяславської ради між Гетьманщиною та Московією були укладені Березневі статті (1654 р.). Вони гарантували збереження попередніх прав Гетьманщини та її населення: збереження території у межах трьох воєводств, козацький реєстр становив 60

тисяч, але гетьман ставав залежним від царя та був обмежений у міжнародних відносинах.

У липні 1655 р. козаки спільно з московитами наступали на західноукраїнські етнічні території, але через геополітичні зміни у Речі Посполитій, московити припинили наступ. Через наміри Швеції захопити території Речі Посполитої, Московія бачила у цьому для себе загрозу захоплення власних земель, тож з метою забезпечити власну територіальну цілісність, вона вирішує перейти на бік Польщі.

У 1656 р., таємно від козаків, московити спільно з поляками укладають Віленське перемир'я, яке припиняло бойові дії між Московією та Річчю Посполитою. Таке рішення надзвичайно обурило Богдана Хмельницького і спільно з козаками, вони почали пошук нових союзників.

У січні 1657 р. Богдан Хмельницький вдається до військового союзу зі Швецією, Валахією та Трансільванією, оскільки вони були проти існування Речі Посполитої. Спочатку, спільно зі шведами, вони мали непогану бойову ситуацію, але через втручання у війну Данії, Швеція перекинула більшість своїх військ на захід та відступила з польських територій. Козаки лишились без підтримки. У цей час здоров'я Хмельницького було доволі слабке через смерть сина Тимоша, зради татар, московитів та загальну ситуацію на бойових фронтах, через що влітку 1657 р. він помирає і бойові дії припиняються. Річ Посполита захоплює західноукраїнські етнічні землі, які козаки відвоювали у попередніх битвах [3].

Отже, боротьба Богдана Хмельницького з Річчю Посполитою була справжньою війною, у якій він не так і не зміг здобути перемоги, але його можна вважати справжнім українським героєм, який підняв повстання для того, щоб захистити простих українських людей і зміг утворити першу українську козацьку державу – Гетьманщину.

Література

1. Національно-визвольна війна / заг.ред. MyUkraine, URL: <https://myukraine.org.ua/nacionalno-vizvolna-vijna/>
2. Історія України. Як Хмельницький розгромив поляків? / Визвольна Війна за Незалежність України [Відео] / Освітній проєкт “Базована історія”. YouTube, 2024. URL: <https://youtu.be/iSQQwyFB00k?si=VSjRd3USxYsPIn29>
3. Історія України. Повстання Хмельницького 1652-57/ Зрадницький договір з Москвою? [Відео] / Освітній проєкт “Базована історія”. YouTube, 2023. URL: <https://youtu.be/tuусу4urz7k?si=g0rxeNy6MsmQblyH>
4. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Карявка Юлія – здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Досліджується поступ становлення української державності крізь призму ключових історичних етапів від національного відродження XIX ст. до сьогодення. Проаналізовано вплив українського національного руху, події революції 1917-1921 рр., радянського періоду та проголошення незалежності 1991 р. на формування сучасної української держави. Особливу увагу приділено викликам незалежності, демократичним революціям та російській агресії, як чинникам консолідації національної ідентичності.

Процес становлення української державності пройшов через декілька ключових етапів, кожен з яких мав важливе значення для формування сучасної незалежної України. Національне відродження XIX ст. створило ідеологічні та культурні основи майбутньої держави. Діячі української культури та науки, такі як Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко та ін., формували національну свідомість, відстоювали право українського народу на власну мову, культуру та самовизначення. Їхня діяльність сприяла усвідомленню українцями своєї національної ідентичності та політичних прагнень [1].

Українська революція 1917-1921 рр. стала першою масштабною спробою створення незалежної української держави. Проголошення Української Народної Республіки у березні 1917 р., діяльність Центральної Ради, Директорії та інших державних утворень продемонстрували здатність українського народу до державотворення. Незважаючи на поразку визвольних змагань, досвід створення власної армії, органів влади, дипломатичних відносин став важливим для майбутніх поколінь.

Радянський період мав суперечливий вплив на становлення української державності. З одного боку, Українська РСР зберігала формальні атрибути державності, мала власні державні інститути, представництво у ООН, а з іншого боку, реальна влада належала радянському центру у Москві. Політика українізації 1920-х рр. сприяла розвитку української культури та освіти, проте репресії 1930-х рр., Голодомор 1932-1933 рр. завдали величезної шкоди українському народу. Дисидентський рух 1960-1980-х рр., діяльність

Українського Гельсінської спілки підтримували національну свідомість та готували підґрунтя для майбутньої незалежності [1].

Проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. та її підтвердження на всеукраїнському референдумі стало кульмінацією багатовікової боротьби. Український народ вперше отримав можливість самостійно визначати свою долю, будувати власні політичні інститути. Прийняття Конституції у 1996 р. закріпило демократичні принципи, права і свободи громадян. Формування багатопартійної системи, громадянського суспільства, національних збройних сил, впровадження власної грошової системи стали важливими кроками розбудови державності.

Перші роки незалежності супроводжувалися економічною кризою, гіперінфляцією, необхідністю трансформації планової економіки у ринкову. Рудименти імперського і радянського минулого продовжували виявляти живучість у всіх сегментах суспільного буття. Корупція, неефективність державної політики, зубожіння населення створювали перешкоди для успішного державотворення. Водночас відбувалося формування національної ідентичності, відновлювалася історична пам'ять, розвивалася українська мова та культура.

Помаранчева революція 2004 р. та Революція Гідності 2013-2014 рр. [2], що продемонстрували зрілість українського громадянського суспільства, його прагнення до демократичних цінностей та європейської інтеграції. Сучасна українська історія демонструє, що саме демократична система забезпечує виконання ключових зобов'язань владних еліт. Історичний розвиток України відбувався у взаємодії трьох ключових чинників: держави, народу, еліти.

Російська агресія проти України, анексія Криму у 2014 р. та війна на сході країни стали новим випробуванням для української державності, але водночас зміцнили національну єдність та підтвердили непохитну волю українського народу до збереження своєї державності [3]. Волонтерський рух, допомога армії показали силу громадянського суспільства. Міжнародна підтримка України підтвердила визнання її як повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Актуальним є дискутування навколо того, якою має стати Українська держава, як зробити владу більш ефективною, політичний режим – більш демократичним і стабільним, а суспільство – більш заможним і злагодженим [4].

Отже, становлення української державності є складним історичним процесом, що пройшов через численні етапи. Період національного відродження ХІХ ст. заклав ідеологічні основи, українська революція 1917-1921 рр. надала практичний досвід державотворення, радянський період зберіг формальні структури державності. Проголошення незалежності 1991 р. відкрило нову сторінку в історії, коли українське суспільство почало опановувати практичну площину функціонування інституцій незалежної держави. Незважаючи на тривалі періоди бездержавності, іноземне панування та сучасні виклики, український народ зберіг своє прагнення до незалежності та здатність до державотворення. Вивчення етапів становлення української

державності є ключовим для розуміння сучасної політичної ситуації та перспектив подальшого розвитку України, як демократичної, правової та європейської держави.

Література

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XXст. [Електронний ресурс]. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hrytsak_Yaroslav/Narys_istorii_Ukrainy/ (дата звернення: 14.11.2024).
2. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / НАН України ; Ін-т історії України ; [відп.ред. В. А. Смолій]. Київ: Ніка-Центр, 2016. 796 с.
3. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.
4. Побережець Г.С. Незалежність України у 1991 році та перехід до демократії. Актуальні дослідження правової та історичної науки : матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Ополе, Польща, 18 – 19 вересня 2023 р.). Тернопіль : ФОП Шпак В.Б. С. 95-98.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Кувшиннікова Яна – здобувачка вищої освіти спеціальності D1 Облік і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет

СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ВІД ТРИЗУБА КНЯЗІВ ДО ГЕРБА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Досліджено історичний шлях головного державного символу України – тризуба. Простежується його еволюція від княжих часів Київської Русі до офіційного етапу затвердження як малого державного герба у 1992 р. Висвітлено історичний, культурний та політичний контекст появи цього знаку, його символічне значення та роль у відродження української державності у ХХ ст. Аналізується роль тризуба у зміцненні національної ідентичності. Особливу увагу приділено історичній послідовності символіки, її впливу на суспільну свідомість, а також ролі тризуба як чинника національної згуртованості в умовах утвердження сучасної української державності.

Державна символіка завжди відігравала ключову роль у формуванні національної свідомості та об'єднанні суспільства.

В Україні одним із найвизначніших державних символів є тризуб. Його історія починається ще з глибини тисячоліть, коли цей знак використовували князі Київської Русі. Найперші зображення двозуба належали князю Святославу Хороброму, який жив ще у X столітті. Його син – князь Володимир Великий – додав до батьківського символу ще один зубець, і саме тоді виник той знак, який став відомим усьому світу як український тризуб.

У часи Володимира Великого цей символ активно використовувався на монетах, печатках, елементах озброєння, архітектурних деталях і навіть на предметах побуту. Тризуб виконував не лише декоративну, а й політичну функцію – позначав приналежність до певної влади та підкреслював могутність князя. Він був важливим інструментом формування політичної свідомості тогочасного суспільства [1].

Після смерті Ярослава Мудрого у 1054 р. Київська Русь почала занепадати, розпадаючись на окремі князівства. Кожен князь створював свій власний герб, і спільне значення тризуба поступово втрачалося. Остаточний занепад цього символу відбувся у 1240 р., коли монголо-татарські війська зруйнували Київ. Разом із втратою незалежності було втрачено і символи державної влади. На багато століть тризуб зник із політичного та культурного життя, залишившись лише у вигляді археологічних пам'яток [2].

Відродження стародавнього знаку відбулося вже у ХХ ст., під час українського національного відродження. Після проголошення Української Народної Республіки у 1917 р. постала необхідність створення власних державних символів. З цією метою була створена спеціальна комісія під керівництвом Михайла Грушевського – видатного історика та голови Центральної Ради. Комісія розглядала кілька варіантів герба: золотого лева, архістратига Михайла, козака із мушкетом, але жоден із них не відповідав ідеї всеукраїнського символу. Остаточо було обрано тризуб, підкреслюючи його зв'язок із Київською Руссю, як першою українською державою; його дизайн розробив український художник Василь Кричевський. Це рішення підкреслювало прагнення створити єдиний національний символ, який би об'єднав різні регіони та покоління українців [1].

Тризуб був настільки вдалою пропозицією, що вже 6 січня 1918 р. його зображення з'явилося на перших українських банкнотах, створених художником Георгієм Нарбутом. І лише 25 лютого 1918 р. Центральна Рада офіційно ухвалила тризуб, як державний герб Української Народної Республіки. Цей символ швидко здобув популярність серед населення і став важливим знаком національної єдності.

Навіть у дуже тяжкий період Української революції цей символ залишався у вжитку уряду УНР в еміграції, уособлюючи послідовність державницької традиції. Тризуб став знаком не лише влади, а й духовної єдності українців у вигнанні. Він нагадував про історичні корені державності та підтримував моральний дух нації у період випробувань [2].

Після проголошення незалежності України у 1991 р. питання про національні символи знову постало на державному рівні. 19 лютого 1992 р. Верховна Рада України затвердила Золотий тризуб, як малий державний герб України.

Цей знак об'єднав у собі княжу традицію, боротьбу за свободу ХХ ст. та сучасну українську державність. Він став уособленням спадкоємності поколінь, стійкості національного духу й прагнення до самостійності [1].

Тризуб є одним із найдавніших і найвагоміших символів української державності, який пройшов складний шлях розвитку – від княжого знака доби Київської Русі до головного символу української нації. Його відродження в часи УНР і повторне утвердження у 1992 р. стали символами неперервності українського державотворення.

Сьогодні тризуб є не лише офіційним символом держави, а й образом, який має глибоке емоційне та духовне значення для українців. Його зображення використовують у військовій символіці, мистецтві, освіті, побуті. Це знак, який нагадує про те, що українська державність має глибоке історичне коріння і що боротьба за незалежність триває й досі.

Тризуб – це не лише герб, а й духовний код українського народу, що об'єднує минуле, сучасність і майбутнє.

Література

1. Державний герб України: історія та цікаві факти про великий герб й тризуб. Kyiv Post. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/30462> (дата звернення: 05.11.2025)
2. Чому Тризуб став гербом України? Історія символу від князів до сьогодні. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DTH92EYpNJg> (дата звернення: 07.11.2025)
3. Побережець Г.С. Незалежність України у 1991 році та перехід до демократії. Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 53): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Ополе, Польща, 18 – 19 вересня 2023 р.). – Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 105 с. С. 95-98. ISSN 2617-2364.
4. Дрогомирецька Л., Лахно О., Побережець Г. Переосмислення Київської Русі в сучасній українській історіографії: між імперським міфом та національною самобутністю. Вісник науки та освіти. 2025. № 10(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2656-2679](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2656-2679). URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22585>
5. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Панчук Анна – здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Розглянуто особливості державотворчих процесів в Україні у період радянської влади. Проаналізовано етапи становлення радянської моделі управління, її вплив на формування політичної системи, суспільних інститутів та національної ідентичності. Здійснено огляд ключових політичних подій і рішень, що визначали розвиток української державності в умовах підпорядкування союзному центру.

Актуальність теми полягає у необхідності глибокого осмислення державотворчих процесів в Україні періоду радянської влади як одного з найсуперечливіших етапів національної історії. У сучасних умовах збройної агресії проти України особливо важливо переосмислити досвід минулого, аби зрозуміти витоки нинішніх політичних, соціальних і національних викликів. Дослідження радянської моделі державності дозволяє виявити закономірності формування політичної системи, її вплив на розвиток українського суспільства, державного управління та національної ідентичності. Аналіз досягнень і прорахунків тогочасних політичних рішень сприяє усвідомленню історичних помилок, що своєю чергою, має практичне значення для вдосконалення сучасного державного будівництва.

Крім того, вивчення державотворчих процесів радянського періоду допомагає зрозуміти природу сучасних політичних протиріч, а також простежити еволюцію ідей української державності - від обмеженої автономії у складі СРСР до здобуття незалежності у 1991 р. Дослідження цієї теми є не лише історично значущим, а й надзвичайно актуальним у контексті боротьби України за збереження своєї державності та суверенітету сьогодні.

Проблематику державотворчих процесів в Україні досліджували низка українських науковців, кожен з яких зробив свій внесок у вивчення цього явища з різних підходів. Є. М. Петров акцентує увагу на необхідності переосмислення державотворчих і інтеграційних процесів у контексті світового історичного розвитку та євроінтеграційних викликів [1]. М. М. Вегеш у своїй праці «Вступ до курсу «Державотворчі процеси в Україні»» розглядає еволюцію української державності через призму політичних, правових і культурних чинників [2]. Іван Терлюк аналізує державотворення як

системне явище, зосереджуючись на сутності понять «*держава*», «*державність*», «*державотворення*» та їхньому значенні для розвитку українського суспільства [3] та ін. Не применшуючи значення й важливість наукових напрацювань попередників, слід зазначити, що проблема державотворчих процесів в Україні потребує подальшого осмислення в умовах сучасних викликів, зокрема інформаційної війни, яку веде росія проти української державності. Сучасна агресія супроводжується не лише військовими діями, а й маніпулятивними спробами перекручування історії, підриву національної ідентичності та заперечення права України на власну державність. Тому актуальним є звернення до історичного досвіду минулого для розуміння механізмів формування, збереження й захисту української державності.

Метою роботи є дослідження особливостей державотворчих процесів в Україні у період радянської влади з урахуванням їхнього впливу на становлення сучасної української державності. Також передбачається виявлення історичних закономірностей і суперечностей цього процесу та аналіз його значення у контексті сучасної боротьби України за суверенітет і інформаційну незалежність.

Термін державотворення (англ. State-building) запровадив у 1975 р. американський соціолог Чарльз Тіллі стосовно історії Західної Європи. Це комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, який включає культурні, політичні, міфологічні, релігійні та інші чинники.

Українська радянська держава виникла у грудні 1917 р. на I Всеукраїнському з'їзді рад як федеративна частина Російської Республіки, а 6 січня 1918 р. була проголошена Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Попри декларовану незалежність, договір про воєнний і господарський союз 1920 р. фактично підпорядковував Україну центральним органам влади РРФСР, що перетворило її на формально суверенну, але реально залежну республіку.

Прийнята Конституція УСРР 1919 р., затверджена ВЦВК, багато у чому повторювала положення Конституції РСФРР 1918 р., що засвідчувало гармонізацію законодавства та уніфікацію політичної системи у межах радянської федерації.

Після ухвалення Конституції СРСР 1936 р., що офіційно проголосила «перемогу соціалізму», у 1937 р. було прийнято Конституцію УРСР, яка стала продовженням процесу формального вдосконалення радянської державності. Новий Основний Закон виглядав більш ліберальним порівняно з попереднім, передбачаючи розмежування законодавчих і виконавчих повноважень та визначаючи Верховну Раду УРСР єдиним законодавчим органом. Це стало певним кроком до формування юридичної культури нормотворення та розвитку системи підготовки законопроектів.

Однак реальна політична практика суттєво відрізнялася від задекларованих принципів: Верховна Рада залишалася інструментом

реалізації рішень комуністичної партії, а вся законодавча діяльність здійснювалася під контролем партійних структур - ЦК КПУ та ЦК КПРС.

У радянський період також існувала специфічна практика спільного нормотворення, коли рішення ухвалювали одночасно ЦК КПРС, Рада Міністрів СРСР і ВЦРПС, що демонструвало злиття партійної, державної та громадської влади. У повоєнний період, особливо з 1960-х років, на теоретичному рівні почали розроблятися нові підходи до законодавчої діяльності, а в 1980-х роках з'явилася ідея ухвалення спеціального Закону «Про закони в СРСР», який мав би унормувати процес законотворення. Втім, цей закон так і не був прийнятий ні в СРСР, ні в УРСР, ні вже у незалежній Україні, що свідчить про незавершеність реформування радянської правової системи.

Українці впродовж усього ХХ ст. неодноразово заявляли про право на власну державність. У жовтні 1938 р. на Закарпатті, тодішній частині Чехословаччини, розпочався процес формування української держави, що завершився проголошенням 15 березня 1939 р. незалежності Карпатської України - першої української республіки міжвоєнної доби.

Під час Другої світової війни 30 червня 1941 р. у Львові було проголошено Акт відновлення української держави, а в липні 1944 р. утворено Українську головну визвольну раду (УГВР) – політичне представництво визвольного руху, яке відображало прагнення українців до незалежності навіть у підпільних умовах боротьби.

Попри тоталітарний тиск, державницькі устремління народу не згасли. Наприкінці 1980-х років на тлі послаблення радянської системи активізувався національно-визвольний рух, який завершився прийняттям Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) та Акту проголошення незалежності (24 серпня 1991 р.). Ці події означили відновлення історичної державності України й стали вирішальним чинником розпаду СРСР і краху комуністичної системи. На референдумі 1 грудня 1991 р. український народ абсолютною більшістю голосів підтвердив прагнення жити у самостійній, незалежній державі.

Отже, державотворчі процеси в Україні періоду радянської влади пройшли складний і суперечливий шлях – від формальної автономії до фактичної залежності від центру. Попри тоталітарний контроль, прагнення українців до самостійності не згасло, що виявлялося у національно-визвольному русі, спробах відновлення державності та збереженні історичної пам'яті. Саме ці традиції стали основою для відновлення незалежності України у 1991 р., утвердження її суверенітету та демократичного розвитку.

Література

1. Петров Є.М. Державотворчі процеси в Україні на переломних етапах історичного розвитку. *Наукові праці МАУП*, 2012. Вип. 1 (32), С. 109–115 URL : <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/3543/3920>

2. Вегеш М.М. Державотворчі процеси в Україні : навчально-методичний посібник. ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород. 2020. 42 с.

3. Терлюк І. “Держава” і “державність”: до проблеми теоретико-правового та історикоправового змісту понять в контексті українського (національного) державотворення. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки”. 2021. № 1 (29). С. 17-28. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/may/23521/5.pdf>

4. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. *Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.*

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Прогонюк Катерина – здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет

ПІДОЗРІЛІ ПОЛІТИЧНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглянуто політичні та національні революційні процеси в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст., які в умовах імперського контролю сприймалися як підозрілі та небезпечні для існуючих режимів. Проаналізовано причини посилення національного руху, формування перших українських політичних партій і зростання національної самосвідомості. З’ясовано, що ці революційні події стали важливим етапом становлення модерної української нації та передумовою подальших державотворчих процесів у ХХ ст. Прослідковано еволюцію українського національного руху, починаючи від культурно-просвітницьких ініціатив і діяльності наукових та літературних товариств до переходу до організованої політичної боротьби. Особливу увагу приділено формуванню перших українських політичних партій, які стали важливою інституційною основою модерної національної ідентичності та політичної активності. Досліджено вплив загальноєвропейських тенденцій – лібералізації, поширення соціалістичних і національно-визвольних ідей – на українське суспільство та його прагнення до самовизначення. Показано, що зростання освіченості, розвиток преси, підвищення соціальної мобільності та посилення боротьби за культурні права сприяли пробудженню широких верств населення й формуванню нової хвилі української політичної думки.

Вивчення політичних і національних революційних процесів кінця ХІХ – початку ХХ ст. є надзвичайно важливим для розуміння становлення української національної свідомості та формування основ державності. Саме

у цей період відбувалося пробудження українського суспільства, зростання його політичної активності та усвідомлення власної ідентичності в умовах імперського гніту.

Імперські влади – як російська, так і Австро-Угорська – сприймали будь-які прояви українського національного життя, культурні ініціативи чи політичні вимоги як підозрілі й небезпечні, адже вони загрожували цілісності імперій та панівним асиміляційним політикам. Заборона української мови, цензура друкованих видань, переслідування діячів культури та політики – усе це було спрямовано на придушення національного руху, який імперські уряди розцінювали як потенційну «загрозу сепаратизму».

За роки існування сучасної Української держави поняття **«Українська революція»** стало не лише історичним терміном, а й важливою складовою колективної пам'яті. У сучасній історіографії цей період (1917–1921 рр.) розглядається як логічне продовження політичних і національних процесів попередніх десятиліть, що інтегрувалися у спільну боротьбу українського народу за відновлення та утвердження власної державності [1, с. 6].

Метою роботи є аналіз політичних і національних революційних процесів в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст., як ключових чинників формування української національної свідомості та державності.

Цікаво, що поняття «Українська революція» з'явилося безпосередньо завдяки учасникам подій початку ХХ ст. Відомим діячам свого часу: Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Дмитро Дорошенко та інші діячі доби – активно використовували цей термін у своїх працях, підкреслюючи національний характер боротьби українського народу за власну державність.

У радянський період, це визначення було свідомо вилучене з історичного дискурсу. Радянська історіографія замінила його термінами «Велика Жовтнева соціалістична революція» та «Громадянська війна», трактуючи українські визвольні змагання як «контрреволюційні» чи «буржуазно-націоналістичні» прояви, що не відповідали «генеральній лінії партії» [2].

Попри це, **українські історики у еміграції** продовжували дослідження Української революції 1917–1921 рр., зберігаючи історичну правду про події та їх учасників. Після здобуття незалежності **науковці в Україні** відновили цю традицію, розширивши її сучасним науковим аналізом і новими підходами до осмислення революційних процесів.

Український визвольний рух кінця ХІХ – початку ХХ ст. зароджувався в умовах **посилення національного та політичного гноблення** з боку Російської та Австро-Угорської імперій. У Російській імперії діяла **свідома політика русифікації**, спрямована на знищення української ідентичності. Зокрема, **Валуєвський циркуляр (1863 р.)** та **Емський указ (1876 р.)** забороняли друк, викладання та навіть публічне використання української мови. Український народ позбавляли можливості відкрито розвивати власну культуру, освіту та історичну пам'ять.

Попри це, наприкінці XIX ст. активізувалася діяльність культурно-просвітницьких організацій, таких як «Просвіта» (заснована у Львові 1868 р.) та Наукове товариство імені Шевченка (НТШ). Ці інституції стали осередками національного пробудження, сприяючи розвитку освіти, науки, видавничої справи та поширенню ідей української державності.

Саме у такій атмосфері боротьби за збереження мови, культури та історичної пам'яті сформувалися перші політичні партії, національні організації та ідеї самостійності. Це створило передумови для революційних подій 1917–1921 рр., коли визвольний рух переріс у боротьбу за створення власної держави.

Українські політичні партії, що виникли на початку XX ст., стали вирішальним чинником у процесі національного самоусвідомлення українців і перетворення національного руху на організовану політичну силу. Вони сприяли формуванню політичної культури, структуризації суспільства та визначенню стратегічних напрямів боротьби за національні права і державність [3].

Революційна українська партія (РУП), заснована 1900 р. у Харкові, була першою політичною організацією Наддніпрянської України. Її засновники – Дмитро Антонович, Микола Міхновський, Левко Мацієвич та ін. – прагнули поєднати ідеї соціального визволення з боротьбою за національну незалежність. **Українська національно-демократична партія (УНДП)**, створена 1899 р. у Галичині, об'єднала інтелігенцію та ліберально налаштовані кола українського суспільства. Її діяльність зосереджувалася на захисті прав українців у межах Австро-Угорської монархії, розвитку освіти, культури, національної преси. УНДП поєднувала ідеї демократизму, парламентаризму та культурного відродження з вимогою політичної автономії українських земель, що поступово еволюціонувала в ідею державної незалежності. **Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)**, утворена 1905 р. після розколу в РУП, стала виразником інтересів робітництва й інтелігенції. Її лідери - Володимир Винниченко, Симон Петлюра та інші – поєднували соціалістичні засади з національними ідеалами. Партія виступала за демократичні свободи, соціальну справедливість і політичну самостійність України, розглядаючи національне визволення як невід'ємну складову соціального прогресу.

Таким чином, українські політичні партії початку XX ст. стали важливими каталізаторами політичної активності та національної самоорганізації. Їм вдалося органічно поєднати соціалістичні й ліберально-демократичні ідеї з національно-визвольними прагненнями, що створило ідеологічну основу для подій Української революції 1917–1920 рр. і відродження української державності.

Література

1. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. Збірник наукових статей / Головний редактор Р. Я. Пиріг. Вип. 5. К. : Інститут історії України НАН України, 2010. 340 с.

2. Історія української державності та культури: курс лекцій / Є.В. Перегуда, І.В.Ф. Деревінський, П.О. Дьомкін та ін. Київ Тернопіль: КНУБА, Ф-ОП Шпак В.Б., 2024. 92 с.

3. Березовський О.М. Революційна українська партія в працях дослідників 1917-1920-х років. Сумський історико-архівний журнал. 2010. № 11. С. 73-82. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/19ef1be7-c2f3-4955-ae75-5dc1c3213d78/content>

4. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.

5. Побережець Г.С. Незалежність України у 1991 році та перехід до демократії. Актуальні дослідження правової та історичної науки : матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Ополе, Польща, 18 – 19 вересня 2023 р.). Тернопіль : ФОП Шпак В.Б. С. 95-98.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Романчук Роман – здобувач вищої освіти спеціальності Н7 Агроінженерія, Миколаївський національний аграрний університет

ЗНАЧЕННЯ УНІВЕРСАЛІВ УЦР

Розглянуто політичні та історичні умов прийняття Універсалів Української Центральної Ради та проаналізовано їхнє значення для формування української державності. Показано, як чотири Універсали стали ключовими документами Української революції 1917-1918 рр., визначили статус України, її політичний курс, напрями соціальних реформ і розвиток правових традицій. Особливу увагу приділено еволюції Універсалів, від проголошення автономії до встановлення незалежності України.

Період Української революції 1917-1921 рр. став одним із найбільш значущих етапів у розвитку української державності. Повалення самодержавства у Росії в лютому 1917 р. відкрило можливості для національного-політичного відродження. У цих умовах виникла Українська Центральна Рада, яка стала головним представницьким органом українського народу та центром формування нової державотворчої політики. Ключовими документами Центральної Ради стали Універсали -політичні акти, що визначали статус України й проголошували основні принципи її державного розвитку.

Перший Універсал, оприлюднений у червні 1917 р., став історичним кроком на шляху до самостійного політичного існування України. У документі проголошувалося право українського народу на автономію у складі Росії, тобто можливість самостійно вирішувати внутрішні справи. Цей акт мав величезне значення для суспільства, адже став офіційним підтвердженням прагнення українців до власної політичної організації. Створення Генерального Секретаріату як виконавчого органу Центральної Ради фактично започаткувало формування українського уряду. Перший Універсал суттєво підняв національну свідомість, мобілізував населення, сприяв активізації українського військового руху та заклав основи майбутньої державної системи.

Другий Універсал, опублікований у липні 1917 р., став результатом переговорів між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії. Він закріплював визнання Центральної Ради як представницького органу українського народу. Хоч зміст цього Універсалу містив елементи компромісу та певні поступки російському уряду, він надав українській владі офіційний статус, визнав її право здійснювати управління у межах автономії та дозволяв проводити підготовку до майбутніх реформ. Водночас документ викликав суперечки всередині українського політичного середовища оскільки частина діячів розглядала його як послаблення позицій України. Проте Другий Універсал відіграв важливу роль у розвитку державності, оскільки заклав юридичні підвалини подальших рішучих дій Центральної Ради.

Третій Універсал, проголошений 7 листопада 1917 р., став ключовим актом який офіційно створив Українську Народну Республіку. УНР декларувався як автономна республіка у складі майбутньої федеральної Росії. У документі було визначено територію нової республіки, закріплено демократичні права та свободи, проголошено 8-годинний робочий день, окреслено підготовку земельної реформи, скасовано смертну кару. Таким чином, Третій Універсал мав велике соціально-політичне значення, бо став першим програмним державним актом нової республіки і фактично перетворював Центральну Раду на законодавчий орган. Він відображав прагнення українського суспільства до побудови демократичної, правової та соціально відповідальної держави. У той же час проголошення УНР стало відповіддю на більшовицьку агресію, що почала загрожувати українській автономії.

Четвертий Універсал, ухвалений 22 січня 1918 р., став найважливішим актом Української Центральної Ради, оскільки урочисто проголосив повну незалежність України від Росії. Цей документ мав важливе історичне значення, адже вперше у новітній історії Україна була проголошена суверенною державою. Незалежність відкривала можливість для встановлення міжнародних відносин, укладення міжнародних договорів, формування власної зовнішньої та внутрішньої політики. Саме після проголошення незалежності УНР підписала Брест-Литовський мирний

договір - Перший міжнародний документ незалежної України, який забезпечив їй міжнародну підтримку та військову допомогу.

Отже, Універсали Центральної Ради розглядаються як важливі історичні документи, що стали фундаментом української політичної традиції. Їхнє значення виходить далеко за межі 1917-1918 рр., адже саме вони стали ключовим державотворчим етапом на шляху до становлення незалежності України, яка була реалізована у 1991 р.

Література

1. Білоцерківський, Василь Якович. Історія України : навч. посібник / В. Я. Білоцерківський. Вид. 3-є, виправ. і допов. Київ: Центр учб. літ., 2007. 535 с.
2. Маринець Надія, Мараєва Уляна, Побережець Ганна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, с. 77–83. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 44, P. 77–83.

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Соловійов Дмитро – здобувач вищої освіти групи М1/1, Миколаївський національний аграрний університет

КИЇВСЬКА РУСЬ ЯК ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Досліджено процес становлення Київської Русі наприкінці IX ст. Розкрито внутрішні передумови об'єднання східнослов'янських племен, роль варягів у формуванні держави та діяльність князя Олега як засновника політичного центру в Києві. Показано значення договорів Русі з Візантією, розвиток торгівлі та посилення соціального поділу, що стали основою для формування феодальних відносин.

У другій половині IX ст. східні слов'яни перебували на етапі завершення родоплемінного ладу. Вони жили окремими племенами, мали власні племінні князівства, що лише частково виконували функції держав.

Серед слов'янських об'єднань того часу вирізнялися поляни, древляни, сіверяни, дреговичі, кривичі та інші. Проте між ними часто виникали суперечки за землю, мисливські угіддя чи контроль над торговими шляхами. Єдиного центру влади не існувало, і це робило слов'ян слабкими перед зовнішніми загрозами [1]. Водночас активно розвивалася торгівля, головним торговим шляхом став знаменитий «шлях із варяг у греки», що з'єднував

Балтійське та Чорне моря через Дніпро. Саме він забезпечував слов'янські землі товарами з Візантії та Скандинавії й поступово перетворював окремі міста на центри економічного життя. Київ, який спершу був укріпленим поселенням полян, завдяки своєму вигідному розташуванню на Дніпрі став стратегічним пунктом контролю над шляхом і мав усі передумови, щоб перетворитися на столицю майбутньої держави.

Поступове утвердження князівської влади пов'язують із варягами, яких слов'яни й фіно-угорські племена запросили для наведення порядку. За літописною традицією, у 862 році Рюрика покликали на княжіння до Новгороду [2]. Після його смерті влада перейшла до його родича Олега, воєводи й опікуна малолітнього Ігоря. Саме Олег виявився тією людиною, яка зрозуміла значення Києва та вирішила перенести туди центр влади. У 882 році він з дружиною рушив на південь, підкорив по дорозі Смоленськ та Любеч, а далі підступом захопив Київ, убивши місцевих правителів Аскольда й Діра. За словами літописця, він промовив тоді: «Хай буде Київ матір'ю городам руським» [3]. Відтоді Київ став політичним центром східнослов'янських земель, а Олег – фактичним засновником єдиної держави, яку пізніше назвали Київською Руссю.

Олег поширив свій вплив на деревлян, сіверян, радимичів, підкорив древлян і змусив їх сплачувати данину. Він встановив так званий «полюддя» – систему збору данини, яка стала головним джерелом князівських прибутків. Хоча ця система часто супроводжувалася насильством, вона дозволила князю утримувати дружину й зміцнювати владу. Київська держава поступово набувала ознак централізованої монархії.

Зовнішня політика Олега теж була спрямована на посилення авторитету Русі. Головним суперником і водночас торговим партнером виступала Візантія. У 907 році Олег здійснив великий похід на Константинополь. Літопис згадує, що князь прибив свій щит на воротах столиці імперії як знак перемоги. Хоча візантійці уникли відкритого бою, похід завершився вигідним для русів договором, який гарантував купцям право торгівлі у Константинополі без сплати мита й забезпечував їм захист. Договір 907 року та пізніший 911 року стали важливими міжнародними угодами, що зміцнили економічні позиції Київської Русі та підвищили її престиж у світі. У цей час Київ перетворювався не лише на політичний, а й на культурний та економічний центр. Через нього проходили каравани купців, місто зростало й багатіло. Сюди стікалися ремісники, торговці, воїни, що створювало основу для розвитку міської культури. Поступово формувалася й дружинна знать – бояри, які допомагали князю керувати державою. У суспільстві посилювався соціальний поділ: поряд із вільними общинниками зростала кількість залежних селян, що платили данину або відбували повинності. Це були перші кроки до утвердження феодальних відносин.

Заснування Київської держави мало величезне значення для подальшої історії українських земель [4]. Воно означало кінець племінної роздробленості й початок формування єдиного політичного організму. Завдяки Київській Русі

слов'яни увійшли до європейського історичного процесу як рівноправний учасник, налагодили дипломатичні зв'язки з могутніми сусідами, створили передумови для розвитку культури й права. Саме в цей період утвердилася ідея Києва як центру східнослов'янського світу, що згодом стала основою державної традиції.

Отже, становлення Київської Русі наприкінці IX ст. було складним і суперечливим процесом, який поєднав внутрішні потреби об'єднання слов'ян із зовнішніми впливами варягів. Роль Олега як організатора, завойовника й дипломата виявилася вирішальною. Він заклав підвалини держави, що існувала кілька століть і стала колыскою східнослов'янських народів.

Література

1. Білоцерківський В. Я. Історія України : навч. посібник / В. Я. Білоцерківський. Вид. 3-є, виправ. і допов. Київ: Центр учб. літ., 2007. – 535 с.
2. Історія України та її державності. Курс лекцій : Навч. посібник / ред. Л. Є. Дещинський. 5-е вид., випр. і доп. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. 474 с.
3. Побережець Г. Вплив Великого князівства Литовського на розвиток українських земель. Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 квітня 2024 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2024. 200 с. С. 163-165.
4. Дрогомирецька Л., Лахно О., Побережець Г. Переосмислення Київської Русі в сучасній українській історіографії: між імперським міфом та національною самобутністю. Вісник науки та освіти. 2025. № 10(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2656-2679](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2656-2679). URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22585>

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Стельмах Софія – здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет

ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ: СПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ТА ПОЛЯКІВ

Розглядається Волинська трагедія 1943 р. як складне історичне явище, спричинене глибокими політичними, національними та соціальними конфліктами між українцями та поляками. На основі історичних джерел доводиться, що події мали двосторонній характер: насильницькі дії здійснювали як українські, так і польські збройні формування. Окремо спростовується твердження про особисту відповідальність Степана

Бандери, оскільки на час подій він перебував у німецькому концтаборі й не контролював ситуацію на Волині. Робота підкреслює, що одностороннє звинувачення будь-якої зі сторін є історично некоректним.

Волинська трагедія – це дискусійне питання, яке має різне значення для польського та українського народу. У Польщі вважають, що Волинська різанина – це геноцид польського народу у 1940-х роках, який був чітко спланований Організацією Українських націоналістів, що очолював Степан Бандера. Відповідальність перекладають на Українську повстанську армію, яку тоді очолював Роман Шухевич. У той час, як Україна має офіційну позицію щодо цієї події, для наших істориків Волинська трагедія – це взаємні та обґрунтовані етнічні чистки на територіях у західній частині України та східній частині Польщі [1].

Апогеєм вважають «Криваву неділю» 11 липня 1943 р., коли під напад українських націоналістів, як вказує польська сторона, потрапили десятки польських сіл. Саме цю дату у Польщі вважають офіційним днем вшанування пам'яті жертв Волині [2].

1921 р. українські землі переходять під владу СРСР і Польщі. У 1919-1920 рр. очільник УНР Симон Петлюра укладає Варшавський договір із польським лідером Пілсудським, який мав надати допомогу Україні у боротьбі з радянськими військами [3]. Натомість Петлюра погоджується визнати Західну Волинь і Східну Галичину територією Польщі. Як наслідок угоди, спільні воєнні дії проти російських військ були невдалими [1]. 18 березня 1921 р. Польща укладає Ризький мирний договір з Росією та вже захопленою Радянською Україною. Важливим аспектом є те, що за умовами договору Західна Волинь і Східна Галичина залишаються у складі відновленої Польської Республіки. Польська влада організовує асиміляційні, осадницькі, пацифікаційні та дискримінаційні акти проти українців на території Волині [1].

Як наслідок утисків українського народу, пробуджується національна свідомість, рух ОУН. Організація українських націоналістів виникає 1929 р., головною задачею якої була незалежність української держави. Рух ОУН займався підпільною діяльністю, вони використовували терористичні акти, політичні вбивства для опору спочатку польській, а потім радянській окупаційній владі [4]. У 1938 р. були спроби окатоличення, у той час як ОУН починала мати все більш агресивний настрій [1]. З початком Другої світової війни ситуація стає критичною: радянська адміністрація полишає посадові місця, польська структура влади зникає, а німці не встановлюють реального контролю. Настає вакуум влади – умови, за яких збройні формування обох сторін починають діяти автономно. У таких умовах радикальні групи почали діяти самостійно. Це спричинило безвладдя, масові репресії, депортації, пропаганду [1].

Підтверджено, що Армія Крайова та інші польські формування здійснювали контратаки на українські села, знищували населені пункти на

Холмщині, Підляшші та Надсянні, а також проводили каральні акції, від яких потерпало багато українських цивільних. Ці факти підтверджують дослідники Гжегож Мотика (Польща), Тімоті Снайдер (США), Іван Патриляк та Ярослав Грицак (Україна), а також офіційні матеріали Українського інституту національної пам'яті [5-8]. Таким чином, польські війська проводили збройні кампанії проти українців у 1943–1944 рр., і конфлікт був двостороннім, а не одностороннім.

Степан Бандера не був головним організатором Волинської трагедії. Це одна з найбільш поширених маніпуляцій та помилок. Наведу декілька підтверджень цього:

1. На момент подій Бандера був у німецькому концтаборі (з 1941 до 1944 рр.). Бандеру було заарештовано, після того, як ОУН проголосила Акт відновлення держави 30 червня 1941 р. Він перебував у концтаборі Заксенгаузен у спеціальному блоці для політичних заручників. Таким чином, фізично він не міг керувати подіями на Волині у 1943 р. [5].

2. На Волині домінувало керівництво ОУН(б) на місцях, яке діяло автономно. Керівниками були: Микола Лебедь (ідеолог) та Дмитро Клячківський («Клим Савур») – фактичний організатор дій УПА на Волині. Вони приймали рішення на місці, не чекаючи наказів від Бандери, який був ізольований [1].

3. Історики, які працювали з архівами ОУН і Німеччини, прямо стверджують: немає жодного документального наказу Бандери про Волинь чи про масові вбивства поляків. Навпаки – після виходу з концтабору в 1944 р. Бандера виступає проти міжетнічної різни [5].

4. ОУН була розділена, і Бандера не контролював усі фракції. У середині організації були конфлікти та різні підходи. Багато дій на місцях не були погоджені з центральним проводом [1].

Отже, Волинська трагедія стала результатом історичних, політичних та соціальних протиріч, які накопичувалися протягом певного часу. Конфлікт мав двосторонній характер: українські та польські збройні формування здійснювали насильницькі дії проти цивільного населення. Над українським народом Польщею були проведені насильницькі кампанії, які підсилювали національну свідомість рухів. Степан Бандера фізично не міг керувати подіями, керівництво на місцях діяло автономно. Тому, твердження, що винні лише українці, є історично некоректним, і обидві сторони несуть відповідальність за трагедію.

Література

1. Що НАСПРАВДІ сталося між поляками та українцями? (Napisy PL)URL: <https://youtu.be/6DO5S7FY4wU?si=lhCw7nkHAgbMDDzr> (дата звернення: 13.11.2025).
2. Волинська трагедія: що треба знати про криваві події 1943-го : стаття. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/volinska-tragedia-so-treba-znati-pro-krivavi-podii-1943go/a-71596094> (дата звернення: 12.11.2025).
3. Варшавський договір (1920). Вікіпедія.

URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Варшавський_договір_\(1920\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Варшавський_договір_(1920)) (дата звернення: 15.11.2025).

4. Організація українських націоналістів. Вікіпедія.

URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_українських_націоналістів (дата звернення: 14.11.2025).

5. Український інститут національної пам'яті. Офіційний портал.

URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 11.11.2025).

6. Мотика Гжегож. *Ukrainska partyzantka 1942–1960*. Warszawa, 2006.

7. Снайдер Тімоті. *Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. Yale University Press, 2003.

8. Патриляк Іван. *Волинська трагедія: український погляд*. Київ : УІНП, рік видання уточнюється. URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 11.11.2025).

Побережець Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Трофименко Ігор – здобувач вищої освіти групи М1/1, Миколаївський національний аграрний університет

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ТРАДИЦІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Досліджується феномен Галицько-Волинського князівства (1199–1349 рр.), як ключового наступника Київської Русі, що забезпечив тяглість державотворчих процесів у складний період. Аналізується, яким чином князь Роман Мстиславич зміг консолідувати розрізнені землі, та як посилення княжої влади врівноважувалося могутнім впливом місцевих бояр. Особлива увага приділяється епосі короля Данила Романовича, його дипломатичній боротьбі за європейську підтримку та вимушеному компромісу з Золотою Ордою. Розкривається унікальність культурного розвитку князівства, його архітектурні досягнення та роль у збереженні національної самобутності українського народу перед загрозою асиміляції.

У 1199 р. було об'єднано Галицьку та Волинську землі, що стало початком нової потужної держави на політичній карті Східної Європи. Це об'єднання було наслідком занепаду Київської Русі, тому Галицько-Волинське князівство вважають її прямим спадкоємцем [5]. Завершив процес об'єднання князь Роман Мстиславич із династії Рюриковичів, заручившись підтримкою впливових галицьких бояр.

Влада у князівстві належала князю, боярській раді та вічу, однак роль князя була значно посилена порівняно з Київською Руссю. Для ефективного керування використовували адміністративний апарат і систему «кормлінь». На місцях владу здійснювали виборні старости, підпорядковані князівській

адміністрації. Така розвинена структура забезпечувала стабільне функціонування держави.

Найбільшого піднесення держава досягла за правління Данила Романовича. У 1203 р. він приєднав Київ, демонструючи свої політичні амбіції. Щоб уникнути долі Києва, у 1245 р. Данило визнав зверхність Золотої Орди й отримав ярлик на княжіння. Попри це, він продовжував боротьбу з монголами у 1252–1258 рр. У 1253 р., після переговорів із папським представником, у Дорогичині Данило прийняв королівську корону. Він активно розвивав міста та запрошував європейських майстрів і фахівців [1; 2].

У час, коли інші землі Русі переживали занепад, у Галицько-Волинському князівстві розвивалися культурні процеси. У XII–XIV ст. вона поєднувала київські традиції з впливами Центрально-Східної Європи, це сприяло збереженню національної ідентичності й формуванню визвольної ідеї українського народу.

Головними осередками освіти були церкви та монастирі. Тут навчали читати, писати церковнослов'янською мовою й співати. Завдяки розбудові міст і храмів кількість навчальних закладів зростала. Про поширення писемності свідчать археологічні знахідки — бронзові та кістяні писала, що використовувалися для написання на бересті та воскових табличках.

До визначних пам'яток архітектури належать Успенський собор у Володимирі та церква Святого Пантелеймона поблизу Галича. Серед цінних ікон вирізняються Холмська та Дорогобузька Богородиці [4]. Відомо також, що князі й бояри організовували лицарські змагання, які називали «ігри». Після занепаду князівства багато його ікон потрапили до польських храмів.

Постійні чвари між боярами й війни з сусідами послабили князівство. Після смерті Юрія I владу успадкували його сини Андрій і Лев (1308–1323 рр.), які продовжували боротьбу проти Орди, але загинули без нащадків. Влада перейшла до Юрія II Болеслава — чоловіка їхньої сестри, якого згодом отруїли бояри. Зрештою, правителем став литовський князь Любарт, і Галицько-Волинське князівство увійшло до складу Великого князівства Литовського.

Галицько-Волинська держава не лише успадкувала традиції Київської Русі, а й продовжила розвиток суспільства в нових історичних умовах. Її роль полягала у збереженні української самобутності та запобіганні асиміляції з боку Польщі. Варто зазначити, що територія князівства майже на 90% збігається з сучасною територією України.

Галицько-Волинське королівство стало важливим етапом у розвитку української державності. Воно зберегло та продовжило традиції Київської Русі — сильну княжу владу, систему управління землями, розвиток дипломатії та військової справи. Водночас держава мала свої особливості: прагнення до незалежності від сусідів, активну зовнішню політику та підтримку зв'язків із Західною Європою [3].

Галицько-Волинська держава стала символом неперервності української державності після занепаду Києва і зберегла ідею незалежної та самостійної України.

Література

1. Галицько-волинські етюди. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011. 480 с.
2. Історія України. Культура Галицько-Волинської держави у другій половині XI-XIII ст. URL: <https://uahistory.co/compendium/ukraine-history-reference-notes-7-class-skirda/19.php>
3. Галицько-Волинське князівство - історія та цікаві факти. URL: <https://myukraine.org.ua/galicko-volinske-knyazivstvo/>
4. Побережець Г.С. Вплив Великого князівства Литовського на розвиток українських земель //Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 квітня 2024 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2024. С. 167-169.
5. Дрогомирецька Л., Лахно О., Побережець Г. Переосмислення Київської Русі в сучасній українській історіографії: між імперським міфом та національною самобутністю. Вісник науки та освіти. 2025. № 10(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2656-2679](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2656-2679). URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/22585>

Науково-практичне видання

**УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ВИМІР У СУЧАСНІЙ НАУЦІ:
ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ**

**Матеріали VIII Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

Технічний редактор – Кравченко Тетяна
Комп'ютерна верстка – Талюта Ірина

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54010, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1155 від 17.12.2002 р.